కామ్యకర్మములును ఫలేచ్ఛాపూర్వకముగాఁ జేయు నిత్యకర్మములును ఈపురుషునకు జన్మములను బ్రాప్తింపఁజేయు చున్నవి. ఆకర్మములయొక్క త్యాగ మున్నదో అది ప్రథమ మగు వివిదిషాసన్న్యాస మనఁబడును. దానియందును గామ్యకర్మముల కైనను స్వరూపముచేతనే పరిత్యాగము వివక్షితమై యున్నది. నిత్యకర్మములకు స్వరూపముచేతఁ బరిత్యాగము వివక్షితము గాదు. ఇఁక నేమనఁగా, నిత్యకర్మములయొక్క ఫలేచ్ఛామాత్రమునకుఁ బరిత్యాగము వివక్షితమై యున్నది. ప్రథమ వివిదిషాసన్న్యాసమునందు శ్రుతిప్రమాణ మేమనఁగా "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకే ఽమృతత్వ మానశుః"—భావము॥ పూర్వమునం దుండిన యధికారిపురుషులు కామ్యకర్మములచేతను ఫలేచ్ఛాపూర్వకముగాఁ జేయఁబడిన నిత్యకర్మములచేతను మోక్షసాధనరూప బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బొంద లేదు. ఈలాగుననే పుత్రపౌత్రాదిక ప్రజలచేతను గోసువర్ణాదిధనములచేతను ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బొంద లేదు. మఱి యేమనఁగా, ఆపూర్వవిరక్తపురుషులు జన్మప్రాప్తిని జేయునట్టికర్మములయొక్క త్యాగరూపసన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బొంది యున్నారు. అందువలన నీకాలమందుండు నధికారిపురుషులు గూడ ఆకర్మత్యాగరూపసన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును సంపాదింపవలయును. ఈ శ్రుతి యీప్రథమ మగు వివిదిషాసన్న్యాసమునే చెప్పియున్నది. అచ్చట, ఏవిరక్త గృహస్థాదులకు నేదైన నొకప్రబలనిమిత్తవశముచేత దండధారణాదిరూపాశ్రమసన్న్యాసమును గ్రహించుటకుఁ బ్రతిబంధక మున్నదో ఆగృహస్థాదుల కీప్రథమవివిదిషాసన్న్యాసమునందే యధికార మున్నది. ఈవివిదిషాసన్న్యాసమునందు స్త్రీలకుఁ గూడ నధికార మున్నది. ఎట్లనఁగా శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదులయందు జనకుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అజాతశత్రువు కహోళుఁడు మైత్రేయి గార్గి మొదలగు వారికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. ఆసర్వులకును బూర్వోక్త వివిదిషాసన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యైనది.

శంక:—యజ్ఞోపవీతధారణరూపోపనయనసంస్కారసహితులకే వేదాధ్యయనము చేయుటయం దధికార మున్నది. స్త్రీల కాయుపనయనసంస్కారము లేనందువలన నాస్త్రీలకు వేదాధ్యయనము చేయుటయం దధికారమే లేదు. మఱియు "స్త్రీ శూద్రౌ నాధీయేతామ్" అనుశ్రుతియును స్త్రీశూద్రులకు వేదాధ్యయనమును నిషేధించి యున్నది. మఱియుఁ దత్త్వమస్యాదివైదికవాక్యములచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యగుచున్నది. ఆమహావాక్యశ్రవణమున కాస్త్రీశూద్రు లనధికారు లగుటవలన వారికి బ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికారమే లేదు.

సమాధానము:—"స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రా స్తేపి యాంతి పరాంగతిమ్" అను వచనముచేత శ్రీభగవంతునిచే స్త్రీశూద్రులకును మోక్షప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు "య ద్బ్రహ్మ విద్యయా సర్వం భవిష్యంతో మనుష్యా మన్యంతే" అను శ్రుతిచేత మనుష్యమాత్రునకే బ్రహ్మవిద్యచేత సర్వాత్మభావ ప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు నాబ్రహ్మజ్ఞానము వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము లేక సంభవించుట లేదు. అందువలన నీవ్యవస్థ సిద్ధమగుచున్నది. వేదాధ్యయనాధికారులైన బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియ వైశ్యులను త్రివిధవర్ణస్థులకైననో ఉపనిషద్రూపవేదాంతశ్రవణాదికముచేతనే బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియుఁ బూర్వమునేకజన్మములయొక్క పుణ్యకర్మములచేత శుద్ధమైనయంతఃకరణము గలవారును వేదాధ్యయనమునం దనధికారులు నైనట్టి స్త్రీశూద్రులకైననో వేదాంతార్థప్రతిపాదకపురాణాదులయొక్క శ్రవణముచేతనే యాబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈ కారణముచేతనే యితిహాసపురాణాదులయందు విదురాదిశూద్రులకును బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. శూద్రులకును బ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికారము సిద్ధించునపుడు మైత్రేయి గార్గి మొదలగు బ్రాహ్మణస్త్రీలకా బ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికారమున్నదని చెప్పవలసినది లేదు.

కొందఱు గ్రంథకారులైననో యీవ్యవస్థ చెప్పుచున్నారు. బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యాజ్ఞవల్క్యముని తనభార్యయైన మైత్రేయిని గూర్చి సాక్షాత్ శ్రుతివచనములచేతనే బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేసి యున్నాఁడు. మఱియు నాబృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు గార్గితో యాజ్ఞవల్క్యమునియొక్క సంవాదము ప్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యులను త్రివిధవర్ణస్త్రీలకును ఆత్మజ్ఞానమం దుపయోగులైన వేదాంతశ్రుతులయొక్క శ్రవణమం దధికారము సిద్ధమగుచున్నది. ఉపనయనసంస్కారము లేనందువలన నాస్త్రీలకు వేదాధ్యయనమునం దధికారము లేదు. ప్రథమమందు గురువుచే నుచ్చరింపఁబడిన వేదవాక్యములను అనంతరము శిష్యుఁ డుచ్చరించుట యధ్యయన మనఁబడును. ఒకవేళ స్త్రీలకు వేదాంతశ్రవణమునం దధికారము లేనియెడల యాజ్ఞవల్క్యముని మైత్రేయి గార్గి యను స్త్రీలను గూర్చి సాక్షాద్వేదశ్రుతులచేత బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేసి యుండఁడు గదా! ఈయాజ్ఞవల్క్యమైత్రేయీసంవాద మాత్మపురాణముయొక్క సప్తమాధ్యాయమునందు స్పష్టముగా నిరూపింపఁబడి యున్నది.

ఇఁక ద్వితీయ మగు నాశ్రమరూపవివిదిషాసన్న్యాసమునందు శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు శ్రుతి.—"దండ మాచ్ఛాదనం

కౌపీనం కటిసూత్రం చ్ఛేషం విసృజేత్ " — భావము॥ ఈసన్న్యాసి దండమును శీత నివృత్త్యర్థము, శిథిలవస్త్రమును కౌపీనమును కమండలువును గ్రహింపవలయును, తద్భిన్న మగు సర్వవస్తువులను బరిత్యజింపవలయును. స్మృతి.—" సంసార మేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సార దిదృక్షయా। ప్రవ్రజం త్యకృతోద్వాహాః పరం వైరాగ్య మాశ్రితాః "—భావము॥ బ్రహ్మలోకపర్యంతసర్వసంసారమును నిస్సార మని తలంచి పరమాత్మవస్తురూపసారమును జూడవలయు నను నిచ్ఛచేత పరవైరాగ్యమును బొందినవిరక్తపురుషుఁడు గృహస్థాశ్రమమునకుఁ బూర్వమే ఆశ్రమరూపవివిదిషాసన్న్యాసమును ధరించుచున్నాఁడు. ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివచనము లాశ్రమరూపవివిదిషాసన్న్యాసమును జెప్పుచున్నవి. ఇంతపర్యంతము ద్వివిధవివిదిషాసన్న్యాసములు నిరూపింపఁబడినవి.

[*] (37) విద్వత్సన్న్యాసనిరూపణము. [*]

ఇఁక విద్వత్సన్న్యాసము నిరూపింపఁబడుచున్నది. బ్రహ్మచర్యాశ్రమమందుఁ గాని గృహస్థాశ్రమమందుఁ గాని వానప్రస్థాశ్రమమందుఁ గాని వేదాంతశ్రవణాదికముచేత నేపురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నదో అట్టి తత్త్వవేత్త యగుపురుషునిచేతఁ జిత్తవిక్షేపనివృత్తిరూపజీవన్ముక్తికొఱకు గ్రహింపఁబడిన యేసన్న్యాస మున్నదో అది విద్వత్సన్న్యాస మనఁబడును. ఈవిద్వత్సన్న్యాసము కూడ శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములచేత సిద్ధమై యున్నది. అందు శ్రుతి.—" ఏత మేవ విదిత్వా ముని ర్భవతి, ఏతం వైత మాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయా శ్చ లోకైషణా యాశ్చ వ్యుత్థా యాథ భిక్షాచర్యం చరంతి, న దండం న శిఖాం న యజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరతి పరమహంసః " — భావము॥ ఈపరమాత్మను " అహం బ్రహ్మాస్మి " యని సాక్షాత్కరించుకొనినవిద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు పరమహంససన్న్యాసి యగుచున్నాఁడు. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారముచేతఁ దత్త్వవేత్త యగుపురుషుఁడు పుత్రైషణ విత్తైషణ లోకైషణ యను నీషణాత్రయమును బరిత్యజించి భిక్షావృత్తిని ధరించుచున్నాఁడు. అనఁగా విద్వత్సన్న్యాసమును బొందుచున్నాఁడు. మఱియు నాతత్త్వవేత్త యగు పరమహంససన్న్యాసి దండశిఖాయజ్ఞోపవీతవస్త్రములను ధరించుట లేదు. స్మృతి.—" యదా తు విదితం తత్త్వం పరంబ్రహ్మ సనాతనమ్। త దైకదండం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్॥ కంథా కౌపీనవాసాస్తు దండధృ ద్ధ్యానతత్పరః। ఏకాకీ రమతే నిత్యం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥ కపాలం వృక్షమూలాని కుచైల మసహాయతా। సమతా చైవ సర్వస్మి న్నేత న్ముక్తస్య లక్షణమ్ " — భావము॥ ఏకాలమునం దీయధి

కాఁ పురుషుఁడు పరబ్రహ్మరూపసనాతనతత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడో ఆకాలమునం దేకదండమును గ్రహించి యజ్ఞోపవీతసహితశిఖను బరిత్యజింపవలయును. ఏవిద్వాంసుఁడు శీతనివృత్తికొఱకుఁ గేవలశిథిలవస్త్రకౌపీనములను ధరించినవాఁడును దండమును ధరించినవాఁడును సర్వదా అంతరాత్మధ్యానతత్పరుఁడును ఏకాకియునై చరించుచున్నాఁడో ఆవిద్వాంసుని దేవతలు బ్రహ్మవేత్త యగు పరమహంస సన్న్యాసి యందురు. మఱియు భిక్షకొఱకు మృత్తికామయకపాలమును హస్తమునం[illegible]చుటయును వృక్షమూలమునందు శయనించుటయును కుత్సితవస్త్రము ధరించుటయును నొకరియొక్క యుసాహాయ్యము లేక యుండుటయును సర్వభూతములయందును సమబుద్ధియు నను నీసర్వమును ముక్తపరమహంసయొక్క లక్షణమై యున్నది. అనఁగా బూర్వోక్తలక్షణములచేత నాముక్తపరమహంస తెలియఁబడుచున్నాఁడు. ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివచనము లావిద్వత్సన్న్యాసముఁ జెప్పుచున్నవి. ఈవిద్వత్సన్న్యాసమునకు జీవన్ముక్తియే ఫలమై యున్నది. ఈవిద్వత్పరమహంస సన్న్యాసులయొక్క చిహ్నములును ఆచారములును అవ్యక్తములై * యున్నవి. ఈ కారణముచేతనే శ్రుతిస్మృతివచనములయందుఁ గొన్నిస్థలములయందు వారికి దండవస్త్రాదులయొక్క యభావమును జెప్పఁబడియున్నది. మఱికొన్నిస్థలములయందు దండవస్త్రాదిధారణ చెప్పఁబడి యున్నది. ఆవిద్వత్సన్న్యాసులయొక్క యవ్యక్తచిహ్నములును అవ్యక్తాచారములును ఆత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందుఁ బ్రథమమున స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి.

శంక:—పూర్వము వివిదిషాసన్న్యాసమును బ్రహ్మజ్ఞానమునకు హేతువుగాఁ జెప్పితిరి. అది సంభవించుట లేదు. ఏల యన, జనకుఁడు అజాతశత్రువు మొదలగువారికి వివిదిషాసన్న్యాసము లేకపోయినను బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రుతిస్మృత్యాదులచేతఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

సమాధానము:—కేవల మీజన్మముయొక్క వివిదిషాసన్న్యాసమే బ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ గారణ మగుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా, జన్మాంతరమందు గ్రహింపఁబడిన వివిదిషాసన్న్యాసముకూడ బ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ గారణ మగుచున్నది. అందువలన జనకాదులకీజన్మమునందు వివిదిషాసన్న్యాసము లేకపోయినను జన్మాంతరవివిదిషాసన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రాప్తమైనది. ఈప్రకారముగా బ్రహ్మజ్ఞానరూపకార్యమువలన జన్మాంతరసన్న్యాసరూపకారణముయొక్క యనుమానమ్ము కల్గు

* తెలియరానివి.

గుచున్నది. మఱియు "యదహరేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేత్" అను శ్రుతిచేత వైరాగ్యవంతునకు సర్వాంగసహితవివిదిషాసన్న్యాసమును విధించి మరల నాప్రకరణమునందు "యద్యాతురః స్యాన్మనసా వాచా వా సన్న్యసేత్" — భావము॥ ఎప్పు డీపురుషుఁడు వ్యాధి మొదలగుదానిచేత నత్యాతురుఁ డగుచున్నాఁడో అప్పుడు అంగములు లేకయే కేవలమనస్సుచేత లేక వాక్కుచేత సన్న్యసింపవలయును అను శ్రుతిచేత నాతురసన్న్యాసము విధింపఁబడి యున్నది. అచ్చట మరణము సమీపింపఁగా నాయాతురసన్న్యాసికి నాకాలమునందు శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానప్రాప్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన నాయాతురసన్న్యాసము వానికి రెండవ జన్మమునం దాత్మజ్ఞానప్రాప్తిని జేయుచున్న దని యావశ్య మంగీకరింపవలయును. లేనియెడ నాయాతురసన్న్యాసమే వ్యర్థ మగును. ఈకారణముచేతనే యాజన్మాంతరవివిదిషాసన్న్యాసమున కాత్మజ్ఞానకారణత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:—ఈ యాతురసన్న్యాసము పూర్వోక్తవివిదిషాసన్న్యాసము కన్నను భిన్నమే యగుచున్నది. "సన్న్యాసా ద్బ్రహ్మణః స్థానమ్" అను స్మృతిచేత నాయాతురసన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరూపఫలము చెప్పఁబడుచున్నది. అందువలన నాయాతురసన్న్యాసము వ్యర్థము కాదు.

సమాధానము:—ఈ యాతురసన్న్యాసమునందును విరక్తపురుషునకే యధికార మున్నది. మఱియు వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క ప్రకరణమునందే యీ యాతురసన్న్యాసము విధింపఁబడి యున్నది. అందువలన నీయాతురసన్న్యాసము పూర్వోక్తవివిదిషాసన్న్యాసముకన్నను భిన్నసన్న్యాసము కాదు. మఱి యేమనఁగా, నావివిదిషాసన్న్యాసమునందే యంతర్భూతమై యున్నది. మఱియు "సన్న్యాసా ద్బ్రహ్మణః స్థానమ్" అను స్మృతి యైనను ఆ యాతురసన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరూపావాంతరఫలమును జెప్పుచున్నది. దానిచేత నాత్మజ్ఞానరూపముఖ్యఫలమునకు నిషేధము కలుగుట లేదు. లేక, అస్మృతి కుటీచకాదిరూపస్మార్తసన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరూపఫలము చెప్పుచున్నది. అందువలన నాయాతురసన్న్యాసమునకు నాత్మజ్ఞానప్రాప్తియే ముఖ్యఫలమై యున్నది. జన్మాంతరసన్న్యాసముచేతను ఆత్మజ్ఞానప్రాప్తి యగుచున్న దను నీయర్థము శ్రీసర్వజ్ఞమహామునులచేతను సంక్షేపశారీరక మను గ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు,

"శ్లో. జన్మాంతరేషు యది సాధనజాత మాసీత్ సన్న్యాసపూర్వక మిదం శ్రవణాదిరూపమ్ । విద్యా మవాప్స్యతి జనః సకలోఽపి యత్ర తత్రాశ్రమాదిషు వసన్న నివారయామః"— భావము॥ ఒకవేళ నీయధికారిపురుషులకుఁ బూర్వజన్మ

ములయందు సన్న్యాసపూర్వకశ్రవణాదిసాధనములు సిద్ధ మైనయెడల నాయధికారి జను లాయాగృహస్థాద్యాశ్రమములయందు వసించి యుండినను బూర్వసాధనములయొక్క బలముచేత నచ్చటనే బ్రహ్మవిద్యను బొందుచున్నారు. ఈయర్థము మేము నివారింపఁజాలము. అందువలన నాజనకాదులకుఁ బూర్వజన్మమునందలి వివిదిషా సన్న్యాసముచేత నాత్మజ్ఞానప్రాప్తి సంభవించె ననునది సిద్ధ మైనది.

అచ్చటఁ బూర్వము "ఆత్మా వా ఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" అను శ్రుతివచనముచేత నధికారిపురుషునిగూర్చి నాత్మజ్ఞానప్రాప్తి కొఱకు శ్రవణాదులయొక్క కర్తవ్యత్వము చెప్పఁబడినది. దానియందుఁ గొందఱు గ్రంథకారు లైననో శ్రవణాదులయందు విధి నంగీకారము చేయుట లేదు. మఱి కొందఱు విధి నంగీకరించుచున్నారు. అచ్చటఁ బ్రథమపక్షము వాచస్పతిమిశ్రులదై యున్నది. ద్వితీయపక్షము వివరణాచార్యులదై యున్నది.

అందు, వాచస్పతిమిశ్రులయొక్క యభిప్రాయ మే మనఁగా, వివేకాది సాధనచతుష్టయసంపన్నజిజ్ఞాసువులచేతఁ జేయఁబడినశ్రవణాదుల కాత్మజ్ఞానకారణత్వ మన్వయవ్యతిరేకములచేతనే నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన శ్రవణాదులయందు విధి సంభవించుట లేదు. అప్రాప్తార్థమునందే విధి యున్నది. ఉదా—యాగమునందు స్వర్గకారణత్వము ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచేత నప్రాప్తమై యున్నది, అందువలనఁ దాదృశకారణత్వబోధక మైన "స్వర్గకామో యజేత" అనువచనము విధిరూపమై యున్నది. యద్యపి శ్రవణాదులయందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క కారణత్వము పూర్వోక్తశ్రుతిప్రమాణముకన్నను భిన్న మైన యేప్రమాణముచేతను బ్రాప్తము కాదు. తథాపి, అతిసూక్ష్మ మగుటచేత దుర్విజ్ఞేయ మైన షడ్జాదు లగు నేస్వరము లున్నవో ఆస్వరములయొక్క సాక్షాత్కారమును గుఱించి గాంధర్వశాస్త్రాభ్యాసమున కన్వయవ్యతిరేకములచేతఁ గారణత్వము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆస్వరములవలె బ్రహ్మము కూడ నతిసూక్ష్మ మగుటవలన దుర్విజ్ఞేయమై యున్నది. అందువలన నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునుగుఱించియు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమునకుఁ గారణత్వ మన్వయవ్యతిరేకములచేతనే ప్రాప్త మగుచున్నది. అట్టిప్రాప్తార్థమునందు విధి సంభవించుట లేదు. "శ్రోతవ్యః" అనువచనమునందు తవ్యప్రత్యయ మేది యున్నదో ఆప్రత్యయమునకు విధి యర్థము కాదు. మఱి యే మనఁగా, యోగ్యత యర్థమై యున్నది. అనఁగా ఆత్మశ్రవణము చేయుటకు యోగ్యమై యున్నది. ఈప్రకారముగానే "మంతవ్యః నిదిధ్యాసితవ్యః" అను ద్వివిధవచనములయందును విధియొక్క యభావము తెలియవలయును.

[*] (39) శ్రవణరూపాంగికి అంగము నిరూపించుట. [*]

మఱియు నాచార్యులయొక్క యభిప్రాయ మేమనఁగా, "ఆత్మావా ఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" అను శ్రుతియందు వివేకాదిసాధన చతుష్టయసంపన్న సన్న్యాసిని గుఱించి యాత్మసాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱకు మనన నిదిధ్యాసనరూపము లగు ఫలోపకార్యంగములతోఁ గూడిన శ్రవణ మనునంగి విధింపఁబడి యున్నది. అచ్చట, ఏపదార్థము సాక్షాత్తుగా ఫలమునకు సాధనరూప మున శ్రుత మగు చున్నదో ఆపదార్థ మంగి యని చెప్పఁబడును. దీనినే శేషి యని యును ప్రధాన మనియును జెప్పుదురు. మఱియు నాయంగియొక్క సమీపముగానే యేపదార్థము ఫలము లేక కర్తవ్యతారూపముచేత శ్రుత మగుచున్నదో ఆపదార్థ మంగ మని చెప్పఁబడును. ఇదియే శేష మనియును సహకారి యనియును చెప్పఁ బడును.

ఆయంగముకూడ, స్వరూపోపకారి ఫలోపకారి యనుభేదముచేత ద్వివిధ మై యున్నది. అచ్చట, ఏయంగ మంగియొక్క స్వరూపోత్పత్తియం దుపకారియై యున్నదో ఆయంగము స్వరూపోపకారి యని చెప్పఁబడును. ఈస్వరూపోపకా ర్యంగమునే మీమాంసకులు సన్నిపత్యోపకా ర్యంగ మని చెప్పుదురు. మఱియు నేయంగ మంగిచేత జన్య మైన ఫలముయొక్క యుత్పత్తియం దుపకారియై యున్నదో ఆయంగము ఫలోపకార్యంగ మని చెప్పఁబడును. ఈఫలోపకార్యంగమునే మీ మాంసకులు ఆరాదుపకార్యంగ మని చెప్పుదురు. ఉదా—ఈప్రసంగమందు వేదాంత శాస్త్రశ్రవణము ప్రమాణవిచారరూప మగుటవలన బ్రహ్మజ్ఞానరూపఫలమునకు సాక్షాత్తుగా సాధనరూపమున విధింపఁబడి యున్నది. అందువలన నాశ్రవణ మంగి యని చెప్పఁబడును. ఆశ్రవణరూపాంగియొక్క సమీపమందు విధింపఁబడియుండు నేవివేకాదిచతుస్సాధనము లున్నవో వానికి జ్ఞానముకన్నను వేఱొకఫల మచ్చటఁ జెప్పఁబడ లేదు. అందువలన నావివేకాదిసాధనములు శ్రవణరూపాంగియొక్క స్వరూపోత్పత్తియం దుపకారు లగుటవలన నవి స్వరూపోపకార్యంగము లని చెప్పఁ బడును. మఱియు నాశ్రవణరూపాంగియొక్క సమీపముగా ఫలము లేకయే మనన నిదిధ్యాసనములు విధింపఁబడి యున్నవి. అందువలన మనననిదిధ్యాసనములు రెం డును శ్రవణరూపాంగికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపఫలోత్పత్తియం దుపకారు లగుట వలన ఫలోపకార్యంగము లని చెప్పఁబడును. అందువలన "శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" అనువచనములచేత మనననిదిధ్యాసనరూపఫలోపకార్యంగసహిత ముగా శ్రవణ మనునంగి విధింపఁబడి యున్నది. అనఁగా సాధనచతుష్టయసంపన్న

సన్న్యాసి బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱకు మననిదిధ్యాసనరూపాంగములతోఁ గూడిన శ్రవణరూపాంగి నవశ్యము సంపాదింపవలయును. అచ్చట శ్రవణమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క కారణత్వము పూర్వోక్తాన్వయవ్యతిరేకములచేతనే సిద్ధమైనది. అందువలన నాశ్రవణమును విధించియుండు "శ్రోతవ్యః" అను విధి యపూర్వవిధిరూపము కాదు. మఱి యే మనఁగా, నియమవిధిరూపమై యున్నది. లేక, పరిసంఖ్యావిధిరూపమై యున్నది.

[*] (40) అపూర్వాదిత్రివిధవిధులయొక్క లక్షణము. [*]

ఇఁక, క్రమముగా నపూర్వాదిత్రివిధవిధులయొక్క లక్షణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు "అప్రాప్తార్థబోధకో విధిః అపూర్వవిధిః"—భావము॥ ప్రమాణాంతరముచేత నప్రాప్తమైనయర్థమును గర్తవ్యతారూపముచేత బోధించునట్టి యే విధి యున్నదో అది యపూర్వవిధి యనఁబడును. ఉదా—"వ్రీహీన్ప్రోక్షతి" అను వచన మపూర్వవిధియై యున్నది. ఈవచనము లేక వేఱొకప్రమాణముచేత నా వ్రీహిప్రోక్షణము ప్రాప్తము కాదు. అందువలన నప్రాప్తార్థబోధక మగుటవలన నా విధి యపూర్వవిధి యనఁబడును.

మఱియు "పక్షప్రాప్తస్యాఽప్రాప్తాంశపూరకో విధిః నియమవిధిః"—భావము॥ పక్షమునందుఁ బ్రాప్త మగునర్థముయొక్క యప్రాప్తాంశమును బూర్తి చేయునట్టి యేవిధి యున్నదో అది నియమవిధియై యున్నది. ఉదా—"వ్రీహీ నవహన్యాత్" అనునది నియమవిధియై యున్నది. అచ్చట యజ్ఞమునం దుపయోగులైన యేవ్రీహులు లున్నవో వానియొక్క యుముకలను నివర్తించుటకు ద్వివిధోపాయము లున్నవి. ఒకటి యవఘాతరూపోపాయము మఱియొకటి నఖవిదళనరూపోపాయము. అందు ముసలముచేత వ్రీహులను దంచుట యవఘాతమై యున్నది. మఱియు నఖములచేత యుముకలను నివర్తించుట నఖవిదళనమై యున్నది. ఏపక్షమునందు నఖవిదళనముయొక్క ప్రాప్తి యున్నదో ఆపక్షమునం దవఘాతముయొక్క ప్రాప్తి యగుట లేదు. పక్షప్రాప్తమైనయవఘాతముయొక్క యప్రాప్తాంశమును "వ్రీహీ నవహన్యాత్" అనువాక్యము పూర్తి చేయుచున్నది. అనఁగా, అవఘాతముచేతనే యా వ్రీహులయొక్క యుముకలను నివర్తింపవలయును. ఇట్లు చెప్పుటవలన నఖవిదళనరూపోపాయముయొక్క నివృత్తి యర్థముచేతనే సిద్ధమగుచున్నది.

మఱియు "ఉభయప్రాప్తావితరవ్యావృత్తిబోధకో విధిః పరిసంఖ్యావిధిః"—భావము॥ ఒకే కాలమునందు రెండుపదార్థములు ప్రాప్తము లగుచుండఁగా

ఏకపదార్థముయొక్క వ్యావృత్తిని బోధించునట్టి యేవిధి యున్నదో అది పరిసంఖ్యా విధియై యున్నది. ఉదా—"ఇమా మగృభ్ణ న్రశనా మృతస్య" అను మంత్రముచేత యజ్ఞమునం దశ్వగార్దభము లనురెంటియొక్క రశనలను * గ్రహించుట ప్రాప్తము కాఁగా "అశ్వాభిధానీ మాదత్తే" అనువచనము గార్దభరశనాగ్రహణముయొక్క వ్యావృత్తిని విధించుచున్నది. అశ్వరశనయొక్క గ్రహణము విధింప లేదు; అశ్వ రశనయొక్క గ్రహణము పూర్వోక్తమంత్రముచేతనే ప్రాప్త మగుచున్నది. అందు వలన "అశ్వాభిధానీ మాదత్తే" అనువచనము పరిసంఖ్యావిధి యని చెప్పఁబడును. యద్యపి, నియమవిధియందును బరిసంఖ్యావిధియందును ఇతరముయొక్క నివృత్తి సమానమై యున్నది. తథాపి, నియమవిధియం దితరముయొక్క నివృత్తి ఆర్థికమై యున్నది. మఱియుఁ బరిసంఖ్యావిధియం దితరముయొక్క నివృత్తి విధేయమై యున్నది. ఇదియే యారెంటియందు విశేషమై యున్నది. ఈలాగుననే యీప్రసంగము నందుఁగూడ "శ్రోతవ్యః" అనుట నియమవిధియై యున్నది. అనఁగా సాధనసంపన్న జిజ్ఞాసువు వేదాంతశాస్త్రమునే శ్రవణము చేయవలయును. లేక, ఆజిజ్ఞాసువు వేదాంతశాస్త్రముకన్న నన్యశాస్త్రములను శ్రవణము చేయుట కూడదు అను పరిసంఖ్యావిధియునై యున్నది.

శంక:—ఏస్థలమునందు రెండుసాధనములు ప్రాప్తము లగుచున్నవో అచ్చటనే అప్రాప్తాంశమును బూర్తి చేయునట్టి నియమవిధియొక్క యంగీకారము చేయవలయు నని పూర్వము నియమవిధికి లక్షణము చెప్పితిరి. ఆలక్షణ మిచ్చట శ్రవణవిధియందు సంభవించుట లేదు. ఏల యన, బ్రహ్మము వేదాంతశాస్త్రము కన్న భిన్న మైన యేప్రమాణమునకును విషయము కాదు. ఇఁక నే మనఁగా, ఏక వేదాంతశాస్త్రమునకే విషయమై యున్నది.

అట్లు గాక, ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు వేదాంతశ్రవణముకన్న భిన్న ముగా నేదైన నొకసాధన మున్న యెడల నాశ్రవణమునందు నియమవిధి సం[illegible] వించును. ఒకపక్షమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకుఁ బురాణాదులయొక్క శ్రవణ మును సాధనరూపముచేతఁ బ్రాప్త మగుచున్నది. దాని నివారించుటకొఱకు వేదాంతశ్రవణమునం దానియమవిధి సంభవించు నని చెప్పినను అదియుఁగూడ సంభవించుట లేదు. ఏలయన, అధ్యాత్మపురాణము వేదాంతమూలక మగుటవలన దానియొక్క శ్రవణమును వేదాంతశ్రవణముకన్నను భిన్నసాధన మని చెప్పుట

* యజ్ఞ సమయమందు [illegible]

కూడదు. మఱి యేమనఁగా, అధ్యాత్మపురాణముయొక్క శ్రవణముకూడ వేదాంతశ్రవణమే యగుచున్నది.

మఱియు నొకపక్షమునందు రాగజ్ఞానముగలపురుషులకు గీతాదులయొక్క శ్రవణము ప్రాప్త మగుటవలన దానియొక్క నివృత్తికొఱకు వేదాంతశ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించుచున్న దనిన నదియుఁగూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆశ్రవణవిధికన్నను అన్యవచనములచేతనే ముముక్షుజనులగుఱించి యారాగసహిత గీతలయొక్క శ్రవణము నిషేధింపఁబడి యున్నది. మఱియు నొకపక్షమునందు ద్వైత శాస్త్రముయొక్క శ్రవణము ప్రాప్తించుటవలన దాని నివారించుటకొఱకు వేదాంత శ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించు ననిన నదియుఁగూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆ ద్వైతశాస్త్ర మద్వైతశాస్త్రమునకు విరోధి యగుటవలన నద్వితీయ బ్రహ్మజ్ఞానమునుగుఱించి సాధనరూప మనుటయే సంభవించుట లేదు.

మఱియు "న చక్షుషా పశ్యతి నాపి వాచా, యతో వాచో నివర్తంతే, యన్మనసా న మనుతే" ఇత్యాదిశ్రుతులచేత బ్రహ్మమునందు వేదాంతశ్రవణమున కన్న భిన్న మైన చక్షువు, వాక్కు, మనస్సు మొదలగువానియొక్క యవిషయత చెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన బ్రహ్మజ్ఞానమునంగుఁ బ్రత్యక్షాదులకును సాధన రూపత్వము ప్రాప్త మగుట లేదు. అందుచేత నాప్రత్యక్షాదులను నివారించుకొఱ కును వేదాంతశ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించుట లేదు. అందువలన వేదాంత శ్రవణమునందు నియమవిధి చెప్పుట యసంగతమై యున్నది. పూర్వోక్తరీతిగా అన్యసాధనముల కభావ మగుటవలన దాని నివారించుటకొఱకు వేదాంతశ్రవణము నందుఁ బరిసంఖ్యావిధియును సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—యద్యపి, వేదాంతశాస్త్రములకన్నను భిన్న మైన పురాణాదికమునకు స్వతంత్రముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధనత్వము లేదు. తథాపి, వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమువలెఁ బురాణాదులశ్రవణమును స్వతంత్రముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు సాధనమై యున్న దను భ్రాంతిచేత నాపురాణాదుల యొక్క శ్రవణమునకును బ్రహ్మజ్ఞానమునందు స్వతంత్రసాధనత్వము ప్రాప్త మగు నప్పుడు దాని నివర్తించుటకొఱకు వేదాంతశ్రవణమునందు నియమవిధికిని బరి సంఖ్యావిధికిని అంగీకారము సంభవించుచున్నది. లేక, బ్రహ్మవేత్త యగుగురువు లేక స్వతంత్రముగాఁ దనబుద్ధిచేతఁ జేయు వేదాంతవిచారమును నివారించుటకొఱ కాశ్రవణమునందు నియమవిధికిఁ గాని పరిసంఖ్యావిధికిఁ గాని యంగీకార మున్నది. అనఁగా, నీయధికారిపురుషుఁడు శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠగురువుయొక్క ముఖమునందుండి

యే వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేయవలయును, గురువు లేక స్వతంత్రముగాఁ గేవలము తనబుద్ధిచేత వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేయఁగూడదు. ఈయర్థము పూర్వాచార్యులు వృద్ధపురుషులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. "శ్లో. నియమః పరిసంఖ్యా వా విధ్యర్థో హి భవేద్యతః । అనాత్మాదర్శనేనైవ పరాత్మానముపాస్మహే"—భావము॥ ఏ కారణముచేత "శ్రోతవ్యః" అను విధివాక్యమునకు నియమ మైనను, లేక, పరిసంఖ్య యైనను అర్థమై యున్నదో ఆకారణమువలన మనము అనాత్మవస్తువులయొక్క చింతనాపరిత్యాగముచేతఁ గేవలపరమాత్మనే చింతన చేయవలయును.

[*] (41) శ్రవణము నిత్యాదికర్మములు కావనుట. [*]

శంక:—"శ్రోతవ్యః" అనువిధివాక్యమువలన వేదాంతశ్రవణము విధింపఁబడుచున్నదని పూర్వము మీచేఁ జెప్పఁబడినది. శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములయందుఁ గామ్యనిత్యనైమిత్తికప్రాయశ్చిత్తము లను చతుర్విధకర్మములే విధింపఁబడి యున్నవి. వానియందు శ్రవణము కామ్యకర్మరూపమై యున్నదా? నిత్యకర్మరూపమై యున్నదా? నైమిత్తికకర్మరూపమై యున్నదా? లేక, ప్రాయశ్చిత్తరూపమై యున్నదా? అందుఁ బ్రథమకామ్యపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏల యన "స్వర్గకామో యజేత" అనువచనమునం దెట్లు స్వర్గరూపఫలోద్దేశముచేత యాగము విధింపఁబడి యున్నదో అట్లు లోకఫలోద్దేశముచేత నా శ్రవణము విధింపఁబడ లేదు.

మఱియు నెట్లు రాత్రిసత్ర మనుయాగమును విధించువాక్యమునందు ఫలము వినఁబడక పోయినను బ్రహ్మజ్ఞానమునందుఁ బురుషునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుటకొఱకా యాగమునకు ఫలకల్పన చేయఁబడు చున్నదో అట్లు శ్రవణమునకుఁగూడ బ్రహ్మజ్ఞానరూపఫలము మాచేఁ గల్పింపఁబడుచున్నది యని చెప్పినయెడల నదియుఁగూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, గృహస్థాదులయందు బ్రహ్మజ్ఞానరూపఫలేచ్ఛయే సంభవించుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, ఆగృహస్థాదులయందు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క ద్వేషమే చూడఁబడుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యారాగసహితపురుషులయొక్క యభిప్రాయము బోధించుశ్లోకము చెప్పఁబడుచున్నది. "అపి బృందావనే శూన్యే సృగాలత్వం స ఇచ్ఛతి । నతు నిర్విషయం మోక్షం కదాచిదపి గౌతమ"—భావము॥ ఓగౌతముఁడా!, రాగవంతుఁడగుపురుషుఁడు శూన్య మగు బృందావనమునందు సృగాలమై యుండుట కిచ్ఛించుచున్నాఁడు గాని నిర్విషయమోక్షమును రాగవంతుఁడగుపురుషుఁ డొకప్పుడును ఇచ్ఛించుట లేదు.

మఱియు "వేదాన్తవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః" ... ఇత్యాదిశ్రుతులచేతఁ సాధనచతుష్టయసంపన్న జిజ్ఞాసు వగుసన్న్యాసికే యాత్మజ్ఞాన ప్రాప్తికొఱకు శ్రవణాదులయొక్క కర్తవ్యత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన గృహస్థాదుల కాశ్రవణాదులయం దధికారమే లేదు. సన్న్యాసులకే యాశ్రవణము కామ్యకర్మరూప మగు ననినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన నొకవేళ సన్న్యాసులను గూర్చి యాశ్రవణము కామ్యకర్మరూప మైనయెడల నెట్లు కామ్యకర్మము చేయనందువలనఁ బ్రత్యవాయప్రాప్తి యగుట లేదో అట్లాశ్రవణము చేయనందువలనను ఆసన్న్యాసికిఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తింపక పోవలయును. వేదాంతశ్రవణపరిత్యాగమువలన నాసన్న్యాసికిఁ బ్రత్యవాయప్రాప్తి శ్రుతిస్మృతులయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నాసన్న్యాసికి శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మనుట సంభవించుట లేదు.

మఱియు శ్రవణము నిత్యకర్మరూపమై యున్న దను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన "యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహుయాత్" అనువచనముచేత నెట్లు గృహస్థునకు జీవితకాలపర్యంత మగ్నిహోత్రరూపనిత్యకర్మములు విధింపఁబడి యున్నవో అట్లీయధికారిపురుషునకు జీవితకాలపర్యంత మాశ్రవణ మేవచనముచేతను విధింపఁబడ లేదు. అందువలన నాశ్రవణమునందు నిత్యకర్మరూపత్వమును సంభవించుట లేదు.

మఱియు నాశ్రవణము నైమిత్తికకర్మరూపమై యున్న దను తృతీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఎట్లగ్నిహోత్రము చేయు పురుషునియొక్క గృహము దహింపఁబడునపు డానిమిత్తమును గొని వేదముచేత నిష్టి విధింపఁబడి యున్నదో అట్లిచ్చట నొకనిమిత్తమును చెప్పఁబడ లేదు. ఏనిమిత్తముచేత నాశ్రవణము నైమిత్తికకర్మరూప మగును?

ఆశ్రవణము ప్రాయశ్చిత్తకర్మరూపమై యున్న దను చతుర్థపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన "తరతి బ్రహ్మహత్యాం యో ఽశ్వమేధేన యజతే" అనువచనముచేత నెట్లు బ్రహ్మహత్యారూపపాపమును నివర్తించుటకొఱ కశ్వమేధయజ్ఞరూపప్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడి యున్నదో అట్లొకశ్రుతివచనముచేతను ఏపాపనివృత్తికొఱకును ఆశ్రవణము విధింపఁబడ లేదు. అందువలన నాశ్రవణమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తరూపత్వమును సంభవించుట లేదు. కావున నేప్రకారముచేతను వేదాంతశ్రవణమునందు విధి సంభవించుట లేదు. ఇట్టి శంక ప్రాప్త మగుచుండఁగా.

(48) సన్న్యాసికి శ్రవణము నిత్యకర్మ మనియును గృహస్థునకుఁ గామ్యకర్మ మనియును జెప్పుట.

సమాధానము:—ఇఁక వివిదిషాసన్న్యాసి కా శ్రవణము నిత్యకర్మ [illegible] మనియును గృహస్థాదుల కా శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మనియును జెప్పఁబడు చున్నది. ఎట్లు గృహస్థున కగ్నిహోత్రసంధ్యోపాసనాదినిత్యకర్మములను జేయనందు వలన శ్రుతిస్మృతులచేతఁ బ్రత్యవాయప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నదో మఱియు "[illegible] జీవ మగ్నిహోత్రం జుహుయాత్" ఇత్యాదిశ్రుతులచేత జీవితకాలపర్యంత మా యగ్నిహోత్రాదినిత్యకర్మములు విధింపఁబడియు నున్నవో అట్లు వివిదిషాసన్న్యాసి కిని వేదాంతశ్రవణాదికము చేయనందువలనఁ బ్రత్యవాయప్రాప్తియును జీవితకాల పర్యంత మా శ్రవణాదికము కర్తవ్య మనియును శ్రుతిస్మృతులచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నెట్లు గృహస్థుని కాయగ్నిహోత్రసంధ్యోపాసనాదికములు నిత్య కర్మరూపములై యున్నవో అట్లు వివిదిషాసన్న్యాసికిని వేదాంతశ్రవణాదికము నిత్యకర్మరూపమై యున్నది. అందు శ్రుతి.—"అరున్ముఖా న్యతీ న్సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛమ్"—భావము॥ ఇంద్రుఁడైన నేను వేదాంతవిచారరహితసన్న్యాసులను హననము చేసి శ్వానముల కాహారముగా నిచ్చితిని. అను నీశ్రుత్యర్థ మా[illegible]రా ణముయొక్క-ద్వితీయాధ్యాయమున నింద్రప్రతర్దనసంవాదమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట స్మృతి.—"నిత్యం కర్మ పరిత్యజ్య వేదాంతశ్రవణం వినా। వర్తమానస్తు సన్న్యాసీ పత త్యేవ న సంశయః"—భావము॥ అగ్నిహోత్ర సంధ్యోపాసనాదినిత్యకర్మములను బరిత్యజించి యేవివిదిషాసన్న్యాసి వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికమును జేయక వర్తించు చున్నాఁడో, ఆసన్న్యాసి పతితుఁడే యగు చున్నాఁడు, దీనికి సంశయము లేదు. ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతులచేత నావివిదిషాసన్న్యా సికి వేదాంతశ్రవణము చేయనందువలనఁ బ్రత్యవాయప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు "ఆసుప్తే రామృతేః కాలం నయే ద్వేదాంతచింతయా। దద్యా న్నావ సరం కించి త్కామాదీనాం మనాగపి"—భావము॥ ఈవివిదిషాసన్న్యాసి జాగ్రత్తు మొదలు సుషుప్తిపర్యంతమును బ్రహ్మవేత్త యగుగురువుయొక్క-సమీపమునకుఁ బోయినది మొదలు మరణపర్యంతమును వేదాంతశాస్త్రచింతనచేతఁ గాలము గడుపవలయును, ఈచిత్తమునందుఁ గామక్రోధాదివికారములయొక్క-ప్రాప్తికిఁ గించి న్మాత్రమును అవసర మియ్యఁగూడదు. అను స్మృతిచేతను ఈస్మృతికి మూలభూత మగుశ్రుతిచేతను ఆవివిదిషాసన్న్యాసికి జీవితకాలపర్యంతము వేదాంతశాస్త్రశ్రవ

ణాదికము కర్తవ్య మని విధింపఁబడి యున్నది. అందువలన నాసన్న్యాసికి శ్రవణాదులు నిత్యకర్మరూపములే యని సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియుఁ బూర్వోక్తశ్రుతిస్మృతులయొక్క బలముచేత నా శ్రవణము సన్న్యాసికి నిత్యకర్మరూప మనునది కేవలము మాచేతనే యంగీకరింపఁబడినది కాదు. ఇఁక నే మనఁగా, పూర్వాచార్యులచేతఁగూడ నంగీకరింపఁబడి యున్నది. అచ్చట "శ్లో. త్వంపదార్థ వివేకాయ సన్న్యాసః సర్వకర్మణామ్ । శ్రుత్యాభిధీయతే యస్మాత్తత్త్యాగీ పతితో భవేత్" — భావము॥ "తత్త్వమసి" అను మహావాక్యమందుండు త్వంపదమునకు వాచ్యార్థ మంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమై యున్నది. దానియం దంతఃకరణమును బరిత్యజించి లక్ష్యార్థరూప మగు నేప్రత్యక్చైతన్య మున్నదో ఆప్రత్యక్చైతన్యమును బ్రహ్మరూపముగాఁ దెలియునట్టి యేజ్ఞాన మున్నదో అది త్వంపదార్థవివేకమై యున్నది, ఆ త్వంపదార్థవివేకముకొఱకే శ్రుతిచేత నగ్నిహోత్రసంధ్యోపాసనాదిసర్వకర్మములయొక్క సన్న్యాసము విధింపఁబడి యున్నది. మఱియు నేపురుషుఁడు సన్న్యాసమును ధరించియుఁ ద్వంపదార్థవివేకము చేయక యున్నాఁడో ఆసన్న్యాసి పతితుఁ డగుచున్నాఁడు. అనువచనముచేత వార్త్తికకారు లైన శ్రీసురేశ్వరాచార్యులచేత శ్రవణాదిరహితసన్న్యాసికిఁ బతితత్వము చెప్పఁబడి యున్నది. ఈప్రకారముగానే సర్వజ్ఞమహామునిచేతను సంక్షేపశారీరిక మను గ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట, "శ్లో. కారకస్య కరణేన తత్క్షణా ద్విక్షు రేష పతితో భవేద్యథా । వ్యాజకస్య పరివర్జనా త్తథా సద్య ఏవ పతితో భవే దసౌ" — భావము॥ ఎట్లీసన్న్యాసి యజ్ఞాదికర్మములను జేయుటచేత శీఘ్రమే పతితుఁ డగుచున్నాఁడో అట్లు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదికము చేయనందువలనను శీఘ్రమే పతితుఁ డగుచున్నాఁడు. అందువలన నీయర్థము సిద్ధమైనది. వివిదిషాసన్న్యాసికి వేదాంతశ్రవణము నిత్యకర్మరూప మగుటవలన నాశ్రవణమునందు "శ్రోతవ్యః" అను నుక్తనిత్యవిధి సంభవించుచున్నది.

మఱియు గృహస్థాదుల కావేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదికము కామ్యకర్మరూపమై యున్నది. ఏకర్మము చేయుటచేత ఫలప్రాప్తి యగునో మఱియుఁ జేయనందుచేతఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుట లేదో ఆకర్మము కామ్యకర్మ మనఁబడును. ఉదా॥ ఏపురుషునకు స్వర్గప్రాప్తీచ్ఛ యున్నదో ఆపురుషుఁడు జ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయుచున్నాఁడు, దానిచేత నాపురుషునకు స్వర్గరూపఫలప్రాప్తి యగుచున్నది. మఱియు నేపురుషునకు స్వర్గప్రాప్తీచ్ఛ కలుగుట లేదో ఆపురుషుఁడు

జ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయుట లేదు, ఆజ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయనందుచేత నాపురుషున కేప్రత్యవాయమును ప్రాప్తమగుట లేదు. ఈ కారణమువలన నాజ్యోతిష్టోమ మను యాగము కామ్యకర్మ మని చెప్పఁబడును. ఈలాగుననే యేగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ యున్నదో ఆగృహస్థుఁడు వేదాంత శాస్త్రశ్రవణాదికము చేయుచున్నాఁడు. ఆశ్రవణాదికముచేత నాగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి యగుచున్నది. ఏగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ కలుగుట లేదో ఆగృహస్థుఁడు శ్రవణాదికము చేయుట లేదు. ఆశ్రవణాదులు చేయనందువలన నాగృహస్థునకు ప్రత్యవాయమును ప్రాప్తమగుట లేదు. అందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణాదులు కామ్యకర్మరూపము లనియే సిద్ధమగుచున్నది.

శంక:—వివేకాదిచతుష్టయసాధనసంపన్నపురుషునకే బ్రహ్మజిజ్ఞాస కలుగుచున్నది. బ్రహ్మమును దెలియవలయు నను నిచ్ఛ బ్రహ్మజిజ్ఞాస యనఁబడును. గృహస్థాదులయందు నాచతుస్సాధనములు సంభవింపవు. కావున, బ్రహ్మజిజ్ఞాస లేనందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మనుటయు సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—అత్యంతబహిర్ముఖగృహస్థాదుల కా సాధనసంపత్త్యభావమువలన బ్రహ్మజిజ్ఞాస కలుగక పోయినను బరమేశ్వరునిచేత ననుగ్రహింపఁబడినవారును ఫలేచ్ఛారహితముగా నిత్యనైమిత్తికకర్మములను జేయుటవలన శుద్ధాంతఃకరణము గలవారును ఈశ్వరగురువులయందు శ్రద్ధాభక్తులు గలవారును నైనకొంద ఱుత్తమగృహస్థుల కావివేకాదిసాధనసంపత్తిచేత బ్రహ్మజిజ్ఞాస సంభవించుచున్నది. మఱియు నేదైన నొక ప్రతిబంధవశమువలన నాగృహస్థులకు సన్న్యాసాశ్రమము ప్రాప్తింపక పోయినను వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదులయందు వారికిఁ బ్రవృత్తి సంభవించుచున్నది. అట్టి సాధనసంపన్నగృహస్థాదులకే యాశ్రవణవిధి కామ్యరూపమై యున్నది.

ఒకవేళ నాగృహస్థాదులకు బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపూర్వకముగా శ్రవణాదులయందుఁ బ్రవృత్తి నంగీకరింపనియెడల గృహస్థాశ్రమాదులయందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నొందినట్టి తత్త్వవేత్తలనుగుఱించి జీవన్ముక్తికొఱకు శ్రుతిస్మృతులచేతనే విద్వత్సన్న్యాసము విధింపఁబడి యున్నదో అది వ్యర్థమగును. మఱియు వివిదిషాసన్న్యాసముకన్న భిన్నముగా నొకవిద్వత్సన్న్యాసము లేదని చెప్పినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏలయనఁ బూర్వము శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములయొక్క బలముచేత నావివిదిషాసన్న్యాసముకన్న భిన్నముగా విద్వత్సన్న్యాసము నిరూ

చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు, నధికారి ఫలము సాధనము అను మూటియొక్క భేదముచేతను అవిద్వత్సన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసముకన్నను భిన్నమే యని సిద్ధమగుచున్నది. అచ్చట వివిదిషాసన్న్యాసమునం దైననో జిజ్ఞాసు వధికారి యగుచున్నాఁడు. విద్వత్సన్న్యాసమునందుఁ దత్త్వవేత్త యధికారి యగుచున్నాఁడు. మఱియు వివిదిషాసన్న్యాసమున కైననో తత్త్వజ్ఞానము ఫలమై యున్నది. విద్వత్సన్న్యాసమునకు జీవన్ముక్తి ఫలమై యున్నది. మఱియు వివిదిషాసన్న్యాసిచేత నైననో ఆతత్త్వజ్ఞానరూపఫలముకొఱకు శ్రవణాదిసాధనము లనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి. మఱియు విద్వత్సన్న్యాసిచేత జీవన్ముక్తిరూపఫలముకొఱకు మనోనాశవాసనాక్షయాదిసాధనము లనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి. ఈప్రకారముగా, నధికారి ఫలము సాధన మను త్రితయముయొక్క భేదమువలన నావిద్వత్సన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసమునకన్నను భిన్న మనియే యంగీకరింపవలయును. ఎప్పు డాగృహస్థాదులకు వేదాంతశ్రవణమునం దధికారమును శ్రవణాదులచేత బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తియు నంగీకరింపఁబడుచున్నదో అప్పు డావిద్వత్సన్న్యాసము సార్థక మగుచున్నది. అందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణాదికము కామ్యకర్మరూపమై యున్న దను పూర్వోక్తార్థము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నాగృహస్థాదులకు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమువలన మహత్తరమైన పుణ్యోత్పత్తియును శాస్త్రములచేతఁ జెప్పఁబడియున్నది. అచ్చట, "శ్లో. దినే దినేతు వేదాంతశ్రవణా ద్భక్తిసంయుతాత్ । గురుశుశ్రూషయా లబ్ధా త్కృచ్ఛ్రాశీతిఫలం లభేత్" — భావము॥ బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క సేవచేతఁ బ్రాప్తమైనదియును గురుప్రసంగమును ఈశ్వరునియందును భక్తితోఁ బ్రతిదినము చేయఁబడునదియు నగు నేవేదాంతశాస్త్రశ్రవణ మున్నదో ఆవేదాంతశాస్త్రశ్రవణమువలన నీయధికారిపురుషుఁ డెనుబదికృచ్ఛ్రములఫలమును బొందుచున్నాఁడు. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, యద్యపి వేదాంతశ్రవణాదులు చేయనందువలన గృహస్థాదులకుఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుట లేదు. తథాపి, ఆత్మజ్ఞానరహితపురుషులకు మహాహాని కలుగు నని శ్రుతిస్మృతులచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన గృహస్థాదులుగూడ వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదికమువలన నాత్మజ్ఞానము నవశ్యము సంపాదింపవలయును. అందు, శ్రుతి.—"నచే దిహా వేదీ న్మహతీ వినష్టిః" — భావము॥ అధికారి మనుష్యశరీరము పొంది యెపుడు ఆత్మను దెలియుట లేదో అపుడు ఈ పురుషునకు మహాహాని కలుగుచున్నది. అన్యశ్రుతి.—"యోవా ఏత దక్షరం గార్గ్య విదిత్వా ఽస్మాల్లోకా త్ప్రైతి స కృపణః, అథ ఏత దక్షరం గార్గి విదిత్వా ఽస్మా

ల్లోకాత్ప్రైతి స బ్రాహ్మణః"—భావము॥ ఓగార్గీ! ఏపురుషుఁడు ఈయక్షరపరమా త్మను దెలియక యీలోకమునుండి లోకాంతరగమనము చేయుచున్నాఁడో, అయ జ్ఞానిపురుషుని గృపణుఁడని తెలియుము. ఇచ్చట తాత్పర్య మేమనఁగా ఎట్లు లోకమునందుఁ దనకుఁ బ్రాప్త మైనధనమును ననుభవింపనిపురుషుఁడు కృపణుఁ డనఁబడుచున్నాఁడో అట్లు నిత్యప్రాప్త మయినయాత్మరూపధనముయొక్క సాక్షా త్కారరూపానుభవము లేని యజ్ఞానిపురుషుఁడును గృపణుఁడే యనఁబడుచున్నాఁడు. మఱియు, ఓగార్గీ! ఏపురుషుఁడు ఈయక్షరపరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కారము నొంది యీశరీరమునుండి మరణము పొందుచున్నాఁడో, ఆతత్త్వవేత్త యగుపురుషుని బ్రాహ్మణుఁడని తెలియుము. అన్యశ్రుతి.—"యో వా అస్మాల్లోకాత్స్వం లోక మదృష్ట్వా ప్రైతి స ఏన మవిదితో న భునక్తి"—భావము॥ ఏపురుషుఁడు ఈయాత్మ రూపలోకమును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని దెలియక యీస్థూలశరీరరూపలోకము నుండి మరణమును బొందుచున్నాఁడో ఆయజ్ఞానిపురుషుఁడు ఆయాత్మరూపలోక మును దెలియనందువలన శోకమోహాదిదోషములనుండి విముక్తత ననుభవింపఁడు. అచ్చట స్మృతి.—"అన్యథా సంతమాత్మానం యో ఽన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా"—భావము॥ ఏపురుషుఁడు అకర్తయు నభో క్తయు నగు ఆత్మను కర్తయు భోక్తయు నని దెలియుచున్నాఁడో ఆయాత్మాపహారి చోరపురుషునిచేత నేపాపకర్మము చేయఁబడినది కాదు? అనఁగా నతఁడు సర్వపాప కర్మములు చేసినవాఁడే యగును. ఇత్యాద్యనేకశ్రుతిస్మృతులచేత నాత్మజ్ఞానరహిత పురుషుల నింద చేయఁబడి యున్నది. అందువలన గృహస్థాదులును శ్రవణాదులను జేసి యాత్మజ్ఞానము నవశ్యము సంపాదింపవలయును.

(43) సన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మను కొందఱియభిప్రాయము.

ఇచ్చటఁ గొందఱాచార్యులచేత నైనను నీయావత్ప్రమాణరీతిగాఁ జెప్పఁ బడుచున్నది. వివేకాదిసాధనచతుష్టయసంపన్నసన్న్యాసులకే వేదాంతశాస్త్రశ్రవ ణమునం దధికార మున్నది. గృహస్థాదుల కాశ్రవణాదులయం దధికారమే లేదు. మఱియు శ్రుతులయందు యాజ్ఞవల్క్యజనకాదుల యుక్తతత్త్వజ్ఞానప్రతిపాదకము లగు నేయుపాఖ్యానము లున్నవో ఆయుపాఖ్యానములకు బ్రహ్మాత్మబోధన మందే తాత్పర్య మున్నది గాని యితరార్థమునందుఁ దాత్పర్యము లేదు. ఈమతము గల యాచార్యులయొక్క యభిప్రాయ మేమనఁగా, శ్రుతులచేతను ఆచార్యులచేతను సన్న్యాసాశ్రమమే శ్రవణమున కంగరూప మని చెప్పఁబడి యున్నది. అంగము లేక యంగి సిద్ధించుటే లేదు. అందువలన సాధనసంపన్నసన్న్యాసులకే శ్రవణమునం

ధికార మున్నది. గృహస్థాదులకు లేదు. అచ్చట "బ్రహ్మసంస్థో ఽమృతత్వమేతి"— భావము॥ లౌకిక వైదిక సర్వవ్యాపారరహిత కేవలబ్రహ్మచింతనపరాయణుఁ డైనపురుషుఁడు బ్రహ్మసంస్థుఁ డనఁబడును. అట్టి బ్రహ్మసంస్థసన్న్యాసియే మోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. ఈశ్రుతియొక్క వ్యాఖ్యానమునందు శ్రీభాష్యకారులచేత సన్న్యాసులకే బ్రహ్మనిష్ఠయం దధికార మున్న దని నిశ్చయింపఁబడి యున్నది. మఱియు "త్యక్తాశేషక్రియ స్యైవ సంసారం ప్రజిహాసతః। జిజ్ఞాసో రేవ చైకాత్మ్యం త్రయ్యంతే ష్వధికారితా"—భావము॥ సర్వలౌకికవైదికకర్మములను బరిత్యజించినవాఁడును సర్వసంసారమును దుఃఖరూప మని దెలిసి దానిని బరిత్యజింపఁగోరినవాఁడును నైన జిజ్ఞాసువునకే వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమునం దధికారమును ఆశ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానప్రాప్తియును కలుగుచున్నది. అనువచనముచేత వార్త్తికకారు లైన శ్రీసురేశ్వరాచార్యులచేతను ఆసన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మున్న దని నిశ్చయము చేయఁబడి యున్నది. మఱియు "అంత స్సన్న్యస్య కర్మాణి సర్వాణ్యాత్మావబోధతః। హిత్వా ఽవిద్యాం ధియై వేయాత్ తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ వేదానిమం లోకమముంచ పరిత్య జ్యాత్మాన మన్విచ్ఛ"—భావము॥ సర్వకర్మములను సన్న్యసించి యాత్మజ్ఞానమువలన నవిద్యను బరిత్యజించి ఈయధికారిపురుషుఁ డాయాత్మజ్ఞానముచేతనే మోక్షరూప మగు విష్ణువుయొక్క పరమపదమును బొందుచున్నాఁడు. మఱియు వేదప్రతిపాదితాగ్నిహోత్రాదికర్మములను ఈలోకపరలోకములను బరిత్యాగము చేసి నీ వాత్మప్రాప్తిచ్ఛను బొందుము, అనఁగా ఆత్మజ్ఞానముకొఱకు శ్రవణాదులను జేయుము. ఇత్యాదిశ్రుతులచేతను ఆసన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికారము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన సన్న్యాసులకు శ్రవణము నిత్యకర్మరూప మై యున్నది. గృహస్థాదులకు శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మై యున్న దను పూర్వోక్తవ్యవస్థ సంభవింపదు. మఱి యేమనఁగా, ఎట్లు గృహస్థుల కగ్నిహోత్రాదికము నిత్యకర్మరూప మయ్యును గామ్యకర్మరూప మయ్యు నున్నదో అట్లు సన్న్యాసులకు శ్రవణాదులు నిత్యకర్మరూపములును గామ్యకర్మరూపములు నగు నని యంగీకరించుటయందుఁ బూర్వోక్తాచార్యులయొక్క వచనములకును శ్రుతివచనములకును విరోధము కలుగుట లేదు.

—[*] (44) పరవైరాగ్యనిరూపణము. [*]—

పూర్వము పరాపరభేదముచేత వైరాగ్యము ద్వివిధముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఆ వైరాగ్యముయొక్క తారతమ్యముచేత సన్న్యాసులయొక్క భేదనిరూపణ

ప్రసంగమునందు శ్రవణాదులవిధి విస్తరముగా నిరూపింపఁబడినది. ఇఁక [illegible] గాఁ బొందఁబడునట్టి పరవైరాగ్యము నిరూపింపఁబడుచున్నది:

"గుణేషు వైతృష్ణ్యం పరవైరాగ్యమ్" — భావము॥ సత్త్వరజస్తమస్సులను త్రిగుణములయొక్క పరిణామరూపము లైన యిహపరలోకములయొక్క [illegible]యము లున్నవో ఆసర్వవిషయములయందును ఆశ లేక యుండుట పరవైరాగ్య మనఁబడును. ఈ పరవైరాగ్యముయొక్క స్వరూపము పతంజలిభగవానులచేతను యోగశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందుసూత్రము.—"తతః పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణవైతృష్ణ్యమ్"—భావము॥ ప్రత్యగాత్మయొక్క జ్ఞానమువలన నా పురుషునకు గుణములయొక్క పరిణామము లైన సర్వవిషయములయందు నాశ లేక యుండుట పరవైరాగ్య మనఁబడును. ఈపరవైరాగ్యమే నిర్వికల్పక మను నసంప్రజ్ఞాత సమాధి కంతరంగసాధన మగుచున్నది. ఈయర్థముగూడ నాపతంజలిభగవానులచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట సూత్రము.—"తీవ్రసంవేగానా మాసన్నః సమాధిలాభః"—భావము॥ పరవైరాగ్యసహితపురుషులకు శీఘ్రమే యసంప్రజ్ఞాత సమాధి ప్రాప్త మగుచున్నది.

పూర్వము తాత్పర్యనిరూపణప్రసంగమునందు శ్రవణాదులయొక్క నిరూపణము చేయఁబడినది. ఇఁకఁ బ్రహ్మజ్ఞానము నిరూపింపఁబడుచున్నది. పూర్వోక్తోపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధలింగములచేత నెట్లు వేదాంతవాక్యతాత్పర్యము నిర్ణయింపఁబడుచున్నదో అట్లు కర్మకాండవాక్యములకును ఆషడ్విధలింగములచేతనే తాత్పర్యము నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగాఁ బూర్వోక్తతాత్పర్యముయొక్క యేయనుపపత్తి యున్నదో అదియే పూర్వోక్తలక్షణకు బీజమై యున్నది. ఆ తాత్పర్యానుపపత్తి యాయాలక్షణలయొక్క నిరూపణమునందుఁ బూర్వము చెప్పఁబడి యున్నది.

[*] (45) లక్షణాబీజనిరూపణము. [*]

శంక:—ఒకపదార్థమునకు మఱియొకపదార్థమునందు సంబంధరూపమయిన యేయన్వయ మున్నదో ఆయన్వయముయొక్క యనుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది. ఉదా—"గంగాయాం ఘోషః" అను నుక్తోదాహరణమందు గంగాపదముయొక్క శక్యార్థరూపజలప్రవాహమునందు ఘోషముయొక్క యాధారతాసంబంధరూపాన్వయము సంభవించుట లేదు. అందువలన నాయన్వయానుపపత్తివలననే గంగాపదమునకుఁ దీరమునందు లక్షణ చేయఁబడుచున్నది. ఈలాగుననే

సర్వస్థలములందును నాయన్వయానుపపత్తివలననే లక్షణ సంభవించుచున్నది. అందు వలన నన్వయానుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది.

సమాధానము:—ఒకవేళ సర్వత్ర యన్వయానుపపత్తియే లక్షణకు బీజమనిన యెడల యష్టిధరపురుషుని భోజనము చేయించుటకొఱకు కొకానొకభోక్త యగుపురుషునిచేత నుచ్చరింపఁబడిన "యష్టీః ప్రవేశయ" అను నేవచన మున్నదో ఆవచనమును శ్రవణము చేసినశ్రోత యగుపురుషుఁ డాయష్టిపదమునకు యష్టిధరపురుషునియందు లక్షణ చేయుచున్నాఁడు. ఆలక్షణ కలుగక పోవలయును. ఏల యన, ఎట్లు పురుషునకుఁ బ్రవేశరూపక్రియయందు సంబంధరూపాన్వయము సంభవించు చున్నదో అట్లు కాష్ఠవిశేషరూపయష్టికిఁగూడ నాప్రవేశక్రియయం దన్వయము సంభవించు చున్నది. అందువలన నాయన్వయానుపపత్తిరూపలక్షణ యొక్కబీజ మచ్చట సంభవించుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, తాత్పర్యానుపపత్తి రూపలక్షణాబీజమే యచ్చట సంభవించుచున్నది. మఱియు "గంగాయాం ఘోషః" ఇత్యాదిలక్షణలయొక్క యుదాహరణము పూర్వము చెప్పఁబడినది. అచ్చట సర్వత్ర తాత్పర్యానుపపత్తిరూపబీజమే యున్నది. అందువలన సర్వత్రే యుండుటవలనఁ దాత్పర్యానుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది. వ్యభిచారి యగుటవలన నాయన్వయానుపపత్తి లక్షణకు బీజము కాదు.

[*] (46) వాక్యములయందును లక్షణానిరూపణము. [*]

నైయాయికులు శక్తివృత్తివలె లక్షణావృత్తినిగూడఁ గేవలపదమునందే యంగీకరించు చున్నారు. వాక్యమునందు లక్షణావృత్తి నంగీకరించుట లేదు. వారియొక్కమతము ఖండించుటకొఱకు వాక్యమునందును లక్షణాసిద్ధి చేయఁబడుచున్నది. అచ్చట, పూర్వోక్తలక్షణ కేవలపదమునందే యుండుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, వాక్యమునందుఁగూడ నాలక్షణ యున్నది. ఉదా—"గంభీరాయాం నద్యాం ఘోషః" అను పదసమూహరూపవాక్యమునకుఁ దీరమునందు లక్షణాంగీకార మున్నది. ఈ కారణముచేతనే వేదమునం దర్థవాదవాక్యములకు స్తుతియందు లక్షణ యంగీకరింపఁబడి యున్నది. అచ్చట విధివాక్యముచేతఁ బ్రాప్త మగు నర్థమునకు స్తుతిబోధక మగు నేవాక్య మున్నదో అది యర్థవాద మనఁబడును. మఱియు గుణియం దేగుణము చెప్పఁబడి యున్నదో అది స్తుతి యనఁబడును. ఒకవేళ వాక్యమునందు లక్షణ నంగీకరింపక పదమాత్రమునందే లక్షణ నంగీకరించినయెడల నా యర్థవాదవాక్యమునందుండు నొక్కపదముయొక్కలక్షణచేతనే యాస్తుతిరూపార్థముయొక్కబోధ యగునప్పుడు

ఖండనపదము స్వార్థ మగును. అందువలనఁ బదసమూహరూపవాక్యమున [illegible] స్తుతి యందు లక్షణ యంగీకరింపవలయును. ఈకారణముచేతనే శాస్త్రకారులు [illegible] నా యర్థవాదవాక్యములకు విధివాక్యములతోఁ బదైకవాక్యత యంగీకరింపఁబడి యున్నది. అచ్చట, ఆకాంక్షావశముచేతఁ బదమునకు విధివాక్యముతో నేయన్వయ మున్నదో అది పదైకవాక్యత యనఁబడును. యద్యపి, ఆయర్థవాదవచనము పదరూపము కాదు. మఱి యే మనఁగా, పదములయొక్క సమూహరూప మగుటవలన వాక్య రూపమే యగుచున్నది. తథాపి, ఆ యర్థవాదవాక్యములు లక్షణావృత్తిచేత స్తుతి రూపైకపదార్థబోధకము లగుటవలన పదస్థానీయము లని చెప్పఁబడును. అట్టి పద రూపార్థవాదవాక్యములకు విధివాక్యములతో నేయేకవాక్యత్వ మున్నదో అది పదైక వాక్యత యనఁబడును. ఉదా—"వాయవ్యం శ్వేతం పశు మాలభేత" — భావము॥ వాయువు దేవతగాఁ గలిగిన దేదియో దానికి (ఆయాగమునకు) శ్వేతపశువును హన నము చేయవలయును, అను విధివాక్యము వాయుదేవతాసంబంధి యగు యాగమును విధించుచున్నది. మఱియు నాప్రకరణమునందే "వాయు ర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా"— భావము॥ ఆవాయుదేవత శీఘ్రగమనము గలది. అను నర్థవాదవాక్య మావాయు దేవతాస్తుతి చేయుచున్నది. అందువలన శీఘ్రముగా ఫలమును బ్రాప్తింపఁజేయునట్టి వాయుదేవతాసంబంధి యగుయాగము నీపురుషుఁడు చేయవలయును. ఈప్రకారము గాఁ బదరూపార్థవాదవాక్యమునకు విధివాక్యముతో నేయేకవాక్యత యున్నదో అది పదైకవాక్యత యనఁబడును.

మఱియుఁ దమతమయర్థమునందుఁ దాత్పర్యము గల యేవాక్యము లున్నవో ఆవాక్యములకుఁ బరస్పరాంగాంగిభావాకాంక్షావశమువలన నేయేకవాక్యత్వ మున్నదో అది వాక్యైకవాక్యతయై యున్నది. ఉదా— "దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేత" — భావము॥ స్వర్గకామము గలపురుషుఁడు దర్శపూర్ణమాస మనుయాగమును జేయవలయును. అను విధివాక్యమువలన దర్శపూర్ణమాస మను అంగియాగము విధింపఁబడి యున్నది. మఱియు నాప్రకరణమునందే "సమిధో యజతి" అనువచనమువలన సమిధ మను నంగయాగము విధింపఁబడి యున్నది. మఱియు నంగియాగమున కంగరూపయాగముయొక్క యపేక్ష యవశ్యమై యున్నది. అందువలన స్వర్గకామము గలపురుషుఁడు సమిధాద్యంగయాగవిశిష్టదర్శపూర్ణమాస రూపాంగియాగమును జేయవలయును. ఈప్రకారముగా నంగబోధకవాక్యమున కంగిబోధకవాక్యముతో నేయేకవాక్యత యున్నదో అది వాక్యైకవాక్యత యనఁ బడును.

మఱియును ఇట్లు పూర్వోక్తతాత్పర్యజ్ఞానము వాక్యార్థజ్ఞానమునందుఁ గారణమై యున్నదో, అట్లవాంతరవాక్యార్థజ్ఞానముగూడ మహావాక్యార్థజ్ఞానమునందుఁ గారణమై యున్నది. ఆయవాంతరవాక్యార్థజ్ఞానముఁ లేక మహావాక్యార్థజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అచ్చట మహావాక్యముయొక్కయంతఃప్రవిష్టము లగు నేవాక్యము లున్నవో అవి యవాంతరవాక్యములై యున్నవి. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. శక్తిలక్షణారూపవృత్తిజ్ఞానమును ఆకాంక్షాజ్ఞానమును యోగ్యతాజ్ఞానమును ఆసత్తి యును తాత్పర్యజ్ఞానమును అవాంతరవాక్యార్థజ్ఞానమును ఈపూర్వోక్త మగు సర్వమును ఆవాక్యార్థజ్ఞానమునకు సహకారియై యున్నది. ఆసర్వసహకారులచేత సంపన్న మైన యావాక్యార్థజ్ఞానము పరోక్షప్రమకును అపరోక్షప్రమకును జనకమై యున్నది. అందు, ఏవాక్యము పరోక్షార్థప్రతిపాదకమై యున్నదో ఆవాక్యము పరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా— "స్వర్గకామో యజేత, స దేవ సౌమ్యేద మగ్ర ఆసీత్, దశ మోఽస్తి" ఇత్యాదివైదికలౌకికవాక్యములు పరోక్షస్వర్గాది ప్రతిపాదకము లగుటవలనఁ బరోక్షప్రమకు జనకములై యున్నవి.

——[*] (47) ప రో క్ష ల క్ష ణ ము. [*]——

శంక:—పరోక్షార్థప్రతిపాదకవాక్యము పరోక్షప్రమకు జనకమై యున్న దని పూర్వము మీచేఁ జెప్పఁబడినది. ఆయర్థమునందుఁ బరోక్షత్వ మనునది యేది? అనునట్టిజిజ్ఞాస కలుగఁగా.

సమాధానము:—ఇఁక, ఆయర్థనిష్ఠపరోక్షత్వమునకు లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "యోగ్యవిషయస్యా నావృత సంవి త్తాదాత్మ్యాభావః పరోక్షత్వమ్"— భావము॥ అజ్ఞానకృతావరణరహిత మగు నేసాక్షిచైతన్య మున్నదో అది అనావృత సంవి త్తనఁబడును. అట్టి యనావృతసంవిత్తుతోఁ బ్రత్యక్షయోగ్యవిషయముయొక్క తాదాత్మ్యమున కేయభావ మున్నదో అదియే యావిషయమునందుఁ బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా—స్వర్గాదియోగ్యవిషయముల కనావృతసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్యము లేదు. అందువలన స్వర్గాదికము పరోక్ష మని చెప్పఁబడును. మఱియు నేకాలమందు ఘటపటాదివిషయాకారముగా నంతఃకరణవృత్తి యగుట లేదో ఆ కాలమునందు ఘటపటాదియోగ్యవిషయముల కనావృతసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్యము లేదు. అందువలన నాకాలమునందు ఘటపటాదికముగూడఁ బరోక్ష మనఁబడుచున్నది. అచ్చట, ఈలక్షణమునందు విషయమునకు "యోగ్య" అను విశేషణముఁ జెప్పనియెడల ధర్మాధర్మములయం దాలక్షణమున కవ్యాప్తి యగును.

నీల యగు ధర్మాధర్మములకు కేవలసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్యమున్ను యున్నది. అయినను, అధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. మఱి యేమి యనఁగా, అయోగ్యములై యున్నవి. అందువలన యోగ్యత్వపదమును జెప్పుటచేత ధర్మాధర్మములయందును బరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది. అట్టి పరోక్షార్థమును విషయము జేయునట్టి ప్రమాజ్ఞానముగూడఁ బరోక్ష మనఁబడును. అనఁగా, అట్టి పరోక్షార్థమును విషయము చేయుటయే ప్రమాజ్ఞానమునందుఁ బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా—"స్వర్గోఽస్తి, అయం ధర్మాధర్మవాన్, దశమోఽస్తి" ఇత్యాదివాక్యజన్య ప్రమయందు స్వర్గము ధర్మాధర్మములు దశముఁడు ఇత్యాది పరోక్షార్థములయొక్క యేవిషయత్వ మున్నదో అదియే పరోక్షత్వమై యున్నది.

లేక, ప్రమాణచైతన్యమందు విషయచైతన్యముకన్న నేభిన్నత్వ మున్నదో అదియే ప్రమాజ్ఞానమునందుఁ బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా—"స్వర్గోఽస్తి" ఇత్యాది వాక్యజన్య వృత్త్యవచ్ఛిన్న ప్రమాణచైతన్యమునందు స్వర్గాదివిషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకంటె నేభిన్నత్వ మున్నదో అదియే ఆస్వర్గాదివిషయకజ్ఞానమునందుఁ బరోక్షత్వమై యున్నది. ఈప్రకారముగా ననుమిత్యాదిజ్ఞానములయందుఁగూడఁ బరోక్షత్వమును దెలియవలయును. అచ్చట, పరోక్షస్థలమునం దంతఃకరణవృత్తి విషయదేశమందుఁ బోవుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, శరీరములోపలనే యావృత్తి యుత్పన్న మగుచున్నది. అందువలన విషయవృత్తిరూపోపాధులు భిన్న భిన్న దేశములయం దుండుటవలన వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యముతో విషయావచ్ఛిన్నచైతన్యమున కేకత్వము కలుగుట లేదు. ఈయర్థము పూర్వము ప్రత్యక్షనిరూపణమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నావృత్త్యవచ్ఛిన్నప్రమాణచైతన్యమునందు విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముకంటె భిన్నతారూప మైనజ్ఞాననిష్ఠపరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది.

[*] (48) అపరోక్షలక్షణము. [*]

మఱియు నేవాక్య మపరోక్షార్థప్రతిపాదకమై యున్నదో ఆవాక్య మపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా—"తత్త్వమసి" అను వైదికవాక్యము బ్రహ్మాత్మరూపాపరోక్షార్థప్రతిపాదక మగుటవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. మఱియు "దశమస్త్వమసి" అను లౌకికవాక్యము దశమపురుషరూపాపరోక్షార్థప్రతిపాదక మగుటవలన "అహం దశమః" అను నపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది.

శంక:—అపరోక్షార్థప్రతిపాదక మగుటవలన నావాక్య మపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్న దను పక్షమం దపరోక్షత్వ మనునది యేమి? అను జిజ్ఞాస కలుగఁగా.

సమాధానము:—ఇక విషయనిష్ఠాపరోక్షత్వముయొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "యోగ్యవిషయ స్యానావృతసంవి త్తాదాత్మ్య మపరోక్షత్వమ్" — భావము॥ ప్రత్యక్షయోగ్యవిషయమున కనావృతసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్య మున్నదో అదియే యావిషయమునం దపరోక్షత్వమై యున్నది. ఎట్లన ఘటపటాద్యాకారవృత్తికాలమం దాఘటపటాదుల కనావృతసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్య మున్నది. ఇదియే యాఘటపటాదులయం దపరోక్షత్వము.

మఱియు ధర్మాధర్మములకు యద్యపి యనావృతసాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్య మున్నది, తథాపి ఆధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. అందువలన నీలక్షణమునందు విషయమునకు "యోగ్య" అనువిశేషణము చెప్పుటవలన నాధర్మాధర్మములయం దపరోక్షత్వలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

యద్యపి సిద్ధాంతమునందు నిత్యాపరోక్షరూప మొకటేచైతన్యమై యున్నది. ఆ యేకచైతన్యమునందు సాక్షిచైతన్య మైననో యనావృతమై యున్నదీ, విషయచైతన్య మావృతమై యున్నది, అని యీప్రకారముగా భేదముఁ జెప్పుట సంభవింపదు. తథాపి, విషయాంతఃకరణాద్యుపాధులయొక్క భేదముచేత నాచైతన్యమునకు భేదము పూర్వము చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు ఘటాదిపదార్థములయందు సర్వలోకులకును, సంశయము అనవభాసము విపర్యయము ననునవి కలుగుచున్నవి. అంతఃకరణోపహితసాక్షిచైతన్యమునం దొకప్పుడును ఆసంశయాదికము గలుగుట లేదు. అందువలనఁ గార్యబలముచేత నాఘటాద్యవచ్ఛిన్నచైతన్య మావృత మని చెప్పఁబడు చున్నది. మఱియు నాసాక్షిచైతన్య మనావృత మనియును జెప్పఁబడుచున్నది. ఒకవేళ సాక్షిచైతన్యముగూడ ఆవృత మని యంగీకరించిన యెడలఁ బ్రకాశకాభావ మగుటవలన జగత్తునం దంధత్వము ప్రాప్త మగును. అనఁగా నొకవస్తువును బ్రకాశము లేని దగును. అందువలన నాసాక్షికి సర్వథా యనావృతత్వమే యంగీకరింపవలయును. ఘటాదివిషయావచ్ఛిన్నచైతన్య మైననో ఘటాద్యాకారవృత్త్యుత్పత్తికిఁ బూర్వ మావృతమై యున్నది. మఱియు నావృత్తికాలమునం దావరణరహితమై యాసాక్షిచైతన్యముతో నభిన్న మగుచున్నది. ఆకాలమునం దాఘటాదివిషయముల కనావృతసాక్షిచైతన్యముతో నేతాదాత్మ్య మున్నదో అదియే ఘటాదివిషయములయం దపరోక్షత్వమై యున్నది.

శంక:—పూర్వము విషయప్రత్యక్షలక్షణమునందు ఘటాదివిషయములకు సాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్యము చెప్పఁబడినది. ఆ తాదాత్మ్య మేది? అనఁగా, ఏకత్వ మనునది తాదాత్మ్యమా? లేక, భేదసహితాభేద మనునది తాదాత్మ్యమా?

అందుచే భిన్నాభిన్నములు కైనను సంభవింపదు. ఏలయన, భిన్నాభిన్నములకు వరస్పర జడ చైతన్యములకు విరోధ మగుటవలన నేకత్వము సంభవింపదు. అట్లే భేదాభేద ములును సంభవింపవు. ఏల యన, సమానసత్తాసహిత భేదాభేదములకు పరస్పర విరోధ మగుటవలన నేకాధికరణమునందు స్థితియే సంభవించుట లేదు.

ఈశంకకు సమాధానార్థమై యిటఁ దాదాత్మ్యలక్షణము చెప్పఁబడు చున్నది. "తద్భిన్నత్వే సతి తదభిన్నసత్తాకత్వం తాదాత్మ్యమ్"–భావము॥ ఏపదార్థముకన్న నేవస్తువు భిన్నముగాఁ బ్రతీత మగుచున్నదో మఱియు నేపదార్థముయొక్క సత్తకన్నను యేవస్తువుయొక్క సత్త భిన్నము గాదో ఆపదార్థమునం దావస్తువునకే సంబంధ మున్నదో అది తాదాత్మ్య మనఁబడును. ఉదా–ఘటపటాదికార్యములకు మృత్తికాతంత్వాద్యుపాదానకారణములయందుఁ దాదాత్మ్య మున్నది. అచ్చట "అయం ఘటః, అయం పటః" అను ప్రతీతివలన నాఘటపటాదులు తమమృత్తికాతంత్వాద్యుపాదానకారణములకన్నను భిన్నములుగా భాసించినను ఆయుపాదానకారణములయొక్క సత్తకన్నను ఆఘటపటాదికార్యములకు భిన్నసత్త లేదు. అందువలన నా ఘటపటాదికార్యములకుఁ దమమృత్తికాతంత్వాద్యుపాదానకారణములయందుఁ దాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే కల్పితరజతసర్పాదులకును దమయధిష్ఠానములయందుఁ దాదాత్మ్యమే యున్నది. ఏకాలమునం దంతఃకరణవృత్తి చక్షురాదీంద్రియములద్వారమున బాహ్యమునకుఁ బోయి ఘటాద్యాకార మగుట లేదో ఆకాలమునందు ఘటాదివిషయములు స్వావచ్ఛిన్నచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యుండెను. ఎప్పు డావృత్తి బాహ్యమునకుఁ బోయి ఘటాద్యాకార మగుచున్నదో అప్పు డావృత్తివిషయరూపోపాధు లేకదేశమునం దుండుటవలనఁ దదుపహితచైతన్యములకును ఏకత్వమే యున్నది. అనఁగా ఘటాద్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమును వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమును అంతఃకరణవిశిష్టప్రమాతృచైతన్యమును అంతఃకరణోపహితసాక్షిచైతన్యము నను నీసర్వమునకు నాకాలమునం దేకత్వము కలుగుచున్నది. ఆకాలమునం దాఘటాదులు సాక్షిచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యున్నవి. అధ్యస్తవస్తువున కధిష్ఠానమునకన్న భిన్నసత్త యుండుట లేదు. ఉదా–కల్పితరజతసర్పాదులకు శుక్తిరజ్జ్వాద్యధిష్ఠానములకన్నను భిన్నసత్త లేదు. ఈరీతిగా నాఘటపటాదులయం దాసాక్షిచైతన్యముయొక్క సత్తకన్నను ఏభిన్నసత్తారహితత్వ మున్నదో అదియే యాఘటాదులకు సాక్షిచైతన్యముతోఁ దాదాత్మ్యము. ఈసాక్షితోఁ దాదాత్మ్యమే యాఘటాదులయందుం బరోక్షత్వమై యున్నది.

అట్టి యపరోక్షార్థప్రతిపాదకవాక్య మపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా—"దశమ స్త్వ మసి" ఈవాక్యమునందు దశమపురుషుఁడు త్వంపదార్థమున కన్న నభిన్నుఁ డగుటవలన నపరోక్షుఁడే యగుచున్నాఁడు. అందువలన నాయప రోక్షార్థప్రతిపాదకత్వముచేత నావాక్యమువలన శ్రోత యగుపురుషునకు "అహం దశమః" అను నపరోక్షప్రమయే కలుగుచున్నది గాని పరోక్షప్రమ కలుగుట లేదు.

శంక:—"గా మానయ, స్వర్గోస్తి" ఇత్యాదిసకలవాక్యములకుఁ బరోక్షప్రమను గలుగఁజేయుటయే స్వభావమై యున్నది. వస్తువుయొక్క స్వభావమున కన్యథాత్వము కలుగుట లేదు. అందువలన "దశమ స్త్వ మసి" అనువాక్యము చేతను ఆదశమపురుషునకుఁ బ్రథమమునఁ దనపరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. తదనంతరము మనోరూపేంద్రియముచేతఁ దనదశమత్వముయొక్క సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఎట్లనఁగా, ఏదియేది ప్రత్యక్షజ్ఞానమై యున్నదో అదియది యింద్రియము చేతనే జన్యమై యున్న దనునియమ మున్నది. అందువలన నాత్మప్రత్యక్షమునందును ఆత్మవృత్తిసుఖదుఃఖాదులయొక్క ప్రత్యక్షమునందును ఇంద్రియరూపకరణముచేత జన్యత్వ మవశ్య మంగీకరింపవలయును. అందు బాహ్యచక్షురాదీంద్రియముల కాంతరప్రత్యక్షమును గలుగఁజేయుసామర్థ్యము లేదు. పరిశేషమువలన మనస్సునకే యన్వయవ్యతిరేకములచేతఁ బ్రత్యక్షజ్ఞానముయొక్క కరణత్వ మంగీకరింపవలయును. అట్లు గాక, ఆప్రత్యక్షమునందు మనస్సును గరణ మని యంగీకరింపనియెడల "అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ" అను సుఖదుఃఖాదులయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమునం దప్రమాత్వమే ప్రాప్త మగును. కావున నాదశమపురుషునకు మనస్సుచేతనే తనదశమత్వముయొక్క సాక్షాత్కార మగుచున్నది. వాక్యముచేతఁ గాదు.

సమాధానము:—సుఖదుఃఖాదులయొక్క సాక్షాత్కారమునకుఁ గరణరూపముచేత మనస్సునం దింద్రియత్వము సిద్ధించినయెడల దశమపురుషునియొక్క సాక్షాత్కారమునం దామనస్సునకుఁ గరణత్వము సంభవించును. మనస్సునం దింద్రియత్వమే సంభవించుట లేదు. ఈయర్థము పూర్వము ప్రత్యక్షప్రమానిరూపణమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞాన మైనను నిత్యసాక్షిరూప మగుటవలన నొకకరణముచేతను జన్యము కాదు. అందువలన సుఖాదిజ్ఞానమునకుఁ గరణరూపముచేత నామనస్సున కింద్రియరూపత్వము సంభవింపదు.

శంక:—సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానము నిత్యసాక్షిరూప మని యంగీకరించినయెడల ఆనిత్యసాక్షిరూపజ్ఞానమున కుత్పత్తివినాశములు సంభవించుట లేదు.

అందువలన నాకిపుడు సుఖజ్ఞాన ముత్పన్న మైనది, దుఃఖజ్ఞానము నష్ట మైనది, యను సర్వలోకానుభవమునకు విరోధ మగును. మఱియు నీపురుషునకుఁ గాలాంతరమునం దాసుఖదుఃఖాదులయొక్క స్మృతియును గలుగక పోవలయును. ఏల యన, అనుభవ ధ్వంసజన్యసంస్కారమువలననే యాస్మృతి కలుగుచున్నది.

సమాధానము:—సాక్షిచైతన్యమున కుత్పత్తివినాశములు లేక పోయినను ఆసాక్షిచైతన్యమునకు విషయమైనసుఖదుఃఖాదుల కుత్పత్తివినాశములు కలుగుచున్నవి. దానిచేత నాసాక్షిరూపానుభవమునందును ఉత్పత్తివినాశవ్యవహారము సంభవించుచున్నది. అట్లే సంస్కారోత్పత్తిచేతఁ గాలాంతరమునం దాసుఖదుఃఖాదులయొక్క స్మృతియును సంభవించుచున్నది. అందువలన సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానమునం దామనస్సునకుఁ గరణరూపత్వము సంభవించుట లేదు. ఈలాగుననే యాత్మసాక్షాత్కారమందును మనస్సునకుఁ గరణత్వము సంభవించుట లేదు. ఎట్లన, శ్రుతిచేత శుద్ధాత్మ మనోవాక్కుల కవిషయమని చెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన శుద్ధాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమందో మనస్సునకుఁ గరణత్వము సంభవింపదు. ఈలాగుననే సోపాధికాత్మసాక్షాత్కారమందును మనస్సునకుఁ గరణత్వము సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననఁగా "కామస్సంకల్పో విచికిత్సా" ఇత్యాదిశ్రుతుల చేత మనస్సు వృత్తిజ్ఞానమున కుపాదానకారణ మని చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు నుపాదానకారణము కార్యమునకుఁ గరణ మగుట లేదు. మఱి యేమనఁగా నిమిత్తకారణమే కరణ మగుచున్నది. ఉదా—ఘటమున కుపాదానకారణ మైనమృత్తిక కరణ మగుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా, నిమిత్తకారణ మైనదండాదికమే కరణ మగుచున్నది. ఈలాగుననే వృత్తిజ్ఞానమున కుపాదానకారణ మైనమనస్సు వృత్తి జ్ఞానమునకుఁ గరణ మగుట సంభవించుట లేదు.

మఱియు, ఎట్లు చాక్షుషజ్ఞానోత్పత్తియందు సూర్యాదులయొక్క యాలోకము చక్షురింద్రియమునకు సహకారియై యున్నదో అట్లు మనస్సుగూడ శబ్దాది ప్రమాణములకు సహకారియై యున్నది. అందువలన, ఎట్లాలోకము పృథక్ప్రమాణము కాదో అట్లు మనస్సుగూడఁ బృథక్ప్రమాణము గాదు. మఱియు నెట్లు చక్షురాదీంద్రియములకు రూపాదిక మసాధారణవిషయమై యున్నదో అట్లు మనస్సున కొకయసాధారణవిషయము లేదు. మఱియు నంతఃకరణమును దద్ధర్మము లైన సుఖదుఃఖాదులును బాహ్యోక్తరీతిగాఁ గేవలసాక్షిభాస్యములే యగుచున్నవి. అందువలన నసాధారణవిషయము లేనందువలనను ఆమనస్సునందు సాక్షాత్కారకరణత్వము సంభవింపదు. ఈయర్థ మాచార్యులచేతను చెప్పఁబడి యున్నది. అందు

"శ్లో. ప్రమాణసహకారిత్వా ద్విషయస్యా ప్యభావతః । న ప్రమాణం మనో ఽస్మాకం ప్రమాదే ర్నాశ్రయత్వతః "—భావము॥ ప్రమాణమునకు సహకారి యగుట వలనను అసాధారణవిషయము లేనందువలనను ప్రమాజ్ఞానముల కాశ్రయ మగుట వలనను మనస్సునకుఁ బ్రమాణరూపత్వము మేము సిద్ధాంతమునం దంగీకరించుట లేదు.

మఱియుఁ బ్రమాణజన్యాపరోక్షజ్ఞానమే యపరోక్షభ్రమకొక్కనివర్తక మగుచున్నది. అందువలన "అహం దశమః" అను సాక్షాత్కారమందు మనస్సునకుఁ గరణరూపత్వము సంభవింపదు. మఱి యే మనఁగా "దశమ స్త్వ మసి" అనువాక్యమునకే కరణరూపత్వము సంభవించు ననునది సిద్ధ మైనది. ఈరీతిగానే "తత్త్వ మసి" అనువాక్యమునందును దత్పదలక్ష్యార్థ మైన బ్రహ్మమునకుఁ ద్వంపదలక్ష్యార్థ మైనసాక్షితో సర్వదా యభేద మున్నది. అందువలన ననావృతసాక్షితోఁ దాదాత్మ్య ముండుటవలన బ్రహ్మము నిత్యాపరోక్షమై యున్నది. శ్రుతి.—"యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ"— భావము॥ ఏబ్రహ్మము సర్వాత్మరూప మగుటవలన సాక్షా దపరోక్షరూపమై యున్నదో అట్టి యపరోక్షబ్రహ్మమును బ్రతిపాదించునట్టి తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములచేత నీపురుషునకు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమయే కలుగుచున్నది. ఇచ్చట అపరోక్షము ప్రత్యక్షము సాక్షాత్కారము నను నీత్రివిధశబ్దము లేకార్థవాచకములై యున్నవి.

శంక:—"తత్త్వ మసి" యను వాక్యమువలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమ కలుగు ననినయెడల సర్వలోకులకును ఆవాక్యశ్రవణముచేత నాయపరోక్షప్రమయే కలుగవలయును.

సమాధానము:—ఏపురుషుఁడు వివేకాదిచతుష్టయసాధనసంపన్నుఁడును దత్త్వంపదార్థశోధన చేసినవాఁడును శ్రవణమననిదిధ్యాసనములచేత నివర్తితములైన యసంభావనావిపరీతభావనలు గలవాఁడును నగునో అట్టి సాధనసంపన్నాధికారిపురుషునకే "తత్త్వ మసి" అను వాక్యమువలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది. సాధనరహితపురుషునకుఁ గలుగుట లేదు. అట్టి యపరోక్షప్రమోత్పత్తియందు "తత్త్వ మసి" యను వాక్యమే కరణమై యున్నది. మనస్సు కరణము గాదు. శ్రవణాదిసంస్కృతశుద్ధమనస్సు సహకారికారణమై యున్నది.

మఱియు బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారమందు వేదవాక్యమే కరణమై యున్న దను నర్థము పూర్వోక్తకేవలయుక్తులచే సిద్ధ మగుటయే గాక శ్రుతిప్రమాణముచేతఁ

గూడ సిద్ధ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి "సర్వే వేదా యత్పద మామనన్తి," "తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి, నావేదవి న్మనుతే తం బృహంతమ్"—భావము: సర్వవేదములు ఏపరమాత్మపదమును సాక్షాత్తుగాఁ గాని పరంపరగాఁ గాని చెప్పుచున్నవో అనఁగా ఏపరమాత్మ విషయకసాక్షాత్కారమును గలుగఁజేయు చున్నవో. మఱియుఁ గేవలోపనిషద్రూపశబ్దప్రమాణముచేతఁ దెలియుటకు యోగ్యుఁ డైన యే పరమాత్మపురుషుఁ డున్నాఁడో వానియొక్క స్వరూపమును నేను మిమ్ముఁ బృచ్ఛ చేయుచున్నాను. మఱియు వేదాంతవాక్యజ్ఞానము లేనిపురుషు లాబ్రహ్మము నెఱుంగఁజాలరు. ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమందు వేదాంతవాక్యములకే ప్రమాణరూపత్వము చెప్పి యున్నవి. మఱియు "మన సైవానుద్రష్టవ్యమ్, దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా" ఇత్యాదిశ్రుతులో ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు శుద్ధమనస్సునకు సహకారిత్వము చెప్పియున్నవి. అందువలన నాశ్రుతులకుఁగూడ విరోధము కలుగదు.

ఒకవేళఁ బూర్వోక్తశ్రుతిప్రకారము మనస్సు నాత్మసాక్షాత్కారమునకుఁ గరణ మని యంగీకరించినయెడల నాత్మసాక్షాత్కారమునందు మనస్సునకుఁ గరణత్వము నిషేధించి యుండు "య న్మనసా న మనుతే, అప్రాప్య మనసా సహ" ఇత్యాదు లగు నేశ్రుతు లున్నవో వానికి విరోధ మగును. ఆవిరోధము నివారించుటకొఱకుఁ బూర్వోక్తశ్రుతులచేత మనస్సును సహకారికారణమే యని యంగీకరించుట యోగ్యమై యున్నది. యద్యపి "యద్వాచా ఽనభ్యుదితమ్, యతో వాచో నివర్తంతే" అను నివి మొదలైనశ్రుతు లాత్మసాక్షాత్కారమునందు వాక్యప్రమాణమునుగూడ నిషేధించి యున్నవి. తథాపి, ఆశ్రుతులవలన శబ్దమునకు శక్తివృత్తిచేత నిషేధము చేయఁబడినది, అనఁగా నాశబ్దము శక్తివృత్తిచేత బ్రహ్మమును బోధింపదు. మఱి యే మనఁగా, భాగత్యాగలక్షణచేతఁ దత్త్వమస్యాదివాక్యములు బ్రహ్మబోధకములే యగుచున్నవి. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందుఁ దత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములకే కరణరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శాబ్దప్రమానిరూపణము సమాప్తము.

[*] అర్థాపత్తిప్రమ. [*]

ఇఁకఁ బంచమ మగు నర్థాపత్తిప్రమ నిరూపింపఁబడుచున్నది. "అనుపపద్యమానార్థదర్శనా త్తదుపపాదకీభూతార్థాంతరకల్పన మర్థాపత్తిః ప్రమా"—భావము: అనుపపద్యమానార్థజ్ఞానమువలనఁ దదర్థముయొక్క యుపపాదకరూప మైన

యర్థాంతరముయొక్క కల్పన మర్థాపత్తిప్రమ యనఁబడును. ఉదా—దివా ఽభోజి యగు దేవదత్తనామపురుషునిశరీరముయొక్క స్థూలతారూప మైన యేపీనత్వ మున్నదో ఆపీనత్వము రాత్రిభోజనము లేక సంభవించుట లేదు. అందువలనఁ బీనత్వజ్ఞానముచేత దేవదత్తపురుషునకు రాత్రిభోజనముయొక్క కల్పన చేయఁబడుచున్నది. ఆకల్పన యర్థాపత్తిప్రమ యనఁబడును. ఇచ్చట దివా ఽభోజిపురుషునకుఁ బీనత్వము రాత్రిభోజనము లేక సంభవింప దనుజ్ఞాన మర్థాపత్తిప్రమకుఁ గర[illegible] మగుటవలన నర్థాపత్తిప్రమాణ మనఁబడును. ఈపురుషుఁడు రాత్రియందు భుజించుచున్నాఁ డనుజ్ఞాన మర్థాపత్తిప్రమ యనఁబడును.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో అర్థాపత్తిప్రమాణము నంగీకరించుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, వ్యతిరేక్యనుమానముచేతనే రాత్రిభోజనజ్ఞాన మంగీకరించుచున్నారు. ఆయనుమానస్వరూప మేది యనఁగా "అయం దేవదత్తః రాత్రౌ భుఙ్క్తే, దివా ఽభుఞ్జానత్వే సతి పీనత్వాత్, య న్నైవం తన్నైవమ్, యథా దివా రాత్రౌ వభుఞ్జానః"—భావము॥ ఈ దేవదత్తనామపురుషుఁడు రాత్రియందు భుజించుచున్నాఁడు, దివా ఽభోజియై యుండియు స్థూలించి యుండుటవలన, ఏపురుషుఁడు రాత్రియందు భుజించుట లేదో ఆపురుషుఁడు దివా ఽభోజియై స్థూలించి యుండుట లేదు, ఉదా—దివారాత్రులయం దభోజి యగుపురుషునకు స్థూలత్వ ముండుట లేదు. అందువలన నర్థాపత్తిప్రమాణము పృథక్కుగా లేదు.

ఈ నైయాయికులయొక్క మత మసంగతమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, పూర్వ మనుమితిప్రమానిరూపణమం దావ్యతిరేక్యనుమానము విస్తరముగా ఖండింపఁబడి యున్నది. కావున వ్యతిరేక్యనుమానముచేత రాత్రిభోజనజ్ఞానము సంభవింపదు. మఱి యే మనఁగా, ఉక్తార్థాపత్తిప్రమాణముచేతనే రాత్రిభోజనజ్ఞానము సంభవించు చున్నది. అందువలన నర్థాపత్తిప్రమాణము పృథక్ప్రమాణ మనియే యంగీకరింపవలయును. మఱియు నైయాయికు లేపదార్థముయొక్క జ్ఞానము వ్యతిరేక్యనుమానముచేత నంగీకరించుచున్నారో ఆపదార్థముయొక్క జ్ఞాన మర్థాపత్తిప్రమాణముచేతనే సంభవించుచున్నది. అందువలన వ్యతిరేక్యనుమానము నంగీకరించుట వ్యర్థమే యగును.

మఱియుఁ బూర్వోక్తార్థాపత్తిప్రమ, దృష్టార్థాపత్తి శ్రుతార్థాపత్తి యను భేదముచేత ద్వివిధము. అందుఁ జూడఁబడినయర్థము దృష్టార్థ మనఁబడును. అదృష్టార్థముయొక్క యనుపపత్తివలన దానియొక్క యుపపాదకరూప మయిన యర్థాంత

రముయొక్క కల్పన దృష్టార్థాపత్తి యనఁబడును. మఱియు శ్రవణము చేయఁబడిన యర్థము శ్రుతార్థ మనఁబడును. ఆశ్రుతార్థముయొక్క యనుపపత్తివలన దాని యొక్క యుపపాదకరూప మయిన యర్థాంతరముయొక్క కల్పన శ్రుతార్థాపత్తి యనఁబడును.

ఆ ద్వివిధార్థాపత్తియందుఁ బ్రథమ మగు దృష్టార్థాపత్తియొక్క యుదాహరణము చెప్పఁబడుచున్నది. ఉదా—దోషసహితపురుషునకుఁ బురోవర్తి శుక్తియందు రజతమును విషయము చేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమరూపవిశిష్టానుభవము కలుగుచున్నది. ఆ యనుభవముయొక్క విషయరూప మైనరజతమునకు శుక్తిరూపాధిష్ఠానజ్ఞానానంతరము "నేదం రజతమ్" అను బాధ ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నారజతముయొక్క బాధ్యత్వము దృష్టార్థమై యున్నది. ఆ బాధ్యత్వరూపదృష్టార్థము రజతము సత్య మని యంగీకరించుటయందు సంభవింపదు. మఱి యే మనఁగా, రజతమును మిథ్య యని యంగీకరించుటయందే సంభవించుచున్నది. అందువలన రజతముయొక్క బాధ్యత్వరూపదృష్టార్థము రజతమునకు మిథ్యాత్వము లేక సంభవింపనిదై యారజతమునకు మిథ్యాత్వము కల్పించుచున్నది. ఆకల్పన దృష్టార్థాపత్తిప్రమ యనఁబడును.

ఇఁక, ప్రసంగానుసారముగా భ్రమస్థలమునందు వేదాంతసిద్ధాంతసమ్మత మగు ననిర్వచనీయఖ్యాతిని సాధించుటకొఱకుఁ బ్రథమమునం దన్యశాస్త్రోక్తఖ్యాతులు నిరూపించి ఖండింపఁబడుచున్నవి.

[*] (49) అఖ్యాతివాదనిరూపణము. [*]

మీమాంసకులు భ్రమస్థలమం దఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. ఆ మీమాంసకులయొక్క యభిప్రాయ మే మనఁగా. సర్వజ్ఞానములును యథార్థములే యగుచున్నవి. ఒకజ్ఞానముగూడ నయథార్థ మగుట లేదు. అందువలన భ్రమస్థలమందు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమజ్ఞానమం దొకప్రమాణమును లేదు.

శంక:—ఒకవేళ "ఇదం రజతమ్" అనుజ్ఞానము విశిష్టభ్రమజ్ఞాన మని యంగీకరింపనియెడల నాజ్ఞానాంతరము రజతార్థికిఁ బురోవర్తిశుక్తియందుఁ బ్రవృత్తి కలుగకపోవలయును. రజతార్థికిఁ బురోవర్తిశుక్తియందుఁ బ్రవృత్తియో ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁబడుచున్నది. కావునఁ బ్రవృత్తియొక్క యనుపపత్తివలన "ఇదం రజతమ్" అనుజ్ఞానమునకు విశిష్టభ్రమజ్ఞానరూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

సమాధానము:—"ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమును విశిష్టభ్రమరూప మని యంగీకరింపకపోయినను రజతార్థికిఁ బురోవర్తిశుక్తియందుఁ బ్రవృత్తి కలుగు

చున్నది. అది యెట్లనఁగా "ఇదం రజతమ్" అనువిశిష్టభ్రమజ్ఞాన మేకము గాదు. ఇఁక నేమనఁగా, రెండుజ్ఞానములై యున్నవి. అచ్చట "ఇద" మ్మనునది పురోవర్తివిషయకప్రత్యక్షజ్ఞానమై యున్నది. "రజత" మ్మనునది రజతవిషయకస్మృతిజ్ఞానమై యున్నది. ఆరెండుజ్ఞానములు యథార్థములే యగుచున్నవి. అచ్చట నా రెండుజ్ఞానములకును బరస్పరభేద మున్నది. అట్లే యారెండుజ్ఞానములకు విషయభూతము లైన పురోవర్తియు రజతము నను రెంటికిని బరస్పరభేద మున్నది. అయినను దోషవశమువలన నీపురుషుఁ డారెండుజ్ఞానములయొక్కభేదమును ఆరెండువిషయములయొక్కభేదమును గ్రహించుట లేదు. ఆభేదములను గ్రహింపమిచేతనే రజతార్థికిఁ బురోవర్తివస్తువునందుఁ బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అందువలన నాప్రవృత్తికొఱకు విశిష్టభ్రమజ్ఞానముయొక్కకల్పన వ్యర్థమై యున్నది.

మఱియు నొకవేళ నేదైన నొకజ్ఞాన మయథార్థ మని యంగీకరించినచో నీపురుషున కొకజ్ఞానమందును యథార్థత్వనిశ్చయము కలుగదు! మఱియు నేమన, సర్వజ్ఞానములయందును యథార్థత్వసంశయమే కలుగును. అందువలన నాయథార్థజ్ఞానసాధ్యము లగు ప్రవృత్తినివృత్త్యాదిసర్వవ్యవహారములకు లోపము కలుగును. ఈకారణముచేతనే "జ్ఞానస్య వ్యభిచారిత్వే విశ్వాసః కిం నిబంధనః" అను వచనము శాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈప్రకారముగానే యారజతత్వవిశిష్టభ్రమరూపానుభవమున కభావ మగుటవలన ననుభూయమానరజతముయొక్కదృష్టిబాధ్యత్వ మారజతముయొక్కమిథ్యాత్వమును గల్పించుచున్న దని వేదాంతులు చెప్పుట యసంగతమై యున్నది.

ఈ యఖ్యాతివాది యగు మీమాంసకునియొక్కమతము సమీచీనము గాదు. అచ్చట, అఖ్యాతివాదిచేత విశిష్టభ్రమజ్ఞానమునకు ద్రేప్రమాణాభావము చెప్పఁబడినదో అది యసంగతమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, విశిష్టభ్రమజ్ఞాన మనుమానప్రమాణముచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ యనుమాన మెట్లనఁగా "పురోవర్తిని రజతార్థిప్రవృత్తిః విశిష్టజ్ఞానసాధ్యా, ప్రవృత్తిత్వాత్, సంవాదిప్రవృత్తివత్"—భావము॥ పురోవర్తివస్తువునందు రజతార్థికి ప్రవృత్తి కలుగుచున్నదో యాప్రవృత్తి "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నది, ప్రవృత్తిరూప మగుటవలన, లోకమునం దేదియేది ప్రవృత్తిరూపమై యున్నదో అదియది విశిష్టజ్ఞానముచేతనే సాధ్యమై యున్నది. ఉదా—సత్యరజతవిషయకప్రవృత్తి "ఇదం రజతమ్" అను పురోవర్తి రజతవిశేష్యక రజతత్వవిశేషణ విశిష్టజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నది. ఈ యనుమానమే యావిశిష్టభ్రమజ్ఞానమునందుఁ బ్రమాణమై యున్నది.

మఱియు సత్ఖ్యాతివాదిచేత జ్ఞానమాత్రమున కేయథార్థత్వము చెప్పఁబడినదో అదియు నసంగతమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, యద్యపి జ్ఞానమాత్రము స్వరూపముచేత యథార్థమే యగుచున్నది. తథాపి, విషయముయొక్క బాధ్యాబాధలవలన నాజ్ఞానమునందు యథార్థత్వాయథార్థత్వములు రెండును సంభవించుచున్నవి. అనఁగా, ఏజ్ఞానముయొక్క విషయ మబాధితమై యున్నదో ఆజ్ఞానము యథార్థ మని చెప్పఁబడును. ఉదా—"అయం ఘటః, అయం పటః" ఇత్యాదిజ్ఞానములై యున్నవి. మఱియు నేజ్ఞానముయొక్క విషయము బాధిత మగుచున్నదో ఆజ్ఞాన మయథార్థ మని చెప్పఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" రజ్జువునందు "అయం సర్పః" ఇత్యాదిజ్ఞానములై యున్నవి. ఒకవేళ "ఇదం రజతమ్" అనుజ్ఞానము రజతరూపవిషయముయొక్క బాధవలన భ్రమరూప మని యంగీకరింపని యెడల "నేదం రజతమ్" అను నుత్తరజ్ఞానముచేతఁ బురోవర్తిశుక్తియందు రజతమునకే బాధ ప్రతీత మగుచున్నదో అది కాక పోవలయును. ఏల యన, ప్రాప్తార్థమునకే నిషేధము కలుగుచున్నది. అప్రాప్తార్థమునకు నిషేధము కలుగుట లేదు.

శంక:—"నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునకు లేక ఆజ్ఞానముయొక్క విషయభూత మగు రజతమునకు బాధ కలుగుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, ఆరజతవిషయకప్రవృత్త్యాదివ్యవహారములకే బాధ కలుగుచున్నది.

సమాధానము:—"నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేతఁ బురోవర్తియందు రజతముయొక్క నిషేధమే యనుభూత మగుచున్నది. వ్యవహారముయొక్క నిషేధ మనుభూత మగుట లేదు. అట్లు గాక, ఆజ్ఞానమువలన రజతవ్యవహారమునకు నిషేధము కలుగునని యెడల "నేదం రజతమ్" అను వ్యవహారమే యాజ్ఞానముయొక్క యాకారము గావలయును. అట్టి జ్ఞానాకారము కలుగుట లేదు. అందువలన "నేదం రజతమ్" అను నిషేధబలముచేతను "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమజ్ఞానమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ విశిష్టభ్రమజ్ఞానమే పురోవర్తిశుక్తియందు రజతార్థియొక్క ప్రవృత్తికిఁ గారణమై యున్నది. అఖ్యాతివాదిచేఁ జెప్పఁబడిన భేదాఽగ్రహము ప్రవృత్తికిఁ గారణము గాదు. ఒకవేళ, భేదజ్ఞానముయొక్క యభావరూప మయిన భేదాగ్రహమునే యాప్రవృత్తికిఁ గారణ మని యంగీకరించినచో ఆభేదాగ్రహము సర్వదా యుండుటవలన నీపురుషున కాప్రవృత్తి సర్వదా కలుగవలయును.

మఱియు నాయఖ్యాతివాది రజతముయొక్క స్మృతిజ్ఞానమువలన నేప్రవృత్తి నంగీకరించినాఁడో, అదియుఁ గూడ సంభవింపదు. ఏల యన, ఆస్మృతిజ్ఞాన

మునకు విషయభూత మైనరజతము దేశాంతరమునందే యున్నది. పురోవర్తిశుక్తి యం దుండుట లేదు. అందువలన స్మృతిజ్ఞానముచేత రజతార్థికి దేశాంతరమందే ప్రవృత్తి యగును. పురోవర్తిశుక్తియందుఁ బ్రవృత్తి కాకపోవలయును. అందువలన నాయఖ్యాతివాదియును స్మర్యమాణరజతమునకుఁ బురోవర్తిశుక్తియం దారోపము చేత రజతవిశేషణక పురోవర్తివిశేష్యక మగు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టజ్ఞానమే యాప్రవృత్తికిఁ గారణ మని యంగీకరింపవలయును. అవిశిష్టభ్రమజ్ఞానము నిర్విష యము గాదు. మఱి యే మనఁగా, సవిషయమే యగుచున్నది. మఱియు "నేదం రజతమ్" అనుజ్ఞానముచేత నారజతరూపవిషయమునకుఁ బురోవర్తిశుక్తియందే బాధ ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నారజతముయొక్క బాధ్యత్వానుపపత్తిచేత రజతమునందు మిథ్యాత్వము సంభవించు చున్నది.

[*] (50) అసత్ఖ్యాతివాదము. [*]

మఱియు శూన్యవాదు లగు మాధ్యమికులును గొందఱు తాంత్రికులును భ్రమస్థలమునందు నసత్ఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. అందు శూన్యవాదిమతము నందో జ్ఞాతృ జ్ఞాన జ్ఞేయము లను సర్వపదార్థములు నసత్తులై యున్నవి. అందువలన నసచ్ఛుక్తియం దసద్రజతమే "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునకు విషయమై యున్నది.

మఱియుఁ దాంత్రికులమతమునం దైననో శుక్త్యాదివ్యావహారికపదార్థము లసత్తులు గావు. మఱి యే మనఁగా, ఆశుక్తియం దేరజతము ప్రతీత మగుచున్నదో ఆరజతమే యసత్తై యున్నది. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞాన మసద్రజత మునే విషయము చేయుచున్నది. మఱియు శుక్తిజ్ఞానానంతర మీపురుషున కీశుక్తి యందు నా కసద్రజతమే ప్రతీత మైన దని యనుభవ మగుచున్నది. ఆయనుభవము చేత నారజతమున కసత్త్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైన రజతాదిక మసత్తనియే యంగీకరింపవలయును.

ఈయసత్ఖ్యాతివాదిమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, ఆరజ తము నసత్తని యంగీకరించినయెడల నసద్వస్తువుయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమే కలుగదు. అందువలన ఆరజతమును విషయము చేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానము ప్రత్యక్షరూపము కాకపోవలయును. ఒకవేళ నసద్వస్తువుగూడఁ బ్రత్యక్షజ్ఞానము నకు విషయ మనినయెడల శశశృంగవంధ్యాపుత్రాద్యసత్పదార్థములయొక్కయుఁ బ్రత్యక్షజ్ఞాన మెల్లరకుఁ గలుగవలయును. అందువలన నారజతమున కసద్రూపత్వము సంభవింపదు. మఱియు నసత్తనునది యొకవస్తువా? కాదా? అందు, అసత్తొక

వస్తు వైనచో దానికి అనత్త్వము సంభవింపదు. మఱియు నాయన త్రికవస్తు వైనచో ఆయనసద్వస్తువుయొక్క జ్ఞానమే సంభవింపక పోవలయును. విషయము లేక జ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలన భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైనరజతాదుల కనత్త్వము సంభవించుట లేదు.

[*] (51) సత్ఖ్యాతి వాదము. [*]

మఱియుఁ గొందఱు శాస్త్రకారులు భ్రమస్థలమునందు సత్ఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. వారి యభిప్రాయ మే మనఁగా. శుక్త్యారంభకము లగు నవయవములతో రజతారంభకము లగు నవయవములు సర్వదా మిళితములై యున్నవి. ఎట్లు శుక్త్యవయవములు సత్యములై యున్నవో అట్లు రజతావయవములును సత్యములే యగుచున్నవి. ఎప్పుడు దోషసహితచక్షురింద్రియమున కాయవయవములతో సంయోగసంబంధము కలుగుచున్నదో అప్పు డాయవయవములు సత్యరజతము నుత్పన్నము చేయుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యారజతముయొక్క సత్యరూపత్వమును విషయము చేయు "సత్ ఇదం రజతమ్" అను ప్రత్యక్షము లోకులకుఁ గలుగుచున్నది. మఱియు శుక్తిజ్ఞానముచేత నాసత్యరజతమునకుఁ దనయవయవముల యందు ధ్వంసము కలుగుచున్నది.

ఈ సత్ఖ్యాతివాదిమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, శుక్తియందొకవేళ సత్యరజత ముత్పన్న మైనయెడల "నేదం రజతమ్" అను ననుభవముచేత నాశుక్తియందు రజతమునకు బాధ కలుగక పోవలయును. ఏకారణముచేత ననఁగా, సత్యవస్తువునకు బాధ కలుగుట లేదు. అట్లు గాక, సత్యవస్తువునకును బాధ యున్నదనినయెడల సత్య మగు శుక్తికిఁగూడ బాధ కలుగవలయును. రజతముయొక్క బాధ యైననో యెల్లరకును బ్రత్యక్షసిద్ధమై యున్నది. అందువలన నారజతమునందు సత్యరూపత్వము సంభవించుట లేదు. మఱియు "సత్ ఇదం రజతమ్" అను పూర్వోక్తప్రత్యక్ష మైననో రజతముయొక్క సత్తను విషయము చేయుట లేదు. మ ఱే మనఁగా, ఆరజతముయొక్క యధిష్ఠానసత్తనే విషయము చేయుచున్నది. అందువలనఁ బ్రత్యక్షబలముచేతను రజతమునకు సత్యరూపత్వము సిద్ధించుట లేదు.

మఱియు శుక్త్యవయవములతో రజతావయవములు సర్వదా మిళితములై యున్న వని చెప్పుటయుఁ గూడ నసంగతమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, రజతోత్పత్తికిఁ బూర్వ మెట్లు శుక్త్యవయవములు ప్రత్యక్షముగాఁ బ్రతీతము లగుచున్నవో అట్లు రజతావయవములుగూడ ప్రత్యక్షముగాఁ బ్రతీతములు గావలయును. మఱియు

రజతము తైజసద్రవ్యమై యున్నది. ఆతైజసద్రవ్య మగ్నిసంయోగమువలన నాశమొందుట లేదు. అందువలన సత్యాంతాగ్నిసంయోగముచేత నాశుక్తి భస్మమైనప్పుడు శుక్తుల కారజతావయవములు ప్రాప్తములు కావలయును. ఎచ్చట గుంజాపుంజమునం దగ్నిభ్రమ కలుగుచున్నదో అచ్చట నాసత్యాగ్నిచేత నాగుంజాపుంజమునకు నాశము కావలయును. ఇత్యా ద్యనేకవిధదూషణములు సత్ఖ్యాతివాదమునందుఁ బ్రాప్తము లగుచున్నవి. అందువలన సత్ఖ్యాతివాద మత్యంతాసంగతమై యున్నది.

[*] (52) ఆత్మఖ్యాతివాదము. [*]

మఱియు క్షణికవిజ్ఞానవాదు లగు యోగాచార్యులైననో భ్రమస్థలమం దాత్మఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. వారియభిప్రాయ మే మనఁగా, శరీరాంతఃస్థిత మగు నేక్షణికవిజ్ఞాన మున్నదో, అదియే యాత్మయై యున్నది. ఆవిజ్ఞానాత్మకన్నను భిన్నముగా నేదైన నొకపదార్థముగూడ అంతర్బాహ్యములయందు లేదు. మఱి యే మనఁగా, సర్వపదార్థములు నావిజ్ఞానముయొక్కయాకారవిశేషములే యగుచున్నవి. అందువలన శుక్తియం దేరజతప్రతీతి యున్నదో అదియును ఆంతరవిజ్ఞానముయొక్క ధర్మమే యగుచున్నది. ఆయాంతరరజతమే దోషబలమువలన బాహ్యమువలెఁ బ్రతీత మగుచున్నది. మఱియు "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానమువలన నారజతమునకు స్వరూపముచేత బాధ కలుగుట లేదు. మ ఱే మనఁగా, నాంతరరజతమునందు ఇదంతారూపబాహ్యత్వమునకే బాధ కలుగుచున్నది.

ఈయాత్మఖ్యాతివాదిమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఎట్లనఁగా, రజతాదులయొక్కయాంతరత్వమం దొకప్రమాణమును యుక్తియును లేదు. సర్వలోకులకును చక్షురాదీంద్రియములచేత నారజతాదిపదార్థములు బాహ్యదేశమందే ప్రతీతము లగుచున్నవి. కేవలసుఖదుఃఖాదికమే యాంతరప్రతీతమై యున్నది. అట్లుగాక సుఖదుఃఖాదులవలె నారజతాదికమును ఆంతరమైనయెడలఁ జక్షురాదీంద్రియములు లేకున్నను ఆరజతాదులయొక్కప్రత్యక్షము కావలయును. అట్లగుట లేదు. కావున నారజతాదికము బాహ్య మనియే యంగీకరింపవలయును.

మఱియు ఇదంత యనునది సన్నిహితత్వమై యున్నది. ఆయిదంతకు "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత నిషేధ మంగీకరించినయెడల నారజతమునందు దూరతారూపాసన్నిహితత్వమే ప్రాప్త మగును. అత్యంతసన్నిహితవిజ్ఞానరూపత్వము ప్రాప్తము గాదు. అందువలన "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞాన మారజతముయొక్క

యిదంతాయు మాత్రమును నిషేధించుచున్న దను నీవిజ్ఞానవాదికథనము మిథ్యయే యగు చున్నది. ఈవిజ్ఞానవాదిమతముయొక్క విస్తరఖండనము న్యాయప్రకాశముయొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. దాని నచ్చటఁ దెలియవలయును.

[*] (53) అన్యథాఖ్యాతివాదము. [*]

మఱియు నైయాయికులైననో భ్రమస్థలమునం దన్యథాఖ్యాతి నంగీకరించు చున్నారు. వారియభిప్రాయ మే మనఁగా. "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానము నకు విషయ మగు నేరజత మున్నదో ఆరజతము పురోవర్తి యగు శుక్తియందు లేదు. మఱి యే మనఁగా, నారజతము కాంతాకరహట్టాదిరూప దేశాంతరమందే యున్నది. అసత్యరజతానుభవజన్యసంస్కారసహితపురుషునియొక్క దోషయుక్తచక్షు రింద్రియమున కెప్పు డారజతసదృశ మగు పురోవర్తిశుక్తితో సంయోగసంబంధము కలుగుచున్నదో, అప్పుడు ఆసాదృశ్యదర్శనముచేత నుద్బుద్ధ మైనసంస్కారమువలన నాపురుషునకు దేశాంతరవర్తిరజతముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నది. తదనంతరము దోషవశమువలనఁ బురోవర్తిశుక్తియే యాదేశాంతరీయరజతరూపముచేతఁ బ్రత్యక్ష మగుచున్నది. అనఁగా నాస్మృతిజ్ఞానమునకు విషయభూత మైన రజతముయొక్క రజతత్వధర్మము పురోవర్తిశుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అని ప్రత్యక్షముగాఁ బ్రతీత మగుచున్నది. దీనినే యన్యథాఖ్యాతి యందురు. అచ్చట, అన్యవస్తువున కన్యరూపప్రతీతి యన్యథాఖ్యాతి యనఁబడును. ఉదా—పురోవర్తిశుక్తి రజతరూపము గాను బురోవర్తిరజ్జువు సర్పరూపముగాను బ్రతీత మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా భ్రాంతిజ్ఞానముచేతఁ బురోవర్తి యగుశుక్త్యాదులయందుఁ బ్రాప్త మైన యేరజతాదిక మున్నదో దానికి "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత నిషేధము సంభవించు చున్నది.

శంక:—దేశాంతరవర్తిరజతమునకుఁ బురోవర్తిశుక్తియందు భాన మంగీక రించినయెడల "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందుఁ బ్రత్య క్షరూపత్వము సంభవింపకపోవలయును. ఎట్లనఁగా, విశిష్టప్రత్యక్షమునందు విశే షణవిశేష్యములరెంటితో నింద్రియసన్నికర్ష మే (సంబంధమే) కారణమై యున్నది. ఉదా—"దండీపురుషః" అను విశిష్టప్రత్యక్షమునందు దండరూపవిశేషణముతోను బురుషరూపవిశేష్యముతోను జక్షురింద్రియముయొక్క సంయోగసంబంధము కార ణమై యున్నది. ఈలాగుననే పురోవర్తిశుక్తిరూపవిశేష్యముతో నైననో చక్షు రింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. అయినను దేశాంతరవర్తిరజతరూప

విశేషణముతో నాచక్షురింద్రియమున కేసంబంధమును లేదు. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వము లేక పోవలయును. అయినను నైయాయికు లగు మీచేత "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమ జ్ఞానమున నారజతాంశమునందుఁ బ్రత్యక్షత్వ మంగీకరింపఁబడి యున్నది.

సమాధానము:—విశిష్టప్రత్యక్షమునందు విశేషణముతో నింద్రియ సన్నికర్షము కారణ మని మే మంగీకరించుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, విశేష్యము తో నింద్రియసన్నికర్షమును విశేషణముయొక్క స్మృతిజ్ఞానమును విశేషణవిశేష్య ములరెంటియొక్క యసంబంధాగ్రహణమును ఇత్యాదిసామగ్రులనే మేము విశిష్ట ప్రత్యక్షమునకుఁ గారణ మని యంగీకరించుచున్నాము. ఆకారణసామగ్రి భ్రమ స్థలమునందు విద్యమానమగ్యే యున్నవి. పురోవర్తిశుక్తిరూపవిశేష్యముతోఁ జక్షురింద్రియమునకు సంయోగసంబంధమును రజతరూపవిశేషణముయొక్క స్మృతి రూపజ్ఞానమును దోషవశమువలన నావిశేషణవిశేష్యములరెంటియొక్క యసంబం ధాగ్రహణము నున్నవి. ఈకారణసామగ్రు లుండఁగా "ఇదం రజతమ్" అను రజతవిషయకభ్రమజ్ఞానమునందుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవించుచున్నది. అందు వలన నారజతరూపవిశేషణముతోఁ జక్షురింద్రియసన్నికర్షమున కేప్రయోజనమును లేదు. ఒకవేళ నావిశేషణముతో నింద్రియసన్నికర్షము విశిష్టప్రత్యక్షమునందు నియతముగాఁ గారణ మనినయెడల "సో ఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాజ్ఞాన మునకుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వము లేక పోవలయును. ఏల యన, తద్దేశకాలవిశిష్టత్వ రూప మయిన తత్త అనువిశేషణ మతీత మగుటవలన నావిశేషణముతోఁ జక్షురిం ద్రియమునకు సన్నికర్షమే సంభవించుట లేదు. మఱియు నుక్తరీతిగా నావిశేషణము యొక్క స్మృతిజ్ఞానము విశిష్టప్రత్యక్షమునందుఁ గారణ మని యంగీకరించినయెడల, తత్తారూపవిశేషణముయొక్క స్మరణజ్ఞానమును దేవదత్తపురుషునితోఁ జక్షురింద్రి యముయొక్క సంయోగసంబంధము నున్నది. అందువలన నాప్రత్యభిజ్ఞాజ్ఞానము నందుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:—"సో ఽయం దేవదత్తః" అనుజ్ఞానముయొక్క దేవదత్తనామ పురుషాంశమునందే ప్రత్యక్షరూపత్వ మున్నది. తత్తాంశమునందుఁ బ్రత్యక్షరూప త్వము లేదు. మఱి యే మనఁగా, స్మృతిరూపత్వ మున్నది. మఱియు స్మృతిజ్ఞాన మునం దింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్ష మపేక్షింపఁబడుట లేదు.

సమాధానము:—"సో ఽయం దేవదత్తః" అనుజ్ఞానముయొక్క తత్తాంశ మందు స్మృతిరూపత్వ మంగీకరించినయెడల నొకజ్ఞానమునందుఁ బ్రత్యక్షత్వస్మృతి

త్వము" అను రెండుధర్మములకు సాంకర్య మగును. ఆసాంకర్యదోషము జాతికి బాధక మగుచున్నది. అందువలనఁ బ్రత్యక్షత్వస్మృతిత్వము లను రెండుధర్మముల యందు జాతిరూపత్వమే సంభవింపక పోవలయును. అందువలన "సో௨యం దేవ దత్తః" అనుజ్ఞానముయొక్క తత్తాంశమునందును బ్రత్యక్షరూపత్వమే యంగీకరింప వలయును. ఈప్రకారముగా నింద్రియసన్నికర్షము లేకయే యెట్లు తత్తాంశము ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అట్లింద్రియసన్నికర్షము లేకయే యాదేశాంతరవర్తి రజతమునకుఁ బురోవర్తిశుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమ ప్రత్యక్ష మనుట సంభవించుచున్నది.

లేక, ఆదేశాంతరవర్తి రజతముతోఁ జక్షురింద్రియమునకు రజతవిషయక స్మృతిజ్ఞానరూపాలౌకికసంబంధ మున్నది. మఱియుఁ బురోవర్తి శుక్తితోఁ జక్షురింద్రియమునకు సంయోగరూపలౌకికసంబంధ మున్నది. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవించు చున్నది. అచ్చట సంయోగము, సంయుక్తసమవాయము, సంయుక్తసమవేతసమవాయము, సమవాయము, సమవేతసమవాయము, విశేషణత అను నాఱుసన్నికర్షములను నైయాయికులు లౌకికసన్నికర్షము లని చెప్పుచున్నారు. మఱియు సామాన్యలక్షణ, జ్ఞానలక్షణ, యోగజధర్మలక్షణ, అను త్రివిధసన్నికర్షము లలౌకికసన్నికర్షము లని చెప్పుచున్నారు. ఈద్వివిధసన్నికర్షములయొక్క నిరూపణము న్యాయప్రకాశము షష్ఠపరిచ్ఛేదమునఁ బ్రత్యక్షనిరూపణమందు విస్తరముగాఁ జేయఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటఁ దెలియవలయును. ఈరీతిగా "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞాన మన్యథాఖ్యాతిరూపమే యగుచున్నది. అందువలన నాభ్రమజ్ఞానమునకు విషయమైన రజతమునకు మిథ్యాత్వము సంభవింపదు.

ఈ యన్యథాఖ్యాతివాది నైయాయికమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమునకు విషయమైన రజతమునకు దేశాంతరస్థితి యంగీకరించినయెడల నారజతముతోఁ జక్షురింద్రియమునకు సంయోగరూపసన్నికర్షము సంభవింపదు. మఱియు నింద్రియాసంబద్ధ మగువస్తువు ప్రత్యక్షము గాదు. అందువలన నారజతజ్ఞానమునకుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వమే కలుగక పోవలయును. "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానానంతరము "రజతం సాక్షాత్కరోమి" అను వను భవ మెల్లరకును గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత రజతజ్ఞానమునకుఁ బ్రత్యక్షరూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు నైయాయికులచేత విశేషణముయొక్క స్మృతిజ్ఞానసంబంధము విశేష్యముతో నింద్రియముయొక్క సన్నికర్షమును విశిష్టప్రత్యక్షమునకు సామగ్రు లని చెప్పఁబడినది., అదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆసామగ్రికిని "దండీపురుషః" ఇత్యాది సర్వవిశిష్టప్రత్యక్షములయందుఁ గారణత్వము చూడఁబడుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, విశేషణవిశేష్యముల రెంటితోఁ గల యింద్రియసన్నికర్షమునకే కారణత్వము చూడఁబడుచున్నది. మఱియు "సోయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాజ్ఞానము గూడఁ గేవలదేవదత్తాంశమునందే ప్రత్యక్షరూపమై యున్నది. తత్తాంశమునందుఁ బ్రత్యక్షరూప మగుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, ఆతత్తాంశమునందు స్మృతిరూపమే యగుచున్నది. "సో ఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమునందుఁ దత్తాంశమునకు స్మృతిరూపత్వ మంగీకరించుటయందు నైయాయికులచేతఁ బ్రత్యక్షత్వస్మృతిత్వము లను రెండుధర్మములయొక్క జాతిత్వమునకు బాధకము సాంకర్యదోష మని చెప్పఁబడియున్నది. అదియు నసంగతము. ఎట్లనఁగా, వేదాంతసిద్ధాంతమునం దవిద్యకంటె నతిరిక్తముగా నొకజడ మగుజాతి కంగీకారమే లేదు. మ తే మనఁగా, నాయవిద్యయే ఆయాకార్యములయం దనుగతమై ఆయాజాతిరూపములచేతఁ బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన సిద్ధాంతమునం దాజాతిసాంకర్యమునకు దోషరూపత్వము సంభవింపదు.

మఱియు నైయాయికులచేత దేశాంతరవర్తి రజతముతోఁ జక్షురింద్రియమున కేజ్ఞానరూపసన్నికర్ష మంగీకరింపఁబడినదో అదియు నసంగతము. ఏల యన, జ్ఞానమునకుఁ గూడఁ జక్షువుయొక్క సన్నికర్ష మున్న దనినయెడల, ఎచ్చట నీపురుషునకుఁ బర్వతమునందు వహ్న్యనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నదో అచ్చటను ఆవహ్నియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమే కలుగవలయును. ఎట్లనఁగా "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను జ్ఞానమునందు పర్వతమో విశేష్యమై యున్నది. వహ్ని విశేషణమై యున్నది. అచ్చటఁ బర్వతముతోఁ జక్షురింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. మఱియు నా వహ్నితో వహ్నియొక్క స్మృతిజ్ఞానరూపసంబంధ మున్నది. ఆయింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్షజన్య మగుటవలన నావహ్నిజ్ఞానము ప్రత్యక్షరూపమే యగును. దానిచేత ననుమానప్రమాణమునకే లోపము కలుగును. అందువలన నాజ్ఞానమున కింద్రియసన్నికర్షము సంభవింపదు. మఱియు "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైనరజతమునకు దేశాంతరమందు స్థితి నంగీకరించినయెడల నారజతార్థిపురుషునకు దేశాంతరమందే ప్రవృత్తి కావలయును. పురోవర్తియందుఁ బ్రవృత్తి కాఁగూడదు. ఏల యన, జ్ఞాన మెచ్చటఁ దాను విషయ మగుచున్నదో అచ్చ

టనే పురుషునకు నియతముగాఁ బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అందువలన దేశాంతరస్థిత రజతము పురోవర్తిశుక్తియందుఁ బ్రతీత మగుచున్న దను నీయన్యథాఖ్యాతివాది నైయాయికమత మత్యంతాసంగతమై యున్నది.

[*] (54) అనిర్వచనీయఖ్యాతివాదము. [*]

ఈప్రకారముగా భ్రమస్థలమందు, అఖ్యాతి అసత్ఖ్యాతి సత్ఖ్యాతి ఆత్మ ఖ్యాతి అన్యథాఖ్యాతి అను పూర్వోక్తపంచవిధఖ్యాతులు సంభవింప కుండుటవలన నాఱవది యగు ననిర్వచనీయఖ్యాతియే యంగీకరింపవలయును. అనఁగా నాభ్రమ కాలమున శుక్తియం దనిర్వచనీయరజత ముత్పన్న మగుచున్న దని యంగీకరింప వలయును.

శంక:—లోకప్రసిద్ధరజతముయొక్క యుత్పత్తి యవయవాదిసామగ్రులచేతఁ గలుగుచున్నది. ఆ యవయవాదిసామగ్రి శుక్తిదేశమందు లేనందువలన నాశుక్తి యందు రజతోత్పత్తి సంభవింపదు. పుణ్యాపాపరూపాదృష్టమే యారజతోత్పాదక సామగ్రి యని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, ఆయవయవాది దృష్టసామగ్రి లేక యాయదృష్ట మొకకార్యోత్పత్తియుఁ జేయుట లేదు. అట్లు గాక దృష్టసామగ్రి లేకయే యాయదృష్ట మొకకార్యోత్పత్తిని జేయు నన్నచో మృత్తికా కులాలాదిదృష్టసామగ్రులు లేకయే యదృష్టమువలన ఘటాద్యుత్పత్తి కావలయును.

సమాధానము:—ప్రసిద్ధరజతోత్పాదక మగు నేయవయవాదిరూపలౌకికసామగ్రు లున్నవో యాలౌకికసామగ్రులు భ్రమకు విషయ మైన రజతోత్పత్తిని జేయుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, నాలౌకికసామగ్రులకన్నను విలక్షణసామగ్రియే యారజతోత్పత్తిని జేయుచున్నది. అది యెట్లనఁగా, సత్యరజతముయొక్కయనుభవ జన్యసంస్కారము గల పురుషునియొక్కచక్షురింద్రియమున కెప్పుడు పురోవర్తి శుక్తితో సంయోగసంబంధము కలుగుచున్నదో అప్పుడు చక్షుర్ద్వారమున బాహ్య మునకుఁ బోయిన యంతఃకరణవృత్తి యాశుక్తియొక్కయిదమాకారముగాను చాక చక్యాకారముగాను ఉత్పన్న మగుచున్నది. ఆచాకచక్యరూపసాదృశ్యదర్శనము వలనఁ బూర్వదృష్టరజతసంస్కార ముద్బుద్ధ మగుచున్నది. ఆయుద్బుద్ధసంస్కార రూపదోషము సహకారిగాఁ గలిగినట్టి యా యిదమంశావచ్ఛిన్నచైతన్యమునం దుండు నదియును శుక్తియొక్కంశుక్తిత్వనీలపృష్ఠత్వత్రికోణత్వాదివిశేషాంశము నాచ్ఛాదించు నదియు నగు నేయవిద్య యున్నదో ఆయవిద్య క్షోభమును బొందినదై రజతాకార పరిణామమును ఆరజతవిషయకజ్ఞానాకారపరిణామమును బొందుచున్నది. ఇదియే

ఖ్యనిర్వచనీయఖ్యాతి యనంబడును. ఈప్రకార మగురీతి రజ్జుసర్పాదివిభ్రమస్థ లములయందుఁ దెలియవలయును.

శంక:—అభ్రమస్థలమునం దాయవిద్య పూర్వోక్తరీతిగా రజతాదిరూపా ర్థాకారపరిణామ మైననో పొందుచున్నది. అయిన నాయవిద్యకు జ్ఞానాకారపరి ణామ మంగీకరించుట యసంగతమై యున్నది. ఎట్లనఁగా నాయవిద్యకు జ్ఞానాకార పరిణామ మంగీకరించుటకు నొకప్రయోజనము లేదు. మఱియుఁ బ్రయోజనము లేక యొకయర్థము నంగీకరించుట వ్యర్థమే యగును. మఱియు "ఇదం రజతమ్" అను వ్యవహారముకొఱ కాయవిద్యకు రజతాకారవృత్తి యవశ్య మంగీకరింప వలయు నని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, సుఖదుఃఖాదులవలె యాప్రాతిభాసికరజతమును సాక్షిచైతన్యమునందే యధ్యస్తమై యున్నది. అందువలన నారజతాకారవృత్తి లేకయే ఆసాక్షిచైతన్యముచేత రజతవిషయకవ్యవహారము సిద్ధించుచున్నది. ఆవ్యవహారముకొఱకు రజతాకారావిద్యావృత్తి యంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

మఱియు రజతముయొక్కయపరోక్షత్వసిద్ధికొఱకే యాయవిద్యావృత్తి యంగీకరింపవలయు నని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యనఁగా నాయవి ద్యావృత్తి లేక పోయినను అనావృతసాక్షిచైతన్యముయొక్కతాదాత్మ్యమువలన సుఖదుఃఖాదులవలె నారజతాపరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన రజ తాపరోక్షత్వముకొఱకును ఆవృత్తి నంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

మఱియు, రజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరింపనియెడల నారజతము యొక్కస్మరణమే కాలాంతరమునందుఁ గాక పోవలయును. ఏల యనఁగా, అనుభవము యొక్కనాశజన్యసంస్కారముచేతనే స్మరణజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియు నిత్య మగుటవలన సాక్షిచైతన్యరూపానుభవమునకు నాశము సంభవించుట లేదు. అందు వలన నారజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించుటచేత నావృత్తి నాశము కాఁగా నా వృత్త్యుపహితత్వరూపముచేత సాక్షికిని నాశము కలుగుటవలన రజతవిషయకసం స్కారోత్పత్తియును ఆసంస్కారముచేత స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును సంభవించుచున్నది. అందువలన రజతస్మృతికి జనక మగుసంస్కారముయొక్కయుత్పత్తికొఱకు నారజతా కారావిద్యావృత్తి యవశ్య మంగీకరింపవలయును. అని యిట్లు చెప్పుటయుఁ గూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆరజతభ్రమమునకుఁ బూర్వ మెట్లున్న నైన యేయుప మాకారవృత్తి యున్నదో యాయిద మాకారవృత్తియొక్కనాశముచేతనే యిప్పు

త్త్యుపహితత్వరూపముచేత సాక్షికి నాశము కలుగుటవలన నారజతవిషయకసంస్కారోత్పత్తియును ఆసంస్కారమువలన స్మృత్యుత్పత్తియును సంభవించుచున్నది.

లేక, సుఖదుఃఖాదిరూపవిషయముయొక్క నాశముచేత నాసుఖదుఃఖాద్యుపహితత్వరూపమువలన నాసాక్షికిని నాశ మగుటచేత నెట్లాసుఖదుఃఖాదివిషయకసంస్కారోత్పత్తియును స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును గలుగుచున్నదో, అట్లు రజతరూపవిషయముయొక్క నాశముచేతనే యారజతోపహితత్వరూపముచేత సాక్షికిని నాశము కలుగుటవలన రజతవిషయకసంస్కారోత్పత్తియును స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతవిషయకస్మృతికి జనక మగు సంస్కారోత్పత్తికొఱకు కారజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

సమాధానము:—ఆరజతస్మృతికి జనక మగు నేసంస్కార మున్నదో ఆసంస్కారోత్పత్తికొఱకే రజతాకారావిద్యావృత్తి యంగీకార్యమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, నారజతానుభవరూప మైన సాక్షిచైతన్యము ఉత్పత్తివినాశరహిత మగుటవలన నిత్యమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షిచైతన్యమునకు స్వరూపచేతనో నాశము సంభవింపదు. మఱియు రజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించినయెడల వృత్తినాశముచేత నావృత్త్యుపహితత్వరూపమువలన సాక్షికిని నాశము సంభవించును. దానివలన రజతవిషయకసంస్కారోత్పత్తియును సంస్కారముచేత స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును గలుగుచున్నది. అందువలన నారజతస్మృతికి జనక మగు సంస్కారోత్పత్తికొఱకు కారజతాకారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. మఱియు న్యావాదిచేత నిదమాకారవృత్తినాశమువలన రజతస్మృతికి జనక మైన యేసంస్కారోత్పత్తి చెప్పఁబడినదో అదియు నసంగతము. ఏల యనఁగా ననుభవము, సంస్కారము, స్మృతి అను మూటికిని సమానవస్తువిషయకత్వరూపముచేతనే పరస్పరకార్యకారణభావ మున్నది. అన్యవస్తువిషయకానుభవమువలన నన్యవస్తువిషయకసంస్కార మైనను స్మృతి యైనను గలుగదు. ఒకవేళ అట్లు కలిగినయెడల ఘటవిషయకానుభవముచేతఁ బటవిషయకసంస్కారమును స్మృతియును గలుగవలయును. అందువలన నిదమాకారవృత్తినాశముచేత రజతవిషయకసంస్కారోత్పత్తియును స్మృత్యుత్పత్తియును సంభవింపదు.

మఱియు న్యాయాదిచేతఁ బూర్వము, రజతరూపవిషయముయొక్క నాశమువలన నేరజతసంస్కారోత్పత్తి చెప్పఁబడినదో అదియుఁగూడ నసంగతము. ఎట్లనఁగా, లోకములోనుండు ఘటాదివిషయములయొక్క నాశమువలన ఘటాదులయొక్క సం

స్కారోత్పత్తి చూడఁబడుట లేదు. మఱి యేమనఁగా, ఘటాదు లుండునపుడే నా ఘటాదులయొక్క జ్ఞాననాశమువలన సంస్కారోత్పత్తి చూడఁబడుచున్నది. అందు వలన సర్వత్ర జ్ఞాననాశముచేతనే సంస్కారోత్పత్తి యంగీకరింపవలయును. మఱియు సుఖదుఃఖాదులయం దాసుఖదుఃఖాదిరూపవిషయనాశముచేతనే సంస్కారోత్పత్తి చూడఁబడుచున్న దని చెప్పినను అదియును ఘటిల్లదు. ఏలాగున ననఁగా, అచ్చ టను సంస్కారోత్పత్తికొఱకు సుఖదుఃఖాద్యాకారవృత్తి యంగీకరింపఁబడుచున్నది. యద్యపి, అంతఃకరణమును తద్ధర్మము లైన సుఖదుఃఖాదులును వృత్తి లేకయే సాక్షి భాస్యములు కావున నాసుఖాదులకు నాశము గలుగఁగాఁ దదుపహితసాక్షియొక్క నాశమువలన సంస్కారోత్పత్తి యగుచున్నది. తథాపి యవిద్యాకార్య మైన బాహ్యఘటాదిపదార్థములయొక్క సంస్కారోత్పత్తియో ఆఘటాద్యాకారవృత్తినా శముచేతనే చూడఁబడుచున్నది. ఈలాగుననే యాప్రాతిభాసికరజతమును అవిద్యా కార్యమై యున్నది. అందువలన నారజతాకారవృత్తియొక్క నాశముచేతనే రజత సంస్కారోత్పత్తియును అంగీకరింపవలయును. ఒకవేళ నట్లంగీకరింపనియెడల నా చార్యులయొక్క గ్రంథములయందు స్వప్నపదార్థాకారవృత్తియును జాగ్రత్స్వప్న ములయం దహమాకారవృత్తియును అంగీకరింపఁబడి యున్నది. ఆసర్వము నసంగత మగును. ఏల యన, వృత్తి లేకయే కేవలసాక్షిచేత నాపదార్థములయొక్క ప్రకా శము సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతస్మృతికి హేతుభూత మగు సంస్కా రోత్పత్తికొఱ కాయనిర్వచనీయరజతాకారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవల యును. ఇచ్చటఁ గొందఱు గ్రంథకారులు చెప్పున దేమనఁగా, ఘటాకారవృత్త్యుప హితసాక్షిచైతన్యమునం దేఘటతాదాత్మ్య మున్నదో అదియే యెట్లు ఆఘటనిష్ఠా పరోక్షత్వమై యున్నదో అట్లా ప్రాతిభాసికరజతనిష్ఠాపరోక్షత్వసిద్ధికొఱ కారజతా కారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఆవృత్తి లేక రజతమునం దపరో క్షత్వమే సంభవింపదు.

మఱియుఁ గొంద ఱాచార్యులు చెప్పున దేమనఁగా, ఏయేవ్యవహారము కాదాచిత్క (ఒకప్పు డగునది) మగునో ఆయావ్యవహారము కాదాచిత్కజ్ఞానము చేతనే సాధ్యమై యున్నది. ఎట్లు "అయం ఘటః" అను కాదాచిత్కవ్యవహారము కాదాచిత్కఘటజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నదో అట్లు. "ఇదం రజతమ్" అను వ్యవహారమును గాదాచిత్క మగుటవలన నారజతవిషయక కాదాచిత్క మైన జ్ఞానముచేతనే సాధ్య మగును. అచ్చట సాక్షిరూపజ్ఞానమునం దైననో కాదాచిత్క త్వము సంభవింపదు. మఱే మనఁగా నవిద్యావృత్తిరూపజ్ఞానమునందే కాదాచిత్క

త్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతవ్యవహారముయొక్క కాదాచిత్కత్వ సిద్ధికొఱకు రజతగోచరావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. అట్లు కాక, సాక్షిరూపనిత్యజ్ఞానముచేతను గాదాచిత్కవ్యవహారము కలుగు నన్నచో ఘటాది పదార్థవిషయక కాదాచిత్కవ్యవహారమును ఆసాక్షిచైతన్యముచేతనే సిద్ధము కావల్ల యును. అందువలన ఘటాద్యాకారాంతఃకరణవృత్తియును సిద్ధము గాక పోవలయును.

మఱియుఁ గొందఱాచార్యులచేతఁ బ్రాతిభాసికరజతాద్యాకారావిద్యా వృత్తి ఖండన చేయఁబడి యున్నది. అది ప్రౌఢివాదముచేత నని దెలియవలయును. తనబుద్ధియొక్క యుత్కర్షమును దెలియఁబఱచుట ప్రౌఢివాద మనఁబడును. అందు వలనఁ బూర్వోక్తరీతిగా భ్రమస్థలమునం దాయవిద్యయే రజతాదివిషయాకారము గాను తద్జ్ఞానాకారముగాను బరిణామమును బొందుచున్న దను నీయర్థము నిర్దోష ముగా సిద్ధించుచున్నది.

శంక:—భ్రమస్థలమున శుక్తియందవిద్యవలన రజత ముత్పన్న మైనను అగుఁగాక. ఆరజతమునందు మిథ్యాత్వ మెట్లు?

సమాధానము:—లోకమునందును ఐంద్రజాలికుని మాయారచిత పదార్థములు మిథ్యగానే చూడఁబడుచున్నవో అట్లవిద్యాకార్య మగుటవలన నా రజతముగూడ మిథ్యయే యగును. అట్టి రజతాదులయొక్క మిథ్యాత్వమునందుఁ బూర్వోక్తదృష్టార్థాపత్తియే ప్రమాణమై యున్నది.

[*] (55) శ్రుతార్థాపత్తి నిరూపణము. [*]

ఇఁక ద్వితీయ మగు శ్రుతార్థాపత్తి నిరూపింపఁబడుచున్నది. "తరతిశోక మాత్మవిత్"—భావము॥ ఆత్మజ్ఞానము గలపురుషుఁడు శోకము నాశము చేయు చున్నాఁడు. ఇచ్చట శోకశబ్దముచేతఁ బ్రమాతృత్వకర్తృత్వాదిసర్వబంధములను గ్రహింపవలయును. ఈశ్రుతివచనముచే బంధమునం దాత్మజ్ఞానముచేత నివర్త్యత్వ మేది శ్రుత మగుచున్నదో ఆజ్ఞాననివర్త్యత్వము బంధము సత్య మని యంగీకరించుట యందు సంభవింపదు. ఏల యన, సత్యవస్తువునకు జ్ఞానముచేత నివృత్తి కలుగదు. మఱి మఱిగాఁ గ్రియచేతనే నివృత్తి కలుగుచున్నది. ఉదా—ఘటాదులకు ముద్గర ప్రహారాదిరూపక్రియచేతనే నివృత్తి గలుగుచున్నది. మిథ్యావస్తువుయొక్క నివృత్తి జ్ఞానముచేతనే యగుచున్నది. ఉదా—రజ్జుసర్పముయొక్క నివృత్తి రజ్జుజ్ఞానముచేత నగుచున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నివర్త్యత్వ మాబంధమునకు మిథ్యా

త్వము లేక యున్నదనుచున్నది బంధముయొక్క మిథ్యాత్వమును గల్పించుచున్నది. దీనినె శ్రుతార్థాపత్తి యందురు.

శంక:—సత్యవస్తువుయొక్క నివృత్తి జ్ఞానముచేత నగుట లేదని మీరు చెప్పినది యయుక్తమై యున్నది. ఏల యన, శ్రీరామకృతసేతుదర్శనముచేత సత్యమగుపాపముయొక్క నివృత్తి శాస్త్రప్రమాణములచేతఁ దెలియఁబడుచున్నది. మఱియు గరుడధ్యానముచేత సత్యమగు విషముయొక్క నివృత్తియును జూడఁబడుచున్నది. ఈ లాగుననే సత్యబంధముగూడ నాత్మజ్ఞానముచేత నేల నివృత్తము గాఁగూడదు. అందు వలన బంధమునకు మిథ్యాత్వము లేకయు జ్ఞాననివర్త్యత్వము సంభవించుచున్నది.

సమాధానము:—సత్యబంధము జ్ఞానముచే నివృత్త మగు ననుదాని యందు మీచేత సేతుదర్శనరూపమును గరుడధ్యానరూపము నైన నేదృష్టాంతము చెప్పఁబడినదో ఆదృష్టాంతము దార్ష్టాంతికమునకు విషమ మగుటవలనఁ బూర్వో క్తార్థమును సిద్ధింపఁజేయనేరదు. ఆవిషమత యెట్లనఁగా. అచ్చట సేతువుయొక్క కేవలదర్శనమాత్రమువలన బ్రహ్మహత్యాదిపాపనివృత్తి గానేరదు. మఱి యే మనఁ గా, ధర్మశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినబ్రహ్మచర్యశౌచసత్యభాషణాదినియమములతోఁ గూడిన సేతుదర్శనముచేతనే యాపాపనివృత్తి యగుచున్నది. ఒకవేళ నానియమ ములు లేక కేవలసేతుదర్శనమాత్రముచేత నాపాపనివృత్తి యగు ననినయెడల అచ్చట నుండునట్టి మ్లేచ్ఛాదులకుఁ గూడ నాసేతుదర్శనమువలనఁ బాపనివృత్తి గా వలయును.

ఆసేతుదర్శనమాత్రమువలన నామ్లేచ్ఛాదులకును బాపకర్మనివృత్తి యగు నన్నచోఁ బాపనివృత్తికొఱకు సేతుదర్శనకర్త యగుపురుషునిగూర్చి నియమములు విధించియుండు ధర్మశాస్త్రములే యప్రమాణము లగును. కావునఁ గ్రియారూప నియమములచే మిశ్రిత మగుటవలన నాసేతుదర్శనమును గ్రియారూపమే యగు చున్నది. జ్ఞానరూపము కాదు. ఆక్రియారూపసేతుదర్శనమువలన సత్యపాపనివృత్తి యును గాఁగలదు. ఈలాగుననే గరుడధ్యానముగూడ మానసక్రియారూపమై యు న్నందున నాక్రియారూపధ్యానముచేత సత్యవిషముయొక్క నివృత్తియును గాఁగలదు. మఱియు నిచ్చటఁ బ్రసంగమువం దన్యసాధనాపేక్షారహిత కేవలాత్మజ్ఞానముచేతనే బంధమునకు నివర్త్యత్వము శ్రుతిచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అజ్ఞాననివర్త్యత్వము బంధము సత్య మనుటయందు సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞాననివర్త్యత్వ మాబంధముయొక్క మిథ్యాత్వమును గల్పించుచున్నది.

(౮) ప్రమాతృవిచారము.

శంక:—పూర్వము జ్ఞాననివర్త్యత్వముచేతఁ బ్రమాతృత్వాదిబంధమునకు మిథ్యాత్వము సాధింపఁబడినది. అందుఁ బ్రమాత యనునది ఏది? అనఁగా, ఆత్మ యనునది ప్రమాతయా? లేక యంతఃకరణ మనునది ప్రమాతయా? అచ్చట "అసంగో హ్యాయం పురుషః" ఇత్యాదిశ్రుతులచేత నాత్మ యసంగ మని చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియుఁ బ్రమాజ్ఞానమున కాశ్రయము ప్రమాత యనఁబడును. అందువలన నాయసంగాత్మయందుఁ బ్రమాతృత్వము సంభవింపదు. ఈ లాగుననే యంతఃకరణమునందును బ్రమాతృత్వము సంభవింపదు. ఏల యన నంతఃకరణము భూతకార్య మగుటవలన ఘటాదులవలె జడమై యున్నది. మఱియుఁ బ్రమాతృత్వాదిధర్మములు చేతనమునకే యున్నవి. అందువలన జడ మగు నంతఃకరణమునందుఁ బ్రమాతృత్వము సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—కేవలాత్మకైనను కేవలాంతఃకరణమునకైనను బ్రమాతృత్వము మే మంగీకరించుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునే మేము ప్రమాత యని యంగీకరించుచున్నాము. ఆప్రమాతయే కర్త భోక్త యగుచున్నాఁడు. అచ్చటఁ బ్రమాజ్ఞానమున కాశ్రయ మగుటవలన నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యము ప్రమాత యనఁబడును. మఱియుఁ బ్రయత్నరూపకృతికి నాశ్రయ మగుటవలనఁ గర్త యనఁబడును. ధర్మాధర్మజన్యసుఖదుఃఖానుభవరూపభోగమున కాశ్రయ మగుటవలన భోక్త యనఁబడును. ప్రమాతృత్వ కర్తృత్వ భోక్తృత్వములను మూఁడును అంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యరూపప్రమాతయొక్క ధర్మములే యగుచున్నవి. కేవలాత్మకైనను కేవలాంతఃకరణమునకైనను బ్రమాతృత్వాదిధర్మములు లేవు.

శంక:—ఆయంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యరూపప్రమాత యాయంతఃకరణము కన్నను చైతన్యమునకన్నను బృథక్కు గాదు. మఱియుఁ బ్రమాతృత్వధర్మము కేవలచైతన్యమునం దైనను కేవలాంతఃకరణమునం దైనను ఉండుట లేదు. అందువలన నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునందును ఆప్రమాతృత్వధర్మ మెట్లుండ నగును? అనఁగా చెప్పెదము.

సమాధానము:—ఎట్లు కేవలాత్మయందును కేవలాంతఃకరణమునందును ప్రమాతృత్వము వాస్తవముగా లేదో, అట్లంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునందును బ్రమాతృత్వము వాస్తవముగా లేదు. ఇఁక నేమనఁగా నెట్లు శుక్తియందు రజత మో.

పితమై యున్నదో అట్లంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమందుఁ బ్రమాతృత్వ మారోపితమై యున్నది.

శంక:—ఎట్లు శుక్తియందు రజతారోపమునకుఁ బూర్వ మీపురుషునకు దేశాంతరమునందుండు రజతముయొక్క యథార్థానుభవము కలిగి యాయనుభవజన్య సంస్కారముచేతనే శుక్తియందు రజతారోప మగుచున్నదో, అట్లా ప్రమాతృత్వారోపమునకుఁ బూర్వ మేదైన నొకవస్తువునం దా ప్రమాతృత్వముయొక్క యథార్థానుభవము కలిగినయెడల నప్పు డావిశిష్టచైతన్యమునందుఁ బ్రమాతృత్వారోపము సంభవించును. ఆ యథార్థానుభవము లేక ఆయారోపము సంభవింపదు.

సమాధానము:—ఏవస్తు వారోపిత మగుచున్నదో ఆవస్తువుయొక్క పూర్వానుభవముమాత్రము కావలయును. ఆయనుభవము యథార్థ మగుఁగాక. లేక, భ్రమరూప మగుఁగాక. అచ్చట, అనాదిసంసారమునం దీజీవున కాయంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమందుఁ బ్రమాతృత్వముయొక్క భ్రమ యగుచున్నది. పూర్వపూర్వభ్రమరూపానుభవజన్యసంస్కారమువలన నుత్తరోత్తరప్రమాతృత్వముయొక్క యారోపము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగానే కర్తృత్వభోక్తృత్వములయొక్క యారోపములను దెలియవలయును.

ఇచ్చట నైయాయికులు కేవలాత్మకే ప్రమాతృత్వాదిధర్మము లంగీకరించుచున్నారు. వారికథనము శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. అచ్చట "సాక్షీ చేతాః కేవలో నిర్గుణశ్చ, అసంగో హ్యయం పురుషః, శరీరస్థోపి కౌంతేయ న కరోతి న లిప్యతే" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివచనములు నిరుపాధికాత్మను నిర్గుణము అసంగము నిర్లేపము అని చెప్పుచున్నవి. అట్టి యసంగాత్మయందుఁ బ్రమాతృత్వాదిధర్మములు సంభవించుట లేదు. కావున నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునందే ప్రమాతృత్వాదిధర్మము లంగీకరింపవలయును. అట్లు గాక, ప్రమాతృత్వాదిధర్మములు కేవలాత్మయందే యంగీకరించినయెడల తద్ధర్మవిశిష్టాత్మయందసంగనిర్గుణనిర్లేపరూపత్వము సంభవింపదు. అందువలన, ఆత్మను అసంగము నిర్గుణము నిర్లేపము అని చెప్పి యుండునట్టి పూర్వోక్తశ్రుతిస్మృతివచనము లప్రమాణము లగును. మఱియు నైయాయికులు ప్రమాతృత్వాదిబంధము లారోపితము లని యంగీకరించుట లేదు. మ రేమనఁగా, సత్యము లని యంగీకరించుచున్నారు. సత్యము లని యంగీకరించినచో సత్యవస్తువునకు జ్ఞానముచేత నివృత్తి కలుగుట లేదు. కావున నైయాయికమతమునందు బంధనివృత్తిరూపమోక్షము సంభవింపని దగును. దీనిచేతను అబంధము కల్పిత మనియే యంగీకరింపవలయును,

శంక:—అంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునకుఁ బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు, పూర్వము మీఁదఁ జెప్పఁబడినవి. అది సంభవింపదు. ఏల యన, ఆత్మ యసంగమును నిరవయవమునై యున్నది. మఱియు నంతఃకరణము సావయవమును గ్రియాసహితమునై యున్నది. అట్టి యాత్మ కంతఃకరణముతో నేవిధముగాను సంబంధము సంభవించుట లేదు. సంబంధము లేక విశిష్టత్వము సంభవింపదు. ఒకవేళ సంబంధము లేకయు విశిష్టత్వము కల దనినయెడల హిమాచలవిశిష్టము వింధ్యాచలమై యున్న దను వ్యవహారముగూడఁ గావలయును.

మఱియు నంతఃకరణము సత్యమా? లేక మిథ్యయా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల సత్యాంతఃకరణముయొక్క సంబంధమును సత్యరూపమే యగును. ఆసత్యసంబంధము జ్ఞానముచేత నివృత్తము కానేరదు. అందువలన నొకజీవాత్మకును మోక్షము కలుగక పోవలయును. మోక్షమున కభావ మైనచో నామోక్షప్రతిపాదకశాస్త్రములే యప్రమాణము లగును. మఱియు నంతఃకరణము మిథ్య యను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏల యన, అంతఃకరణముయొక్క మిథ్యాత్వమునం దేప్రమాణమును లేదు. ఒకవేళఁ బ్రమాణము లేకయు నంతఃకరణము మిథ్య యనినయెడల నాత్మయందును ఆమిథ్యాత్వమేల యుండఁగూడదు. అందువలన నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునకుఁ బ్రమాతృత్వాదిధర్మము లున్న వను కథన మసంగతమై యున్నది.

సమాధానము:—ఎట్లు శుక్త్యజ్ఞానమువలన శుక్తియందు రజతము కల్పిత మగుచున్నదో అట్లాత్మయొక్క యజ్ఞానమువలనఁ బ్రత్యగాత్మయం దీయంతఃకరణాదులు స్వరూపముచేత నధ్యస్తములు అనఁగాఁ గల్పితము లగుచున్నవి. అచ్చట అధ్యస్తము కల్పితము ఆరోపిత మను త్రివిధశబ్దములును ఒక టేయర్థముయొక్క వాచకములై యున్నవి. ఇంతయుఁ జెప్పుటచేత నాయంతఃకరణముయొక్క కల్పితత్వము నీయనుమానము బోధించుచున్నది. "అంతఃకరణ మధ్యస్తమ్, జడత్వాత్, దృశ్యత్వాత్, ఆవిద్యకత్వాచ్చ, శుక్తిరజతవత్"—భావము॥ అంతఃకరణము ప్రత్యగాత్మయం దధ్యస్తమై యున్నది, జడ మగుటవలనను దృశ్య మగుటవలనను ఆవిద్యక మగుటవలనను, ఏయేపదార్థము జడమును దృశ్యమును ఆవిద్యకము నగుచున్నదో ఆయాపదార్థ మధ్యస్తమే యగుచున్నది, ఉదా—శుక్తిరజతము జడము దృశ్యము ఆవిద్యక మగుటవలన నధ్యస్తమై యున్నది. ఈయనుమానప్రమాణముచేత నంతఃకరణమునందుఁ గల్పితత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అట్లే "అతో౽న్యదార్తమ్"—భావము॥ చైతన్యాత్మకన్న నన్య మైన సర్వపదార్థములు మిథ్యయై యున్న వను

శ్రుతిప్రమాణముచేతను అయంతఃకరణమునందుఁ గల్పితత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నాయంతఃకరణము కల్పితమే యగుచున్నది.

మఱియు "జడోహమ్, చేతనోహమ్" అను ననుభవమువలన జడము లగు నంతఃకరణాదులయొక్క యధ్యాస మాత్మయందును మఱియుఁ జేతన మగు నాత్మయొక్క యధ్యాస మంతఃకరణమునందును బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన సిద్ధాంతమునం దాత్మకును అంతఃకరణాద్యనాత్మకును బరస్పరాధ్యాసము వివక్షితమై యున్నది. అయినను దానియం దింతభేద మున్నది. ఎట్లంతఃకరణాదులు స్వరూపముచేత నాత్మయం దధ్యస్తమో అట్లాత్మ యంతఃకరణాదులయందు స్వరూపముచేత నధ్యస్తము గాదు. మఱి యే మనఁగా, అయంతఃకరణమునం దాత్మ సంసర్గరూపముచేత నధ్యస్తమై యున్నది. అట్లు గాక, అంతఃకరణాదులవలె నాత్మకూడ స్వరూపముచేత నధ్యస్త మైనయెడల నధిష్ఠానజ్ఞానముచేత నెట్లంతఃకరణాదులకు బాధ కలుగుచున్నదో అట్లాయాత్మకును బాధ కలుగవలయును. మఱియు సర్వమునకు సాక్షిరూప మగుటవలన బాధ కయోగ్య మగునాత్మ పరమార్థసత్యమై యున్నది. అట్టి యాత్మకు బాధ సంభవించుట లేదు. అందువలన నంతఃకరణమునం దాత్మకు స్వరూపముచేత నధ్యాసము సంభవింపదు. ఇఁక నే మనఁగా, సంసర్గరూపముచేతనే యధ్యాసము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాత్మానాత్మలయొక్క యధ్యాసమును శ్రీమద్భగవద్భాష్యకారులు శారీరకమీమాంసయొక్క యాదియందుఁ జెప్పియున్నారు. ఈరీతిగా నసంగాత్మయం దంతఃకరణాదులకు వాస్తవసంబంధము లేకపోయినను ఆధ్యాసికసంబంధము సంభవించుచున్నది. ఆయాధ్యాసికసంబంధముచేతనే యాత్మ కంతఃకరణవిశిష్టత్వము నున్నది. అందువలన నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునందుఁ బ్రమాతృత్వాదిధర్మములు సంభవించుచున్నవి.

[*] (57) అధ్యాసలక్షణము. [*]

శంక:—అంతఃకరణాదు లాత్మయం దధ్యస్తములై యున్న వను మీకథనము, ఎప్పు డధ్యాసముయొక్క స్వరూపము నిర్ణీత మగుచున్నదో, అపుడు సంభవించుచున్నది. ఆ యధ్యాసముయొక్క స్వరూపనిర్ణయము లేక యంతఃకరణాదు లధ్యస్తము లనుట సంభవింపదు. ఇట్టి శంక ప్రాప్తము కాఁగా.

సమాధానము:—ఇఁక, అధ్యాసలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "పరత్ర పరావభాసః ఆధ్యాసః" — భావము॥ అన్యమునందు దన్యముయొక్క యేయవభాసమున్నదో అది యధ్యాస మనఁబడును. ఆయధ్యాసము, జ్ఞానాధ్యాసము అర్థా

ధ్యాసము అను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అచ్చట జ్ఞానాధ్యాసపక్షమందో ఆ యవభాసపదముచేత భ్రాంతిజ్ఞానమును గ్రహింపవలయును. మఱియు నర్థాధ్యాసపక్షమం దాయవభాసపదముచేత భ్రమజ్ఞానమునకు విషయభూతరజతాద్యర్థములను గ్రహింపవలయును. అందువలనఁ బూర్వోక్తాధ్యాసముయొక్క లక్షణ మా ద్వివిధాధ్యాసములయందును ఘటిల్లును.

[*] (58) జ్ఞానాధ్యాసార్థాధ్యాసలక్షణములు. [*]

ఇఁక యథాక్రమముగా జ్ఞానాధ్యాసార్థాధ్యాసములయొక్క లక్షణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు "అతస్మిం స్త ద్బుద్ధిః జ్ఞానాధ్యాసః" — భావము॥ ఏ వస్తువుయొక్క యధికరణతకు అయోగ్య మగు నధికరణమునందు అసజాతీయ వస్తువుయొక్క బుద్ధి యేది గలదో అది జ్ఞానాధ్యాస మనఁబడును. ఉదా—వాస్తవము చేత రజతత్వముయొక్క యధికరణత కయోగ్య మైన శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను బుద్ధియును వాస్తవముచేత నంతఃకరణాదిరూపానాత్మత్వముయొక్క యధికరణత కయోగ్య మైన యాత్మయం దనాత్మబుద్ధియును జ్ఞానాధ్యాస మనఁబడును.

మఱియు "ప్రమాణాజన్యజ్ఞానవిషయత్వేసతి పూర్వదృష్టత్వా నధికరణ మర్థాధ్యాసః" — భావము॥ ఏపదార్థము ప్రమాణాఽజన్యజ్ఞానమునకు విషయ మయ్యును, పూర్వదృష్టత్వధర్మమున కనధికరణ మయ్యు నున్నదో ఆపదార్థ మర్థాధ్యాస మనఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు రజతమును ఆత్మయం దంతఃకరణాదికమును అర్థాధ్యాసరూపములై యున్నవి. అచ్చట నాశుక్తిరజతమును విషయముఁ జేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను నేజ్ఞాన మున్నదో అజ్ఞాన మప్రమారూప మగుట వలన నేప్రమాణముచేతను జన్యము గాదు. అందువలన నారజతము ప్రమాణాజన్యజ్ఞానమునకు విషయమై యున్నది. మఱియు నారజతము తనప్రతీతికన్నఁ బూర్వము లేనందువలన నారజతము పూర్వదృష్టత్వధర్మమున కనధికరణ మయ్యె నున్నది. కావున నారజతమునం దర్థాధ్యాసరూపత్వము సంభవించుచున్నది. ఈ ప్రకారముగా నర్థాధ్యాసలక్షణము రజ్జుసర్పాదులయందును దెలియవలయును.

అందు "పూర్వదృష్టత్వానధికరణమ్" అను నింతమాత్రమే యాయర్థాధ్యాసమునకు లక్షణ మనినయెడల ఇప్పుడు నూతనముగా నుత్పన్న మైనఘటమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఎట్లనఁగా, ఆఘటముకూడఁ బూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణమే యగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తిదోషమును నివారించుటకై లక్షణమునందు "ప్రమాణా ఽజన్యజ్ఞానవిషయత్వేసతి" అని చెప్పఁబడినది. అది

యాఘటమునందు లేదు. మఱి యే మనఁగా, నాఘటమునందుఁ బ్రమాణజన్యజ్ఞానము యొక్క విషయత్వమే యున్నది. అందువలన నాఘటమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

మఱియు "ప్రమాణాఽజన్యజ్ఞానవిషయత్వమ్" అను నింతమాత్రమే యాయర్థాధ్యాసమునకు లక్షణ మనినయెడల స్మరింపఁబడిన శివవిష్ణుగంగాదులయం దాలక్షణమ్మున కతివ్యాప్తి గలుగును. ఎట్లనఁగాఁ బ్రమాణాజన్య మైన స్మృతిజ్ఞానము యొక్క విషయత్వము వారియందు నున్నది. ఆ యతివ్యాప్తిదోషమును నివారించుటకై లక్షణమునందు "పూర్వదృష్టత్వాఽనధికరణమ్" అను పదము చెప్పఁబడినది. ఇచ్చటఁ బూర్వదృష్టపదార్థముయొక్క స్మృతియే కలుగుచున్నది. స్మర్యమాణపదార్థములయందుఁ బూర్వదృష్టత్వధర్మమున కనధికరణత్వము లేదు. మఱి యే మనఁగా, అధికరణత్వమే యున్నది. అందువలన స్మర్యమాణపదార్థములయం దాయర్థాధ్యాసలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

ఇచ్చటఁ బూర్వోక్తార్థాధ్యాసలక్షణమునందుఁ బ్రమాణశబ్దముచేతఁ బ్రత్యగభిన్నబ్రహ్మబోధక మగు తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యము లున్నవో వానిని గ్రహింపవలయును. ఆమహావాక్యరూపప్రమాణముచేత నజన్య మైన వృత్త్యభివ్యక్తచైతన్యరూపజ్ఞాన మేది గలదో ఆజ్ఞానమునకు విషయత్వము ఘటాదివ్యావహారికపదార్థములయందును శుక్తిరజతాదిప్రాతిభాసికపదార్థములయందు నున్నది. మఱియుఁ జైతన్యాత్మకన్న భిన్న మైన సర్వానాత్మపదార్థములు క్షణక్షణమునందుఁ బరిణామమును బొందుచుండుటవలన నాఘటపటాదిపదార్థములయందుఁ బూర్వదృష్టత్వధర్మమున కనధికరణత్వము నున్నది. కావునఁ బూర్వోక్తార్థాధ్యాసలక్షణము వ్యావహారికప్రాతిభాసికసర్వపదార్థములకు సాధారణమై యున్నది. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, వేదాంతసిద్ధాంతమునందు బ్రహ్మచైతన్యముకన్న భిన్నము లైన ఘటాదివ్యావహారికపదార్థములును శుక్తిరజతాదిప్రాతిభాసికపదార్థములును ఏవి గలవో యాసర్వము బ్రహ్మచైతన్యమునం దధ్యస్త మగుటవలన నర్థాధ్యాసరూపమే యగుచున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తార్థాధ్యాసలక్షణమునకు వ్యావహారికప్రాతిభాసికసర్వపదార్థములయొక్క సాధారణలక్షణత్వము యుక్తమై యున్నది.

మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారులో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్తార్థాధ్యాసలక్షణము కేవలప్రాతిభాసికరజతాదులకే యున్నది. ఘటాదివ్యావహారికపదార్థముల కాలక్షణము కాదు. అందువలన నాలక్షణమునందుండు ప్రమాణ

శబ్దముచేతఁ దత్త్వమస్యాదిప్రమాణములను గ్రహించుట కూడదు. మఱి యే మనఁగా, ఆప్రమాణశబ్దముచేత నజ్ఞాతార్థబోధకప్రత్యక్షాదిప్రమాణములనే గ్రహింపవలయును. ఆప్రత్యక్షాదిప్రమాణాజన్యజ్ఞానవిషయత్వము కేవలశుక్తిరజతాది ప్రాతిభాసికపదార్థములయందే యున్నది. ఘటాదివ్యావహారికపదార్థములయందు లేదు. అందువలనఁ బ్రాతిభాసికశుక్తిరజతాదిరూపార్థాధ్యాసమునకే పూర్వోక్త లక్షణ మున్నది.

[*] (59) అర్థాధ్యాసవిభాగకథనము. [*]

ఇఁకఁ బూర్వోక్తార్థాధ్యాసవిభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. ఉక్తార్థాధ్యాసము ప్రాతీతికము వ్యావహారిక మను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు "ఆగంతుకదోషజన్యః ప్రాతీతికః" — భావము॥ ఏపదార్థ మాగంతుకదోషముచే జన్యమై యున్నదో ఆపదార్థము ప్రాతీతిక మనఁబడును. ఈప్రాతీతికము ప్రాతిభాసిక మనియును జెప్పఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు రజతమును రజ్జువునందు సర్పమును మరుభూమియందు జలమును ఇత్యాదిపదార్థము లాగంతుకదోషజన్యము లగుటవలనఁ బ్రాతీతికము లనఁబడుచున్నవి. అచ్చటఁ బ్రాతీతికపదార్థమునకు జనకము లగు దోషములు ప్రమాతృదోషము విషయదోషము కరణదోషము అను భేదముచేతఁ ద్రివిధములై యున్నవి. రాగభయాదికము ప్రమాతృగతదోషము. సాదృశ్యాదికము విషయగతదోషము. కాచకామిలాదికము చక్షురాదికరణగత దోషము. ఈరీతిగాఁ ద్రివిధదోషములచేత జన్య మగుటవలన నాశుక్తిరజతాదికము ప్రాతీతికార్థాధ్యాసరూపమై యున్నది.

మఱియు "ప్రాతీతికభిన్నః వ్యావహారికః"—భావము॥ ఆగంతుకదోషజన్యమగు ప్రాతీతికపదార్థములకన్న భిన్నము లగు నేపదార్థము లున్నవో అవి వ్యావహారికము లనఁబడును. ఉదా— ఆకాశము మొదలు ఘటపర్యంతపదార్థములు వ్యావహారికార్థాధ్యాసరూపములై యున్నవి. అచ్చట ఆత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వ మేపదార్థములకు బాధ కలుగుట లేదో ఆపదార్థములు వ్యావహారికము లని చెప్పఁబడును. మఱియు నాత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే యేపదార్థములకు బాధ కలుగుచున్నదో ఆపదార్థములు ప్రాతీతికము లనియును బ్రాతిభాసికము లనియును జెప్పఁబడును.

మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారులు ప్రాతీతికవ్యావహారికార్థాధ్యాసముల కీవక్ష్యమాణసాధారణలక్షణము చెప్పుచున్నారు. "దోషసంప్రయోగసంస్కారజన్యత్వ మధ్యాసత్వమ్"—భావము॥ పూర్వోక్తదోషములును శుక్త్యాద్యధిష్ఠానము

లగో చక్షురాదీంద్రియములకు ఘంటాసంయోగరూపసంబంధమును దేశాంతరీయఘటాదులయొక్క యనుభవజన్యసంస్కారము నను నీత్రితయముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యాఘటాదులయం దధ్యస్తత్వమై యున్నది. యద్యపి సిద్ధాంతమునం దవిద్య యనాది యగుటవలన నాదోషములచేత జన్యము గాదు, అందువలన నా యవిద్యాధ్యాసమునం దుక్తలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగును, తథాపి యాలక్షణ మంతఃకరణాదిరూపకార్యాధ్యాసములకే యున్నది. అనాద్యవిద్య కీలక్షణము కాదు. అందువలన నాలక్షణమున కలక్ష్యరూప మైన యవిద్యయం దవ్యాప్తి కలుగదు. ఇచ్చట తాత్పర్య మే మనఁగాఁ గార్యాధ్యాసమే జాగ్రత్స్వప్నములయందు జీవునియొక్క యనర్థమునకు హేతువై యున్నది. ఆ యవిద్యాధ్యాసము సుషుప్తియం దుండున దైనను అనర్థమునకు హేతువు కాదు. అందువలనఁ బూర్వోక్తలక్షణము కార్యాధ్యాసములకే యున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తలక్షణమునందు దోషము సంబంధము సంస్కార మను త్రివిధపదములు చెప్పుటకుఁ బ్రయోజన మేమి?

సమాధానము:—ఆలక్షణమునం దాత్రివిధపదములను జెప్పుటచేత నధ్యాసమున కీరెండులక్షణములు సిద్ధ మగుచున్నవి. "దోషజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వ మధ్యస్తత్వమ్"—లేక, "సంప్రయోగజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వ మధ్యస్తత్వమ్"— భావము॥ ఏపదార్థము దోషముచే జన్యమై సంస్కారముచేతను జన్య మగుచున్నదో ఆపదార్థ మధ్యస్త మనఁబడును. లేక, ఏపదార్థము సంబంధముచే జన్యమై సంస్కారముచేతను జన్య మగుచున్నదో ఆపదార్థ మధ్యస్త మనఁబడును.

అందుఁ బ్రథమలక్షణమునందు సంస్కారజన్యస్మృతియం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై "దోషజన్య" మనుపదము చెప్పఁబడినది. మఱియు దోషరూప విషయముచేత జన్య మగు నేదోషప్రత్యక్షప్రమ యున్నదో దానియం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై యాలక్షణమునందు "సంస్కారజన్య" మనుపదము చెప్పఁబడినది. అలాగుననే ద్వితీయలక్షణమునందును సంస్కారజన్యస్మృతిజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై "సంప్రయోగజన్య" మనుపదము చెప్పఁబడినది. మఱియు సంప్రయోగజన్యప్రత్యక్షప్రమయం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై. "సంస్కారజన్య" మనుపదము చెప్పఁబడినది. యద్యపి, ఈద్వితీయలక్షణమునకు "సో ఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షమునం దతివ్యాప్తి కలుగుచున్నది, ఎట్లనఁగా, ఆ ప్రత్యభిజ్ఞ సంప్రయోగసంస్కారము లను రెంటిచేతనే జన్యమై యున్నది. తథాపి

ఆలక్షణమునందు "ప్రత్యభిజ్ఞా భిన్నత్వే సతి" అను విశేషణము చెప్పినయెడల నా ప్రత్యభిజ్ఞయం దతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:—ఆత్మయం దేయంతఃకరణాద్యధ్యాసము లున్నవో వానియందు సంప్రయోగజన్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఏల యన, అధిష్ఠాన మగు నాత్మతోఁ జక్షురాదీంద్రియములకు సంబంధము లేదు. అందువలన నంతఃకరణాద్యధ్యాసము నందుఁ బూర్వోక్తలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగును.

సమాధానము:—అచ్చట సంప్రయోగశబ్దముచేత నధిష్ఠాన మగు నాత్మయొక్క-సత్తాదిసామాన్యాంశజ్ఞానమే వివక్షితమై యున్నది. ఆ సామాన్యజ్ఞాన మంతఃకరణాదులయొక్క-యధ్యాసమునకుఁ బూర్వ మున్నదే యగుచున్నది. ఆయధిష్ఠాన మగు నాత్మయొక్క-సామాన్యజ్ఞాన మేయింద్రియముచేతను జన్యము గాదు. మఱి యే మనఁగాఁ దనస్వయంజ్యోతిస్స్వభావముచేతనే యున్నది. అందువలన నంతఃకరణాద్యధ్యాసమునందుఁ బూర్వోక్తలక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:—పూర్వము దోషమును సంస్కారమును రజతాదిరూపార్థమునకు జనకము లని చెప్పఁబడినది. అది సంభవింపదు. ఏల యన, ఆదోషసంస్కారములు రజతాదిజ్ఞానమునకే జనకములుగాఁ జూడఁబడుచున్నవి.

సమాధానము:—పూర్వోక్తదోషసంస్కారము లుండినయెడల రజతాదిరూపార్థమును దాని జ్ఞానమును ఉత్పన్న మగుచున్నవి. ఆదోషసంస్కారములు లేనియెడల రజతాదిరూపార్థమును దాని జ్ఞానమును ఉత్పన్న మగుట లేదు. ఈరీతిగా నన్వయవ్యతిరేకములచేత దోషసంస్కారముల కర్థాధ్యాసజ్ఞానాధ్యాసము లను రెంటినిగూర్చి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానాధ్యాసమునకువలె నర్థాధ్యాసమునకుఁగూడ దోషసంస్కారములచేత జన్యత్వము సంభవించుచున్నది. ఈపూర్వోక్తాభిప్రాయముచేతనే శ్రీమద్భగవద్భాష్యకారులు "స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః" అని యధ్యాసమునకు లక్షణముఁ జెప్పి యున్నారు. ఈయధ్యాసలక్షణము జ్ఞానాధ్యాసమునకును అర్థాధ్యాసమునకును సాధారణమై యున్నది. అందు జ్ఞానాధ్యాసపక్షమం దైననో, ఆభాష్యోక్తలక్షణమున కీవక్ష్యమాణార్థము చేయవలయును. స్మృతిరూపము.—సంస్కారజన్య మగుటవలన స్మృతికి సదృశమును, పరత్ర—అన్యస్థలమునందు, పూర్వదృష్టావభాసః—పూర్వదృష్టార్థమునకు సజాతీయము నైన యేయర్థముయొక్క-జ్ఞాన మున్నదో, అది జ్ఞానాధ్యాస మనఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమై యున్నది. మఱియు నర్థాధ్యాసపక్షమునం దాభాష్యోక్తలక్షణమున కీవక్ష్యమాణార్థ మున్నది. స్మృతి

రూపము-ప్రమాణాఽజన్యజ్ఞానమునకు విషయమును, పూర్వదృష్టార్థమునకు సజాతీయము నైన యేయర్థ మున్నదో ఆయర్థ మర్థాధ్యాస మనఁబడును. ఉదా—శుక్త్యాదులయందు రజతాదికమై యున్నది.

ఈప్రకారముగా నధ్యాసము సిద్ధించు చుండఁగాఁ బ్రమాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిబంధము లధ్యస్తము లగుటవలన వానికి మిథ్యాత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన "తరతి శోక మాత్మవిత్" అను శ్రుతివచనముచేత బంధమునం దేజ్ఞాననివర్త్యత్వము వినఁబడుచున్నదో అది బంధమునకు మిథ్యాత్వము లేక యనుపపన్నమై యాబంధమునకు మిథ్యాత్వము కల్పించుచున్న దను పూర్వోక్త, శ్రుతార్థాపత్తి సిద్ధ మైనది.

అర్థాపత్తిప్రమానిరూపణము సమాప్తము.

[*] అభావప్రమ. [*]

ఇఁక షష్ఠ మగు నభావప్రమ నిరూపింపఁబడుచున్నది. "యోగ్యానుపలబ్ధికరణికాప్రమా అభావప్రమా"— భావము॥ యోగ్యానుపలబ్ధి యేప్రమకుఁ గరణమై యున్నదో ఆప్రమ యభావప్రమ యనఁబడును. అం దేయధికరణమునం దేయభావముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆయధికరణమునం దాయభావముయొక్క ప్రతియోగిజ్ఞాన ముపలబ్ధి యందురు. ఆయుపలబ్ధిని ఉపలంభ మనియును జెప్పుదురు. ఆయుపలబ్ధ్యభావమును అనుపలబ్ధి యనియును అనుపలంభ మనియును జెప్పుదురు. ఆయనుపలబ్ధియే యాయభావప్రమకుఁ గరణమై యున్నది. ఉదా—ఏభూతలమునందు "ఘటో ఽస్తి" యను ఘటజ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆభూతలమునందు "ఘటో నాస్తి" యను ఘటాఽభావజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱి యేమనఁగా "ఘటో ఽస్తి" యనుజ్ఞానమున కెచ్చట నభావము కలుగుచున్నదో అచ్చటనే "ఘటో నాస్తి" యను ఘటాఽభావజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన ఘటజ్ఞానముయొక్క యభావరూపాఽనుపలబ్ధియం దా ఘటాఽభావవిషయకప్రమాకరణత యన్వయవ్యతిరేకములచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అయినను ఆయనుపలబ్ధియందు యోగ్యతయు నపేక్షితమై యున్నది. ఒకవేళఁ గేవల మనుపలబ్ధిమాత్రముచేతనే యభావప్రమ కలుగు నన్నచో ఆయనుపలబ్ధిచేత నంధకారమునందు ఘటాభావప్రమయును ఆత్మయందు ధర్మాఽధర్మాభావప్రమయును గలుగవల్లయును. ఏలయన, అంధకారమునందు ఘటోపలబ్ధి కలుగుట లేదు. ఘటోపలబ్ధ్యభావరూపానుపలబ్ధి అచ్చటను ఉన్నది. అట్లే ఆత్మయందు ధర్మాధర్మములయొక్క యుప

లబ్ధియును గలుగుట లేదు. అధర్మాధర్మోపలబ్ధ్యభావరూపానుపలబ్ధి అచ్చటను ఉన్నది. అయినను ఉక్తస్థలములయందభావవిషయకప్రమ కలుగుట లేదు. అందువలన నభావప్రమోత్పత్తియందాయనుపలబ్ధికి యోగ్యతాపేక్ష యవశ్య మున్నది. అనుపలబ్ధిచేత నేయభావజ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆయభావముయొక్క ప్రతియోగి నారోపించుటవలన నెచ్చట నా ప్రతియోగియొక్కయుపలబ్ధ్యాపాదనము చేయఁబడుచున్నదో అచ్చట నాయుపలబ్ధ్యభావరూప మగు నేయనుపలబ్ధి యున్నదో అది యోగ్యానుపలబ్ధి యనఁబడును. ఉదా—ప్రకాశసహితభూతలమునందు "య ద్యత్ర ఘటస్స్యాత్ తర్హి ఉపలభ్యేత" — భావము॥ ఈభూతలమునం దొకవేళ ఘట మున్న యెడల ఈభూతలమువలె నాఘటముగూడఁ బ్రతీత మగును. అయినను బ్రతీతము గాలేదు. కావున నీభూతలమునందు ఘటము లేదు. అను నీ రీతిగా ఘటరూపప్రతియోగిసత్త్వముయొక్కయారోపముచేత నాఘటోపలబ్ధ్యాపాదనము చేయఁబడుచున్నది. అందువలన నాఘటోపలబ్ధ్యభావరూపఘటానుపలబ్ధి యోగ్య మని చెప్పఁబడును. ఆ యోగ్యానుపలబ్ధిచేతఁ బ్రకాశసహితభూతలమునందు "ఘటో నాస్తి" యను నభావప్రమ కలుగుచున్నది. మఱియు నంధకారమునందు ఘట మున్నను ఆత్మయందు ధర్మాధర్మము లున్నను అవి ప్రతీతములగుట లేదు. ఈయంధకారమునను ఘట మున్న యెడలఁ బ్రతీతము గావలయును, ఆత్మయందు ధర్మాధర్మము లున్న యెడలఁ బ్రతీతములు గావలయును. అను నీరీతిగా ఘటాదిరూపప్రతియోగిసత్త్వముయొక్కయారోపముచేతఁ దదుపలబ్ధ్యాపాదనము చేయఁబడుట లేదు. అందువలన నంధకారమునందు ఘటానుపలబ్ధియును ఆత్మయందు ధర్మాధర్మములయొక్కయనుపలబ్ధియును యోగ్యము గాదు. ఈకారణముచేత నంధకారమునందు ఘటాభావముయొక్కయు ఆత్మయందు ధర్మాధర్మాభావములయొక్కయు జ్ఞాన మనుపలబ్ధిచేతఁ గలుగుట లేదు. మఱి యే మనఁగా అనుమానాదికముచేత నాయభావజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అచ్చటఁ బూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధియే కరణమై యున్నది. అభావప్రమ ఫలమై యున్నది.

ఇచ్చట నైయాయికులు చెప్పున దే మనఁగా. పూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధి సహకృతేంద్రియరూపప్రత్యక్షప్రమాణముచేతనే భూతలాదికమునందు ఘటాద్యభావజ్ఞానము గలుగుచున్నది. ఆయభావజ్ఞానముకొఱకు యోగ్యానుపలబ్ధిని బృథక్ప్రమాణముగా నంగీకరించుటయందు గౌరవదోషము ప్రాప్తించుచున్నది.

మఱికొంద ఱాఘటాభావముయొక్కయధికరణ మగు భూతలముతోఁ జక్షురింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. అయినను, ఆఘటాభావముతోఁ

జక్షురింద్రియమున కేసంబంధమును లేదు. అందువలన నభావజ్ఞానమునం దింద్రియ మునకుఁ గరణత్వము సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు. అట్లు చెప్పుటయును అసం గతము. ఏల యన, ఆయభావముతో నింద్రియమునకు సంయోగాదిరూపసంబం ధము లేక పోయినను విశేషణవిశేష్యభావరూపసంబంధ మున్నది. ఆసంబంధము చేత నాయభావమున కింద్రియముచేతఁ బ్రత్యక్షజ్ఞానము సంభవించుచున్నది.

ఈనైయాయికులమతము సమీచీనము గాదు. ఎట్లన, చక్షురాదీంద్రి యములకు భూతలాద్యధికరణములతోనే సంయోగాదిరూపసంబంధ మున్నది. ఆ యభావముతో నొకసంబంధమును లేదు. అందువలనఁ జక్షురాదీంద్రియములు భూతలాదిరూపాధికరణజ్ఞానమునందే చరితార్థమై యున్నది. అభావజ్ఞానమునం దా యింద్రియమునకుఁ గరణత్వము లేదు. మఱియు నైయాయికు లింద్రియమున కభా వముతో నేవిశేషణవిశేష్యభావసంబంధ మంగీకరించినారో అదియుఁగూడ నసంగత మై యున్నది. ఏల యన, రెండుపదార్థములకుఁ బరస్పరసంబంధము కలుగుచున్నది. ఆసంబంధ మారెండుసంబంధులకన్న భిన్న మయ్యును ఆరెండుసంబంధుల కాశ్రిత మయ్యును ఏకమయ్యు నున్నది. ఉదా—చక్షుర్భూతలసంయోగసంబంధ మాచక్షు ర్భూతలరూపము లగు రెండుసంబంధులకన్న భిన్నమును ఆరెండుసంబంధుల కా శ్రితమును ఏకమునై యున్నది. ఈవిధమైనసంబంధలక్షణ మావిశేషణవిశేష్య భావములయందు ఘటిల్లదు. ఏల యన "ఘటాభావవ ద్భూతలమ్" అను ప్రతీతి యందు ఘటాభావము విశేషణమై యున్నది. భూతలము విశేష్యమై యున్నది. మఱియు "భూతలే ఘటాభావః" అను ప్రతీతియందు భూతలము విశేషణమై యు న్నది. ఘటాభావము విశేష్యమై యున్నది. అచ్చట నాయభావమునం దుండు నేవిశేషణత గలదో అది విశేషణభావమై యున్నది. మఱియు నాయభావమునం దుండు నేవిశేష్యత గలదో అది విశేష్యభావమై యున్నది. అందు విశేషణభావము విశేషణరూపమే యగుచున్నది. మఱియు విశేష్యభావమును విశేష్యరూపమే యగుచున్నది. ఆవిశేషణవిశేష్యములకన్న విశేషణవిశేష్యభావములు భిన్నములు గావు. మఱియు నభేదమునం దాధారాధేయభావములు కలుగుట లేదు. కావున నావిశేషణవిశేష్యభావము లాయభావరూపసంబంధికన్నను భిన్నములును సంబంధి యొక్క ఆశ్రితములును గావు. అట్లే విశేషణతావిశేష్యతారూపములచేత ద్వివిధము లగుటవలన నేకమును గాదు. అందువలన నావిశేషణవిశేష్యభావముల కింద్రియ సంబంధరూపత్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు నభావప్రత్యక్షమునందు విశేషణతాసంబంధమును గారణ మని యంగీకరించినయెడల వ్యవహితభూతలమందుండు నభావముగూడఁ జక్షురింద్రియము

చేతఁ బ్రత్యక్షము గావలయును. ఏల యన, అభూతలమునం దాయభావము విశేషణరూపముచే నున్నది. మఱియుఁ జక్షురింద్రియమునకును భూతలముతో సంయుక్తసంయోగాదిరూపపరంపరాసంబంధ మున్నది. మఱియు విశేషణాలకును ఇంద్రియసంబంధ మంగీకరించినచో భూతలమునందుండు ఘటమును అఘటమునందుండు రూపాదులును అవిశేషణతాసంబంధముచేతనే ప్రత్యక్షములు గావలయును. అందువలన నైయాయికు లంగీకరించియుండు నేసమవాయాదిసంబంధము లున్నవో అసర్వమునకును లోపము కలుగును. అందువలన అవిశేషణవిశేష్యభావములయందు సంబంధరూపత్వము సంభవింపదు. మఱియుఁ జక్షురాదీంద్రియములు స్వాసంబద్ధార్థములను బ్రత్యక్షము చేయుట లేదు. అందువలన నభావజ్ఞానమునం దింద్రియము కరణము కాదు. మఱి యే మనఁగాఁ బూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధియే కరణమై యున్నది.

[*] (60) కరణలక్షణము. [*]

ఇఁక, ప్రసంగానుసారముగాఁ గరణలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "అసాధారణకారణం కరణమ్" — భావము॥ ఏకార్యమున కేది యసాధారణకారణమై యున్నదో ఆయసాధారణకారణ మాకార్యమునకుఁ గరణ మని చెప్పఁబడును. ఉదా—ప్రత్యక్షప్రమకుఁ జక్షురాదీంద్రియము లసాధారణకారణము లగుటవలనఁ గరణములై యున్నవి. ఈలాగుననే యుక్తాభావప్రమకు యోగ్యానుపలబ్ధి యసాధారణకారణ మగుటవలనఁ గరణమై యున్నది. ఈరీతిగానే యనుమానాదులయందును గరణలక్షణము దెలియవలయును. అందుఁ గార్యమాత్రమునుగుఱించి సాధారణకారణము లగు నదృష్టదేశకాలాదులయం దాలక్షణముయొక్క యతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱకు కాలక్షణమునం దసాధారణ మనుపదము చెప్పఁబడినది.

[*] (61) కారణలక్షణము. [*]

అచ్చట, పూర్వోక్తకరణలక్షణము కారణముచేత ఘటిల్లుచున్నది. అందువలనఁ గరణలక్షణము సిద్ధించుటకొఱకుఁ గారణలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "నియతపూర్వవృత్తి కారణమ్"—భావము॥ ఏపదార్థ మేకార్యోత్పత్తికిఁ బూర్వము నియతముగా వర్తించుచున్నదో ఆపదార్థ మాకార్యమునకుఁ గారణ మని చెప్పఁబడును. ఉదా—ఘటరూపకార్యోత్పత్తికిఁ బూర్వకాలమునందు మృత్తికాకులాలదండచక్రాదికము నియతముగా నున్నది. అందువలన అమృత్తికాదులు ఘటరూపకార్యమునకుఁ గారణము లనఁబడుచున్నవి.

[*] (62) కారణవిభాగనిరూపణము. [*]

ఇఁక, పూర్వోక్తకారణముయొక్క విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. ఉక్త కారణము ఉపాదాననిమిత్తము లను భేదములచే ద్వివిధమై యున్నది. అందు "కార్యాన్వితం కారణ ముపాదానకారణమ్"—భావము॥ కార్యమందు అన్వితము అనఁగా తాదాత్మ్యమును బొందియుండు నేకారణ మున్నదో అది యుపాదానకారణ మనంబడును. ఉదా—ఘటరూపకార్యమునం దన్వితమైనమృత్తిక యాఘటమున కుపాదానకారణమై యున్నది. మఱియుఁ బటరూపకార్యమునం దన్వితమైన తంతు వాపటమున కుపాదానకారణమై యున్నది. అచ్చట ఘటాదికార్యములకు నిమిత్తకారణరూపకులాలాదులయం దీయుపాదానకారణముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱకు లక్షణమందు "కార్యాన్వితమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. ఆకులాలాదినిమిత్తకారణములు ఘటాదిరూపకార్యములయం దన్వితము లగుట లేదు. కావున వానియం దతివ్యాప్తి గలుగదు. మఱియు ఘటాదికార్యములయం దన్వితమగు నేరూపాదిక మున్నదో దానియం దతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱకు "కారణమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. ఆరూపాదికము ఘటమునకుఁ గారణము కాదు. అందువలన దానియం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

మఱియు "కార్యానుకూలవ్యాపారవత్కారణం నిమిత్తకారణమ్"—భావము॥ కార్యోత్పత్తి కనుకూల మగు వ్యాపారము గల కారణము నిమిత్తకారణ మనఁబడును. ఉదా—ఘటాదికార్యోత్పత్తి కనుకూల మగు వ్యాపారము గల కులాలాదిక మాఘటాదికార్యములకు నిమిత్తకారణమై యున్నది. మఱియు బ్రహ్మమో యీజగద్రూప కార్యమున కుపాదానకారణమును నిమిత్తకారణము నను రెండు నగుచున్నది. కనుక ఆబ్రహ్మమునందు నిమిత్తకారణలక్షణమునకును ఉపాదానకారణలక్షణమునకును అతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక.—బ్రహ్మమునకుఁ బ్రపంచముయొక్క యుపాదానకారణత్వము సంభవింపదు. ఏల యన, లోకమునందు సమానస్వభావసహితమృత్తికాఘటాదులకే పరస్పరోపాదానోపాదేయభావములు చూడఁబడుచున్నవి. విలక్షణస్వభావసహితపదార్థముల కాయుపాదానోపాదేయభావము లెచ్చటను జూడఁబడుట లేదు. మఱియు బ్రహ్మమో చైతన్యరూపమై యున్నది. కార్యప్రపంచము జడరూపమై యున్నది. అందువలన బ్రహ్మప్రపంచములు రెండును బరస్పరవిలక్షణములై యున్నవి. కావున నావిలక్షణబ్రహ్మమునకు విలక్షణప్రపంచముయొక్క యుపాదానకారణత్వము సంభవింపదు.

మఱియు సిద్ధాంతి యిట్లనును. ఎట్లింద్రియాగోచరము లగు ధర్మాధర్మములయందు శ్రుతియే ప్రమాణమై యున్నదో అట్లింద్రియాగోచర మగు బ్రహ్మమునందును శ్రుతియే ప్రమాణమై యున్నది. మఱియు, "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మమువలన జగదుత్పత్తిస్థితిలయములు చెప్పునవై యాబ్రహ్మమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నవి. అందువలన నాశ్రుతిబలముచేతనే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్కయుపాదానకారణత్వము సిద్ధించుచున్నది. మఱియు శ్రుతిసిద్ధార్థమునందు యుక్త్యపేక్ష కలుగుట లేదు.

ఇట్లు చెప్పుటయును సంభవింపదు. ఏల యన, యుక్తికి విరుద్ధమైన నాశ్రుత్యర్థమునకు నిర్ణయము సంభవింపదు. ఒకవేళ యుక్తికి విరుద్ధమైన శ్రుత్యర్థమునకును నిర్ణయము కలిగినయెడల ఆవిరోధము నివర్తించుటకొఱకు నుత్తరమీమాంసయొక్కయేయారంభ మున్నదో ఆయారంభమే వ్యర్థము కానలయును. అందువలనఁ బూర్వోక్తయుక్తికి విరుద్ధ మగుటవలనఁ జేతనబ్రహ్మమునకు జడజగత్తుయొక్కయుపాదానకారణత్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్కనిమిత్తకారణత్వమును సంభవింపదు. ఏల యన, లోకమునందు ఘటాదికార్యములకు నిమిత్తకారణరూపకులాలాదులు సంగవంతులుగాను కర్తలుగాను జూడఁబడుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మము అసంగ మనియును అకర్త యనియును శ్రుతి చెప్పుచున్నది. అందువలన నసంగమును నకర్తయు నగు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్కనిమిత్తకారణత్వమును సంభవింపదు. కనుక జడప్రపంచమునకు జడప్రధానమే యుపాదానకారణ మని యంగీకరింపవలయును. మఱియు, కపిలస్మృతియును జడప్రధానమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నది. మఱియుఁ బూర్వోక్తయుక్తికిని గపిలస్మృతికిని విరుద్ధ మగుటవలనఁ బూర్వోక్తశ్రుతియును అప్రధానమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పిన ట్లగును. అందువలన నాజడప్రధానమే జడప్రపంచమున కుపాదానకారణమై యున్నది.

సమాధానము:—మాయోపహితబ్రహ్మమే యీజగత్తున కుపాదానకారణ మయ్యును నిమిత్తకారణ మయ్యు నున్నది. మఱియు విలక్షణపదార్థములకుఁ గార్యకారణభావము సంభవింప దని పూర్వము సాంఖ్యులచేత నేది చెప్పఁబడినదో అదియు నసంగతమై యున్నది. ఎట్లన, లోకమునందుఁ జేతనపురుషునియందుండి యచేతనము లగు కేశనఖాదులయుత్పత్తి చూడఁబడుచున్నది. మఱియు నచేతన మగు గోమయమునందుండి చేతనవృశ్చికాదులయుత్పత్తి చూడఁబడుచున్నది.

అందువలన విలక్షణపదార్థములకును గార్యకారణభావము లోకమునందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. కావునఁ జేతనబ్రహ్మమునందుండి యచేతనప్రపంచోత్పత్తి సంభవించు చున్నది.

మఱియు "సో ఽకామయత బహుస్యామ్" ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నవి. ఆశ్రుతికి విరుద్ధ మైన కేవల యుక్తి యప్రమాణ మగుటవలన నాయుత్తరమీమాంసయొక్కయారంభమును సంభవింపఁజేయుచున్నది. ఏలాగున ననఁగా, శ్రుతికి ననుకూల మగు యుక్తియే ప్రమాణమై యున్నది. శ్రుతివిరుద్ధ మగు కేవలయుక్తిప్రమాణరూపము గానేరదు. అందువలనఁ బూర్వోక్తశ్రుతులచేత నాబ్రహ్మమే జగదుపాదానకారణ మని సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు సాంఖ్యులచేఁ గల్పింపఁబడిన యేప్రధాన మున్నదో అది జగత్తున కుపాదానకారణముగా సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆప్రధాన మచేతనమై యున్నది. అచేతనవస్తువునకు స్వతఃప్రవృత్తి సంభవించుట లేదు. ఇఁక నేమన, అచేతనము లగు రథాదికములకుఁ జేతనపురుషునియధీనముగానే ప్రవృత్తి చూడఁబడుచున్నది. మఱియు దృష్టార్థముయొక్కయనుసారముగానే యదృష్టార్థము కల్పింపఁబడుచున్నది. అందువలనఁ బ్రధానమునకు జగదుపాదానకారణత్వము సంభవింపదు. ఎట్లు మన్వాదికస్మృతులు శ్రుతిమూలకములై యున్నవో అట్లా కపిలస్మృతి శ్రుతిమూలకము గాదు. ఈకారణముచేతనే యది యప్రమాణరూపమై యున్నది. శ్రుతిమూలకస్మృతియే ప్రమాణరూప మగును. అందువలన నా కపిలస్మృతిచేతను బ్రధానమునకు జగత్కారణత్వము సిద్ధము గానేరదు.

శంక:—మీ మతమునందును అసంగబ్రహ్మమునకు జగత్కారణత్వ మెట్లు సంభవించును?

సమాధానము:—మామతమునం దసంగనిర్వికారశుద్ధబ్రహ్మము జగత్కారణము గాదు. మఱియు నే మనఁగా, అనిర్వచనీయమాయోపహితబ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదానకారణమును నిమిత్తకారణము నగుచున్నది. అందు, ఆవరణశక్తివిశిష్టమాయారూపోపాధియొక్కప్రధానతచేతనో ఆబ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణ మగుచున్నది. మఱియు జ్ఞానశక్తివిశిష్టమాయోపహిత మైన తనస్వరూపముయొక్కప్రధానతచేత నాబ్రహ్మము జగత్తునకు నిమిత్తకారణ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి.—"తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ"— భావము॥ ఆమాయోపహితబ్రహ్మము సృష్టికిఁ బూర్వము భావిప్రపంచవిషయకజ్ఞానరూపేక్షణమును జేసెను. పరమేశ్వరుఁ డగు నేను బహుతరరూపములుగా నుత్పన్నుఁడ నగుదును గాక. అను

శ్రుతియం దుండు "తదైక్షత" అనువచనముచేత బ్రహ్మమునకు జగదుత్పత్తికిఁ బూర్వము జగత్తుయొక్క యీక్షణకర్తృత్వము చెప్పఁబడి యున్నది. దానిచే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క నిమిత్తకారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఉదా—ఘటోత్పత్తి కన్నఁ బూర్వము ఘటోత్పత్తి కనుకూల మగు జ్ఞానముగల కులాలాదుల కాఘటమును గుఱించి నిమిత్తకారణత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు "బహుస్యాం ప్రజాయేయ" అనువచనముచేత బ్రహ్మము బహుతరరూపము లగుట చెప్పఁబడుచున్నది. కనుక బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానకారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఉదా—ఘటశరావాదిబహుతరరూపము లగునట్టి మృత్తికకు ఆఘటశరావాదికార్యములయొక్క యుపాదానకారణత్వము ప్రసిద్ధమే యగుచున్నది. మఱియు శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమునం దామాయోపహితబ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదానకారణ మనియు నిమిత్తకారణ మనియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము "ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాంతానుపరోధాత్" — భావము॥ ఆమాయోపహితబ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదానకారణమును నిమిత్తకారణమునై యున్న దని యంగీకరించుటయందే శ్రుత్యుక్తప్రతిజ్ఞయును దృష్టాంతమును సంభవించుచున్నది. అచ్చట శ్రుతియం దేకబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేతనే సర్వజగత్తుయొక్క జ్ఞానము చెప్పఁబడి యున్నదో అది ప్రతిజ్ఞ యనఁబడును. మఱియు ఏకమృత్తికయొక్క జ్ఞానముచేత నామృత్తికయొక్క ఘటశరావాదిసర్వకార్యములయొక్క జ్ఞానము చెప్పఁబడి యున్నదో అది దృష్టాంతమై యున్నది. ఎప్పుడు బ్రహ్మము సర్వజగదుపాదానకారణ మని యంగీకరింపఁబడుచున్నదో అప్పుడు ప్రతిజ్ఞయును దృష్టాంతమును సంభవించుచున్నది. ఉపాదానకారణజ్ఞానముచేతనే కార్యములయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నాసూత్రముచేతను బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఈయర్థము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునం దూర్ణనాభిదృష్టాంతముచేత విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నది.

ఇఁక నాకారణ మన్యప్రకారముగా విభాగింపఁబడుచున్నది. పూర్వోక్తకారణము సాధారణము అసాధారణ మను భేదముచేత మరల ద్వివిధ మగుచున్నది. అందుఁ గార్యమాత్రము నుత్పన్నముఁ జేయు నేకారణమున్నదో అది సాధారణకారణ మనఁబడును. ఉదా—కార్యమాత్రమునకు జనకముగా నదృష్టదేశకాలాదికము లున్నది. మఱియుఁ గార్యవిశేషోత్పాదక మగు నేకారణ మున్నదో అది యసాధారణకారణ మనఁబడును. ఉదా—ఘటోత్పాది[illegible]యందుఁ [illegible]రాదిక మసాధారణకారణమై యున్నది. ఈప్రకారముగా ఘటాభావవిషయకప్రమ[illegible]

దుక్తఘటానుపలబ్ధి యసాధారణకారణ మగుటవలన దానికిఁ గరణరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

⊰[*] (68) అభావస్వరూపనిరూపణము. [*]⊱

ఇఁక, అభావప్రమకు విషయమైన యభావముయొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట "నఞర్థో ల్లిఖిత ధీవిషయః అభావః" — భావము॥ నఞ్ శబ్దముయొక్క అర్థమును విషయము చేయునట్టి యేనాస్తి యను ప్రతీతి యున్నదో ఆప్రతీతికి విషయము అభావ మని చెప్పఁబడును. ఉదా— "భూతలే ఘటో నాస్తి" అను ప్రతీతికి విషయము భూతలమందు ఘటాభావమై యున్నది. మఱియు నుక్తాభావము ఏకాత్యంతాభావమే యగుచున్నది. ప్రాగభావాదిభేదముచేత నాయభావము చతుర్విధ మనుటయందు నేప్రమాణమును లేదు.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆ యభావము ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అత్యంతాభావము, అన్యోన్యాభావము అను భేదముచేత చతుర్విధమై యున్నది. అందు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వ మాఘటావయవ రూపకపాలములయందు "ఘటో భవిష్యతి" అను ప్రతీతి గలుగుచున్నది. ఆ ప్రతీతిచేత నాకపాలములయం దాఘటప్రాగభావము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు ముద్గరప్రహారాదికముచేత నాఘటము భగ్న మైనయనంతర మాకపాలముల యందు "ఘటో ధ్వస్తః" అనుప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆప్రతీతిచేత నాకపాలముల యందు ఘటప్రధ్వంసాభావము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు భూతలమునందు ఘటము లేనప్పుడు "భూతలే ఘటో నాస్తి" యను ప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆ ప్రతీతిచేత నాభూతలమునందు ఘటాత్యంతాభావము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు భూతలమునందు ఘట ముండునప్పుడును "భూతలం న ఘటః" అనుప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆప్రతీతిచేత భూతలమునందు ఘటముయొక్క భేదరూపాన్యోన్యాభావము సిద్ధ మగుచున్నది. ఈరీతిగా విలక్షణప్రతీతిబలమువలన నొకటేఘటమునకుఁ జతుర్విధాభావములు సిద్ధము లగుచున్నవి. అందుఁ బ్రాగభావ మనాదియును నాశవంతమును నై యున్నది. ప్రధ్వంసాభావ ముత్పత్తిసహితమును నాశరహితమును నై యున్నది. అత్యంతాభావాన్యోన్యాభావము లను రెండభావము లుత్పత్తివినాశరహితము లగుటవలన నిత్యములై యున్నవి. ఈ చతుర్విధాభావములును న్యాయప్రకాశము చతుర్థపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నవి. దాని నచ్చటఁ దెలియ వలయును.

ఈ నైయాయికులమతము సమీచీనము గాదు. ఏల యన "ఘటో భవిష్యతి" అను నుక్తప్రతీతి యభావవాచక నఞ్ శబ్దరహిత మగుటవలన నా ప్రాగభావమును విషయము చేయుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, ఉత్తరత్ర భవిష్యత్కాలమునందుఁ గలుగఁబోవునట్టి ఘటముయొక్క సత్తతో సంబంధ మేది గలదో ఆ సత్తాసంబంధమునే యా ప్రతీతి విషయము చేయుచున్నది. అందువలన నా ప్రతీతిచేత ఘటప్రాగభావము సిద్ధ మగుట లేదు. మఱియు నాఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము ప్రాగభావ మంగీకరించినయెడల నుత్పత్తికిఁ బూర్వ మసత్తగుటవలన నాఘటోత్పత్తియే లేకపోవలయును. అట్లు గాక యసత్తునకుఁగూడ నుత్పత్తి యంగీకరించినయెడల నసత్తగు శశవిషాణవంధ్యాపుత్రాదికమునకును ఉత్పత్తి కలుగవలయును.

శంక:—ఎట్లసత్తున కుత్పత్తి సంభవించుట లేదో అట్లు సత్తునకుఁ గూడ నుత్పత్తి సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఘటము మీమతమునందు తనయుత్పత్తికి పూర్వమే సిద్ధమై యున్నది. అందువలన నాఘటోత్పత్తికొఱకుఁ గులాలదండచక్రాది కారకములయొక్క వ్యాపారము లేవి గలవో ఆకారకవ్యాపారములు వ్యర్థములే యగును.

సమాధానము:—యద్యపి ఘటము తనయుత్పత్తికన్నఁ బూర్వము మృత్తికాదికారణరూపముగానే యున్నది. తథాపి, ఆకారకవ్యాపారమునకుఁ బూర్వమాఘటమున కభివ్యక్తి కలుగుట లేదు. ఆకారకవ్యాపారానంతరమే ఆఘట మభివ్యక్త మగుచున్నది. అందువలన ఘటరూపకార్యముయొక్క యభివ్యంజకతామాత్రముచేత నాకారకవ్యాపారములకును సార్థకత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నుత్పత్తికిఁ బూర్వము కార్యమునకుఁ గారణరూపముచే సత్త కేవలయుక్తిచేతనే సిద్ధించుటయే గాక శ్రుతిసూత్రములచేతను సిద్ధించుచున్నది. అందు శ్రుతి.—"స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" — భావము॥ ఓప్రియదర్శనుఁడగు శ్వేతకేతూ! ఈదృశ్యమానకార్యజగత్తు తనయుత్పత్తికిఁ బూర్వము సత్తుగానే యుండినది, అనఁగాఁ బరమకారణపరమాత్మరూపముచే సత్తుగా నుండినది. అందు సూత్రము.—"సత్త్వాచ్చావరస్య" — భావము॥ ఈప్రపంచరూపకార్యమునకుఁ దనయుత్పత్తికిఁ బూర్వము కారణరూపముచేత సత్త్వ ముండుటవలన నీవర్తమానకాలమందును ఆపరమకారణముకన్న ననన్యత్వమే అనఁగా నాపరమకారణరూపపరమాత్మకన్న భిన్నరూపముచేత అభావమే యగుచున్నది. ఒకవేళ నాప్రాగభావము నంగీకరించినయెడలఁ బూర్వోక్తశ్రుతిసూత్రములకు విరోధము ప్రాప్తమగును. కాన శ్రుతిసూత్రములకు విరుద్ధ మగుటచే నాప్రాగభావము నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

మఱియుఁ బ్రాగభావమువలెఁ బ్రధ్వంసాభావమునందును ప్రమాణమును లేదు. ఎట్లనఁగా, బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకుఁ బూర్వ-మీ కార్యప్రపంచమున కత్యంతనాశము కలుగుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా, బీజాంకురన్యాయమువలె సృష్టిప్రలయములకుఁ బ్రవాహరూపముచే ననాదిత్వము యున్నది. అనఁగా నెట్లు బీజమునుండి యంకురమును అంకురమునందుండి మరల బీజమును ఆబీజమునుండి మరల నంకురమును గలుగుచున్నదో యట్లు సృష్ట్యనంతరము ప్రలయమును బ్రలయానంతరము మరల సృష్టియును ఆసృష్ట్యనంతరము మరలఁ బ్రలయమును గలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాసృష్టిప్రలయములు ప్రవాహరూపముచే ననాదులై యున్నవి. మఱియుఁ బ్రలయకాలమందును ఆకార్యప్రపంచమున కత్యంతనాశ మగుట లేదు. మఱేమనఁగా, తనకారణమునందుఁ దిరోభూతమై యున్నది. ఈప్రకారమే యీకాలమందు భగ్నమైన ఘటాదికార్యములును దమకపాలాదిరూప కారణములయందుఁ దిరోభూతములై యున్నవి. ఆతిరోభావావస్థ "ఘటోధ్వస్తః" అను నుక్తప్రతీతికి విషయమై యున్నది. అందువలన నుక్తప్రతీతిచేత ఘటప్రధ్వంసాభావముయొక్క సిద్ధి యగుట లేదు. మఱియుఁ బ్రలయాదులయం దొకవేళఁ గార్యమున కత్యంతనాశ మంగీకరించినయెడల "స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్, ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివచనములచేత సృష్టికిఁ బూర్వము లీనమైనకార్యమునకుఁ గారణరూపముచేత నేసత్త్వము చెప్పఁబడినదో అది యసంగత మగును. అందువలన నాశ్రుతిస్మృతివచనములకు విరుద్ధ మగుటవలన నాప్రధ్వంసాభావముగూడ నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

మఱియు నైయాయికు లత్యంతాభావాన్యోన్యాభావముల నుత్పత్తివినాశరహితనిత్యము లని యంగీకరించుచున్నారు. అదియును అసంగతము. ఏల యన "ఏక మేవా ద్వితీయమ్" అను శ్రుతియే బ్రహ్మమును సర్వద్వైతప్రపంచరహితమని చెప్పి యున్నది. మఱియు "నేహ నానా స్తి కించన" అనుశ్రుతి యాబ్రహ్మమునందు సర్వద్వైతప్రపంచమును నిషేధించి యున్నది. మఱియు "అతో ఽన్యదార్తమ్" అనుశ్రుతి బ్రహ్మమునకు భిన్నమైన సర్వప్రపంచమును మిథ్య యని చెప్పుచున్నది. ఒకవేళ నాయత్యంతాభావాన్యోన్యాభావములను నిత్యము లని యంగీకరించినయెడల నీసర్వశ్రుతులకును విరోధ మగును. అందువలన నారెండభావములనుగూడ ననిత్యము లనియే యంగీకరింపవలయును. మఱియు నాయభావములతోఁ జక్షురాదీంద్రియములకు నేప్రకారముగాను సంబంధము సంభవింప దను నీయర్థము పూర్వము చెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన "భూతలే ఘటో నాస్తి" అను నుక్త

ప్రత్యక్షప్రతీతిచేత నాఘటత్వాత్యంతాభావముయొక్కసిద్ధి యగుట లేదు. మఱియు "ఘటః పటో న" ఇత్యాదిప్రతీతి యన్యోన్యాభావమును విషయము చేయుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, నాఘటపటముల రెంటియొక్కవభేదమున కేయత్యంతాభావ మున్నదో దానినే యాప్రతీతి విషయముఁ జేయుచున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తప్రతీతిచేత నన్యోన్యాభావముయొక్కసిద్ధి యగుట లేదు. మఱియు నీభేదరూపాన్యోన్యాభావము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా ఖండింపఁబడి యున్నది. ఈప్రకారముగాఁ బ్రాగభావ ప్రధ్వంసాభావాన్యోన్యాభావము లను త్రివిధాభావములను నిరూపించుటకు సాధ్యము గానందున నేకాత్యంతాభావమే యంగీకార్యమై యున్నది.

[*] (64) పారమార్థికాత్యంతాభావనిరూపణము. [*]

ఆ యత్యంతాభావము పారమార్థిక వ్యావహారిక భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు "నేహ నానాస్తి కించన" అను శ్రుతిచేతఁ బ్రత్యగభిన్నబ్రహ్మమునందు బోధింపఁబడిన జీవేశ్వరజగద్రూపద్వైతప్రపంచముయొక్క నేయత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావము పారమార్థిక మని చెప్పఁబడుచున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తాత్యంతాభావమునందుఁ బారమార్థికత్వము సంభవింపదు. ఏల యనఁ బ్రతియోగిసత్తయొక్కయధీనముగానే యభావముయొక్క సత్త యున్నది. మఱియుఁ బ్రపంచరూపప్రతియోగి కల్పితమై యున్నది. అందువలన నాప్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావముగూడఁ గల్పితమే యగును. మఱియుఁ బ్రపంచముయొక్కయత్యంతాభావమును పారమార్థిక మని యంగీకరించినయెడల బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వమును జెప్పునట్టి "ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ" అనుశ్రుతికిని విరోధ మగును.

సమాధానము:—కల్పితవస్తువుయొక్కయభావ మధిష్ఠానరూపమే యగును. అధిష్ఠానముకన్న భిన్నము గాదు. అందువలనఁ గల్పితప్రపంచముయొక్కయత్యంతాభావమును అధిష్ఠానబ్రహ్మరూపమే యగును. ఆయధిష్ఠానముకన్న భిన్నము కాదు. మఱియు నధిష్ఠానబ్రహ్మమునకుఁ బారమార్థికత్వము శ్రుతిస్మృతులచేత సిద్ధమే యగును. అందువలన నాయధిష్ఠానరూపత్వముచేత నాయత్యంతాభావమునందును పారమార్థికత్వమే సంభవించుచున్నది. మఱియు నాయత్యంతాభావ మధిష్ఠానబ్రహ్మముకన్న భిన్నము కాదు. అందువలన నాయద్వైతబోధకశ్రుతులకును విరోధ

శంక:—అత్యంతాభావ మధిష్ఠానరూప మనినయెడల భావాధిష్ఠానత్వాభావ మనుపలబ్ధిప్రమాణముచేత ఘటిల్లదు. అందువలన మీమతమునం దాయనుపలబ్ధి ప్రమాణాంగీకారమే వ్యర్థ మగును.

సమాధానము:—భూతలాదికమునం దేఘటాద్యత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావమును మే మధిష్ఠానరూప మని యంగీకరించుట లేదు. ఇంక నే మనఁగా వ్యావహారికఘటాదులయొక్క వ్యావహారికాత్యంతాభావ మధిష్ఠానముకన్న భిన్నమే యగును. ఆవ్యావహారికాత్యంతాభావముయొక్క జ్ఞానముకొఱకే పూర్వ మనుపలబ్ధిప్రమాణము మాచే నంగీకరింపఁబడినది. అందువలన ననుపలబ్ధిప్రమా ణాంగీకారము వ్యర్థము గాదు.

ఇచ్చటఁ గొందఱు గ్రంథకారులు చెప్పున దే మనఁగా "నేహ నానాస్తి కించన" అను శ్రుతిచేతఁ బ్రపంచముయొక్క యేపారమార్థికాత్యంతాభావము బ్రహ్మమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నదో ఆయత్యంతాభావ మధిష్ఠానబ్రహ్మముకన్న భిన్న మే యగును. అధిష్ఠానస్వరూపము గాదు. ఏకారణముచేత ననఁగా, భావా భావముల కైకత్వము సంభవింపదు. మఱియు "ఏక మేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ" అను శ్రుతి కైననో భావాద్వైతమందుఁ దాత్పర్యము. అనఁగా బ్రహ్మముకన్న భిన్నముగా మఱియొకభావపదార్థము లే దనుట. అందువలన బ్రహ్మముకన్న భిన్నముగా నత్యం తాభావ ముండినను ఆయద్వైతశ్రుతికి విరోధము గలుగనేరదు.

ఈమతము సమీచీనము గాదు. ఏల యన "ఏక మేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ" అనుశ్రుతి బ్రహ్మము భావాభావరూపసర్వద్వైతప్రపంచరహిత మని చెప్పుచున్నది. ఆశ్రుత్యర్థమును సంకోచపఱచి కేవలభావాద్వైతపరత్వ మంగీకరించుటయం దే ప్రమాణమును లేదు. మఱియుఁ బ్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావ మధిష్ఠాన బ్రహ్మముకన్న భిన్న మనినయెడల నాయత్యంతాభావమునందుఁ బారమార్థికత్వమును సంభవింపక పోవును. ఏల యన, అధిష్ఠానముకన్న భిన్న మైన యభావము ప్రతి యోగిసత్తా సమానసత్తాసహితమే యని నియమ మున్నది. మఱియుఁ బ్రపంచ రూపప్రతియోగి కల్పితమై యున్నది. అందువలనఁ గల్పితప్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావమును గల్పితమే యగును. కావునఁ బూర్వోక్తపక్షము సమీ చీనము గాదు.

[*] (౬౫) వ్యావహారికాత్యంతాభావనిరూపణము. [*]

ఇఁక ద్వితీయ మగు వ్యావహారికాత్యంతాభావము చెప్పఁబడుచున్నది. ఎచ్చట భూతలమునం దేఘటాత్యంతాభావ మున్నదో దానిని "భూతలే ఘటో

నాస్తి" అను ప్రతీతి విషయము చేయుచున్నది. ఆ యత్యంతాభావము వ్యావహారికాత్యంతాభావ మనఁబడును. ఈ వ్యావహారికాత్యంతాభావమే పూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధిచేత గ్రహింపఁబడుచున్నది. మఱియు నాభూతలమునందు ఘటాభేదమున కేయత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావమునే నైయాయికులు "భూతలం న ఘటః" అను ప్రతీతికి విషయముగా భేద మనియును అన్యోన్యాభావ మనియును చెప్పుచున్నారు. అందువలన నాభేదరూపాన్యోన్యాభావ మాయత్యంతాభావముకన్న భిన్నము కాదు. మఱియు శ్రుతియథార్థతాత్పర్యజ్ఞానరహితు లగు నైయాయికులు జీవేశ్వరాదులయొక్క భేదమును భూతలాదికమునందు ఘటాద్యత్యంతాభావములు నంగీకరించుచున్నారు. ఆసర్వాభావము లనిత్యములే యగుచున్నవి. ఒకయభావమును నిత్యము గాదు. ఎట్లన బ్రహ్మముకన్న భిన్న మగు నేభావాభావరూపజగత్తున్నదో ఆసర్వజగత్తును అవిద్యాకార్యమై యున్నది. మఱియుఁ దత్త్వమస్యాది మహావాక్యజన్యబ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారముచేత నాయవిద్య నాశ మగుచున్నది. ఆయవిద్యకు నాశము గలుగఁగా నాయవిద్యాకార్య మగు ప్రపంచమునకును నాశము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా సర్వానాత్మప్రపంచమును ఆత్మజ్ఞానముచే నివృత్త మగుటవలన నాయభావముల కనిత్యత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇచ్చటఁ గొందఱు గ్రంథకారులో న్యాయశాస్త్రానుసారముగా నుక్తాభావము ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అత్యంతాభావము, అన్యోన్యాభావ మను భేదముచేతఁ జతుర్విధముగా నంగీకరించుచున్నారు. ఇఁక నాచతుర్విధాభావములయొక్క లక్షణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు, తనయుత్పత్తికిఁ బూర్వము కార్యమునకుఁ దనయుపాదానకారణమునం దేయభావ మున్నదో అది ప్రాగభావ మనంబడును. ఉదా—ఘటాదికార్యములకుఁ దమయుత్పత్తికిఁ బూర్వము మృత్తికాదికారణములయందుఁ బ్రాగభావ మున్నది. అనఁగా నేయభావ మనాది యయ్యును స్వప్రతియోగికి జనక మయ్యు నున్నదో ఆయభావము ప్రాగభావ మనంబడును. లేక, ఏయభావ మనాది యయ్యును నాశవంతము నగుచున్నదో ఆయభావము ప్రాగభావ మనంబడును. మఱియు నుత్పన్న మైనకార్యమునకుఁ దనయుపాదానకారణమునం దేయభావ మున్నదో ఆయభావము ప్రధ్వంసాభావ మనంబడును. ఉదా—ముద్గరాదిప్రహారానంతరము కపాలాదికారణములయం దాఘటాదికార్యములయొక్క ప్రధ్వంసాభావ మున్నది. మఱియుఁ దనప్రతియోగియొక్క యసమానాధికరణమునం దేయభావ మున్నదో ఆయభావ మత్యంతాభావ మనంబడును. ఉదా—భూతలాదికమునం దేఘటాద్యత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావము

తనప్రతియోగియొక్క యధికరణముకంటె భిన్నాధికరణమునందే యున్నది. మఱియు నేయభావము తనప్రతియోగియొక్క సమానాధికరణమునం దున్నదో, లేక, ఏయభావమునకుం దాదాత్మ్యమే ప్రతియోగి యగుచున్నదో ఆయభావ మన్యోన్యాభావ మనంబడును. ఈయన్యోన్యాభావమును భేద మనియును జెప్పుదురు. ఉదా— భూతలాదికమునం దేఘటాన్యోన్యాభావరూపభేద మున్నదో, ఆయన్యోన్యాభావము భూతలమునందు ఘట ముండునపుడును ఉన్నది. అందువలన నాయన్యోన్యాభావము ప్రతియోగిసమానాధికరణ మని చెప్పంబడును.

ఈప్రాగభావాదిసర్వాభావములును మాయాకార్యము లగుటవలన ననిత్యములే యగుచున్నవి. అందువలన, అత్యంతాభావాన్యోన్యాభావము లను రెండభావములు నిత్యములై యున్నవి, మఱియుఁ బ్రాగభావప్రధ్వంసాభావము లను రెండభావము లనిత్యములై యున్న వను నీ నైయాయికులకథనము సర్వప్రపంచమును నిషేధించి యుండు శ్రుతులకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతమై యున్నది.

అభావప్రమానిరూపణము సమాప్తము.

ఈప్రకారముగాఁ బూర్వము నిరూపింపఁబడిన ప్రత్యక్షానుమిత్యుపమితి శాబ్దార్థాపత్త్యభావప్రమ లను నేషడ్విధప్రమ లున్నవో ఆసర్వప్రమలచేత నావరణశక్తిసహితాజ్ఞానముయొక్క నివృత్తియే కలుగుచున్నది. దానియందును అనుమిత్యాదిపరోక్షప్రమలచేతనో అసత్త్వాపాదకావరణశక్తివిశిష్టాజ్ఞానమే నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు నపరోక్షప్రమచేతనో యభానాపాదకావరణశక్తి విశిష్టాజ్ఞానమే నివృత్త మగుచున్నది. ఆయీావరణశక్తి సహితాజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము ఘటాదివిషయములయొక్క భాన మగుచున్నది. ఈరీతిగాఁ దత్త్వమస్యాదిమహావాక్యజన్య మగు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమచేత బ్రహ్మావరక మగు మూలాజ్ఞానమునకు నివృత్తి కలుగఁగా నీయధికారిపురుషున కాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. అందువలన నీపరిచ్ఛేదమునందుఁ బ్రమానిరూపణము సార్థకమై యున్నదీ.

ఇది శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరిపూజ్య
పాదశిష్య స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వాను
సంధానముయొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీ కృష్ణార్పణమస్తు.